

T.C
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ORTA ÖĞRETİM TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSLERİNDE
BİLMECELİN ÖĞRETİM ARACI OLARAK KULLANILMA
BİÇİM VE DÜZEYLERİ**

Tez Danışmanı
Prof. Dr. KEMAL YÜCE

Hazırlayan
MEHTAP KELEŞ

Çanakkale 2007

ORTA ÖĞRETİM TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSLERİNDE BİLMECENİN
ÖĞRETİM ARACI OLARAK KULLANILMA BİÇİM VE DÜZEYLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

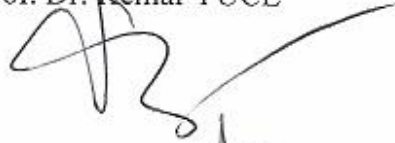
HAZIRLAYAN

MEHTAP KELEŞ

2007

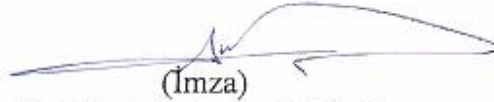
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Mehtap Keleş'e ait Orta Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı Derslerinde Bilmecenin
Öğretim Aracı Olarak Kullanılma Biçim ve Düzeyleri adlı
Çalışma jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Prof. Dr. Kemal YÜCE

(İmza)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU

(İmza)
Dr. Mustafa Aydın BAŞAR

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bilmecelerin, dilbilgisi çalışmalarında kullanım düzeylerini ve biçimlerini incelemektir.

Araştırmada literatür taraması ve anketle veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde; Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t Testi, Varyans Çözümlemesi ve Scheffe Testi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri ve biçimleri ile ilgili, bayan ve erkekler arasındaki fark, önemsiz bulunmuştur. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri ve biçimleri ile ilgili okul türüne göre sonuçlarına bakıldığında öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to measure the levels and the method of usage of riddles in Turkish Language and Literature lesson.

The resarch was done by survey model and the information was collekted by questionnaires.

The sacere consist of total 65 points and includes “most, middle, inpart, little, never” options.

İn order to solve the information, Aritmetic Avarage, Standart Devioton, t-Test, Variance Analyse and Scheffe Test has been applied.

While looking the result of the usage levels of riddles in grammar studies. We can say that there’s a slight diffrence between them.

While looking the result of the usage levels of riddles in school kinds. We can say that there’s no diffrence between the theacher’s riddles usage level.

While looking the result of the usage levels of riddles according to age. We can say there’s no between the levels of the theachers in using riddles.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU	
ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR CETVELİ	VIII
TABLO LİSTESİ	IX
ÖNSÖZ	XII
BÖLÜM I	1
1.GİRİŞ	1
1.2.Problem Durumu	1
1.3.Araştırmanın Amacı	3
1.4.Araştırmanın Önemi	5
1.5.Sayıtlılar	5
1.6.Sınırlılıklar.....	6
1.7.Tanımlar.....	6
1.8.Dil ve Edebiyat.....	6
1.9.Bilmece..	10
1.10.Bilmecelerin Kaynağı	17
1.11.Lügaz	18
1.12.Muamma	20
1.13.Bilmecelerin Sorulması	22

1.14. Bilmece Şekilleri	24
1.14.1. Tabiat ve Tabii Hadiselerle İlgili Olan Bilmeceler.....	24
1.14.2. İnsanla İlgili Olan Bilmeceler.....	24
1.14.3. Hayvanla İlgili Olan Bilmeceler.....	24
1.14.4. Bitki İle ilgili Olan Bilmeceler.....	25
1.14.5. Eşya İle İlgili Olan Bilmeceler.....	25
1.14.6. Mücerret Kavramlarla İlgili Olan Bilmeceler.....	26
1.14.7. Dini Unsurlarla İlgili Bilmeceler.....	26
1.15. Bilmecelerin Çözülmesi	27
1.16. Bilmecelerin Biçim Özellikleri	27
1.17. Bilmecelerin Eğlence Ve Oyun Yönü	32
1.18. Bilmecelerin Eğitimde Kullanılmasının Önemi.....	43
1.19. Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanımı.....	50
1.19.1. Bilmecelerin, Ünsüz Türemesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.....	53
1.19.1.1. Ünsüz Türemesi.....	53
1.19.1.2. Ön Seste Ünsüz Türemesi.....	53
1.19.1.3. İç Seste Ünsüz Türemesi.....	54
1.19.1.4. Ön Seste Ünsüz Türemesi.....	54
1.19.2. Bilmecelerin, Ünlü Türemesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.....	55
1.19.2.1. Ünlü Türemesi.....	55
1.19.2.1.1. Son Seste Ünlü Türemesi.....	55
1.19.2.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi.....	56
1.19.3. Bilmecelerin, Ünlü ve Ünsüz Düşmesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.....	57

1.19.3.1. Ünlü Düşmesi	57
1.19.3.2. Ünsüz Düşmesi.....	58
1.19.4. Ses Benzeşmesi.....	58
1.19.4.1. Ünsüz Benzeşmesi.....	59
1.19.4.2. Bilmecelerin, Dudak Ünsüzlerinin Benzeşmesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.....	59
1.19.5. Bilmecelerin, Sert Ünsüzlerin Yumuşaması Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması	60
1.19.6. Bilmecelerin Ünlü Daralması Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması	62
1.19.6.1. Ünlü Daralması.....	62
1.19.7. Bilmecelerin, Büyük Ünlü Uyumu ve Küçük Ünlü Uyum Öğretiminde Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.....	63
1.19.7.1. Büyük Ünlü Uyumu.....	63
1.19.7.2. Küçük Ünlü Uyumu	64
1.19.8. Bilmecelerin Vurgu Öğretiminde Kullanılması.....	66
1.19.8.1. Sözcük Vurgusu.....	66
1.19.8.2. Öbek Vurgusu.....	67
1.19.8.3. Cümle Vurgusu.....	68
1.20. Bilişsel Gelişim	69
1.20.1. Soyut İşlemler Dönemi	74
BÖLÜM II	79
2. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	79
2.1. Dilbilgisi İle İlgili Yapılmış Araştırmalar	79
2.2. Bilmecelerle İlgili Yapılmış Araştırmalar	80

BÖLÜM III	83
3. YÖNTEM	83
3.1. Araştırma Modeli	83
3.2.Katılımcılar	84
3.3. Veri Toplama Araçları	84
3.4. Veri Çözümleme Teknikleri	85
BÖLÜM IV	86
4. BULGULAR VE YORUM	86
4.1. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri.....	86
4.2. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri.....	91
4.3. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Cinsiyet	93
4.4. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Cinsiyet.....	94
4.5. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Okul Türü.....	95
4.6. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Okul Türü.....	96
4.7. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Yaş.....	97
4.8. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Yaş.....	98
4.9. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Mesleki Deneyim.....	99
4.10. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Mesleki Deneyim	100
4.11.Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Ders Yüğü	101

4.12. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Ders Yüğü	102
BÖLÜM V	104
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	104
5.1. Sonuçlar	104
5.2. Öneriler	107
KAYNAKÇA.....	109
EKLER	112
Ek-1. Örnekleme Alınan Okulların Adları.....	112
Ek-2. Bilmecelerin Türk Dili Derslerinde Kullanılma Biçim ve Düzeyleri Anketi.....	113
Ek-3. T.C Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Araştırma İzni Belgesi.....	116

KISALTMALAR CETVELİ

VK: Varyans Kaynağı

KT: Kareler Toplamı

KO: Kareler Ortalaması

SS: Standart Sapma

O: Aritmetik Ortalama

N: Katılımcı Sayısı

SD: Serbestlik Derecesi

P: Önem Denetimi

T: t- Değeri

F: Frekans

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Sayfa No
1-Öğretmenlerin Gruplara ve Cinsiyete Göre Dağılımı	84
1.1.Ölçeğin Boyutlarının Güvenirlik Çalışması Sonuçları	85
2. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları	86
2.1.Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanma Biçimiyle İlgili En Yüksek Beş Madde.....	89
2.2. Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanma Biçimiyle İlgili En Düşük Beş Madde.....	90
2.3. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	91
2.4. Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanma Düzeyleri İle İlgili En Yüksek Beş Madde.....	92
2.5. Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanma Düzeyleri İle İlgili En Düşük Beş Madde.....	92
2.5. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri Bayan Erkek Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t-Testi Sonuçları	93
2.6 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Bayan Erkek Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t-Testi Sonuçları.....	94
2.7 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	94

2.8 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	95
2.9. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları	95
2.10. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	96
2.11. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları.....	96
2.12 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Yaş Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	97
2.13 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Yaş Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	97
2.14 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları	98
2.15. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	98
2.16 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları.....	98
2.17 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	99
2.18. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	99
2.19. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	100
2.20 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	100
2.21. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Ders Yüğü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	101
2.22 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Ders Yüğü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	101
2.23 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yüğü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	102

2.24 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları.....	102
2.25 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları.....	103

ÖNSÖZ

Öğrenme, hangi yaşta olursa olsun öğrenen için pek eğlenceli ve istekli geçen bir süreç değildir; çünkü öğrenme istendik davranışlar meydana getirmek için planlı ve kasıtlı bir çalışmayı kapsar. Bu çalışmanın içinde ise öğrencinin derse, konuya, öğretmene ve okula karşı tutumunu etkileyebilecek birçok değişken bulunur.

Öğrenci derste kendisine verilen kavramları ezberleyebilir; ancak özellikle dilbilgisi gibi kuralların ve kavramların çok olduğu konularda öğrenme daha zor gerçekleşir. Bunun sonucunda ise öğrenme ve öğrendiğini kavrama, anlama daha da zor hale gelir.

Dilbilgisi konularının tek düze anlatılarak birkaç örnekle geçiştirilmesi yerine konuyu hem öğretene hem de öğrenene için eğlenceli bir hale getirmek, öğrenilenlerin kalıcılığını sağlamak amacıyla dilbilgisi konularının öğretilmesinde bilmecelelerden yararlanılmasının uygun olacağını düşünerek bu konuyu araştırmaya karar verdim.

Dilin tanımını yapılırken genellikle duygu ve düşüncelerimizi ifade etmeye yarayan bir araç olduğu söylenir. Bu aracı öğrencilere doğru kullanmayı öğretmek bu işin ustalarına yani öğretmenlere düşmektedir. Bu noktada öğretme

işi; bir ahşap ustasının ceviz ağacını oyarken gösterdiği sabır ve titizlik gibi ince bir sanat ve öz veri gerektiren bir iştir. Çünkü öğrenciler de öğretmenlerin elinde işlenmek için bekleyen ham durumundaki maddelerdir. Bu ham maddeyi işlerken de maddenin cevherini bozmayacak yöntemlere ihtiyaç vardır.

Bu yöntemler öğretmene göre olduğu gibi öğrenciye göre de olmalıdır. Geleneksel ders işleme yöntemlerinde edilgen bir durumda; sadece kendisine verilecek olanı bekleyen öğrenci anlayışı günümüz eğitim anlayışında değişerek yerini öğretmenin öğrenci için sadece rehberlik yaptığı, bilginin öğrenci tarafından bulunarak yapılandırıldığı bir anlayışa bırakmıştır.

Bu çalışmada bilmecelerin seçilmiş olmasının nedeni ise insanların bilme isteğinden doğan merak güdüsünün doyurulabilmesi için insanların sürekli aklın sınırlarını zorlaması, merak ettiği şeyi bulmak için daha çok çalışma isteğiyle yeni fikirler, buluşlar üretmesidir.

Öğrencinin, elinde var olan ipuçlarıyla bilmecenin cevabı bulmaya çalışması hem zihinsel faaliyetlerini artırmak da hem de bulduğu cevaplarla başarıya duygusunu tattığı için de öğrenmeye karşı güdülenmektedir.

Bilmeceler, öğrenciyi ayrıntılı düşünmeye sevk ederken, olaylara alışılmış kalıpların dışında farklı pencerelerden bakmayı da öğretmektedir. Böylece öğrenci bilgiyi zihinsel bir süreç içinde içselleştirerek bilgiyi kavrar.

Tezin giriş bölümünde ele alınan problemin durumu, araştırmanın amacı, önemi, sayıtlıları, sınırlılıkları ve tanımları belirtilmiştir. Birinci bölümde dil, dilbilgisi, bilmeceler, bilmecelerin özellikleri, anlama, öğrenme, 9. sınıf öğrencilerinin bilişsel özellikleri, dilbilgisi öğretiminin amaçları, dilbilgisi öğretiminde kullanılabilecek yöntemler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, çalışmamızla ilgili bugüne kadar yurt içine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırma modeli, çalışma evreni ve örnekleme, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ve analizi konusundaki bilgiler yer almıştır. Bulgular ve Yorumlar bölümünde öncelikle elde edilen bulgulardan genel bir değerlendirme yapılarak, alt amaçlara ilişkin bulgular yorumlanmıştır. Araştırma

sonuçlarının yer aldığı dördüncü bölüde ise bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ve sonuçlara ilişkin öneriler bulunmaktadır.

Bu konudaki çalışmalarımnda, değerli önerileri ve fikirleriyle bana yol göstererek rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Kemal YÜCE'ye, değerli hocalarım Mustafa Aydın BAŞAR'a, Bülent ALICI'ya arkadaşım Akif TEKİN'e ve aileme yüksek lisans eğitimim boyunca bana emeği geçmiş herkese teőekkürlerimi sunarım.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya yönelik problem durumundan, araştırmanın amacından, öneminden, sınırlılıklarından, araştırmayla ilgili sayıtlıdan, dilden, dil ile bilmece ilişkisinden, bilmecelerden ve bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılmasından bahsedilmiştir.

Bu araştırmada, dokuzuncu sınıf Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde bilmecelerin bir öğretim aracı olarak kullanılma biçim ve düzeyleri incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın problem durumuna, alt problemlere, sayıtlılara, sınırlamalara ve tanımlamalara yer verilmiştir.

1.2. Problem Durumu

Bu çalışmayla Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin, bilmeceyi sesbilgisi çalışmalarında bir öğretim aracı olarak kullanma ile ilgili görüşleri belirlenerek bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçim ve düzeyleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Bir milletin, dilindeki anlam zenginliğini o dilin yazılı ve sözlü edebiyat geleneği ne bakarak anlayabiliriz. Bu geleneğin içinde de zekâ ve yaratıcılık ürünü olan bilmeceler, Türk halkı için gerek benzetmeleriyle gerekse de tasvir sanatlarıyla mensur ve manzum şiiri de içinde barındıran muhteşem bir kaynaktır.

Bilmeceler sözlü gelenek içinde bize bu konuda en güzel ipucunu, sadece bir varlık ya da kavramın özelliklerini üstü kapalı bir biçimde -söyleyerek o varlık ya da kavramın ismini buldurmaya yöneltmek verir. Bize ise geriye ipucunu kullanarak bu ismi bulmak kalır.

Dilbilgisinde konular işlendikten sonra öğrenmenin daha kalıcı olması için bol bol örneğe ve alıştırmaya ihtiyacı vardır. Ders sırasında oyun halinde oynanan bilmecelerin öğrenciler tarafından çözülmeye çalışılması hem derste öğrencilerin dikkatinin dağılmasını önleyerek disiplin sorunlarını azaltacak hem de öğretmenin sınıf yönetiminde işini kolaylaştıracaktır. Tabii ki bu çalışmalarda şiirlerden, şarkılardan vb. birçok araçtan da faydalanılacaktır.

Dilbilgisi öğretiminin belirlenen hedefler doğrultusunda gerçekleşebilmesi için öncelikle öğrencilerde; dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerinin kazandırılması gerekmektedir. Bilmecelerin derslerde kullanılması öğrencilerin bu temel dört beceriyi kazanmalarında yardımcı olacaktır.

Bilmeceler, sözlü halk edebiyatımızda uzun yıllardan beri varlığını koruyarak günümüze kadar gelmiş; fakat günümüzde eğlence anlayışının değişmesi, insanların gelişen teknoloji ve bu teknolojinin getirdiği hayat tarzına uygun olarak yaşamaları ve bu yaşamda kültürel değerlerden biri olan bilmecelerin kullanılmamaya başlaması sonucu bilmecelerimiz unutulur hale gelmiştir. Bunu önlemekteki görevlilerin başında gelen öğretmenlerimiz, bilmeceleri derslerinde kullanarak, yeni kuşaklara aktararak bilmecelerin unutulmasının önünü bir nebze de olsa kesebilirler. Çünkü günümüzde ne masalların anlatıldığı, bilmecelerin sorulduğu elektriksiz geceler, ne de bunları yapacak insan tipi kalmamıştır. Ayrıca yüzyıllardır farklı coğrafi bölgelere dağılmış olan Türk topluluklarının aynı kaynaktan beslenen bütün edebi ürünlerinde olduğu gibi bilmecelerde de, aynı ifade birliği, seslenişi, kullandıkları kavramlar bir bütünlük göstermektedir. Öztürk (1986: 294) belirttiği gibi “Milletin bir bütün halinde edebi zevkinin, müşterek kültürün sergilenişi vardır” diyerek Türk dünyasından örnekler sunmuştur.

*Anadolu'da / «Bir acayip düş gördüm,
Et sakalı kuş gördüm,
Köpük kusan taş gördüm » ---horoz-sabun-kahve---*
*Azerbaycan'da / «Yatar gevşer aş gördüm,
Duzsuz pişen aş gördüm.» ---D.taşı-helva---*
*Türkmencede / «Duzsuz pişen aş gördüm,
Gövşap duran daş gördüm » ---semene-değirmen taşı---*
*Kazakçada / «Susuz pişen aş gördüm,
Damalangan aş gördüm» ---Gavun---*

*Kırım Tatarcasın'da / «Kumda pişen aş,
Kuskan taş
Bu nö dir » --Kavun-sabun—
Nagoyca'da / «Küngö biskün aş kördüm
Köpük kuskan taş kördüm »(Karpuz-sabun) (Öztürk 1986:
294).*

Örneklerden de anlaşılacağı üzere bilmecelerde görülen bu benzerlik ortak bir kültürün edebi zevkini yansıtmaktadır. Bu benzerliklerle ilgili Bada (1999), Mıdık (1989), Parlan (2004), yaptıkları araştırmalarda bu edebi zevki ve kültürler arasındaki benzerlikleri yansıtmışlardır.

Bilmecelerde ipuçlarından çözüme doğru giderek cevabı bulmaya çalışan öğrenciler aynı zamanda bilimsel çalışmalarda kullanılan tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini de kullanarak bilgiye ulaşmada bilimsel bir tutum da kazanacaklardır. Aynı zamanda da bilmecelerin unutulmasını engellemiş olacaklardır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı Türk halk bilmecelerinin, teknolojinin henüz gelişmediği yıllarda, sadece uzun kış gecelerinde eğlence olarak yapılan, insanın düşünce ve hayal dünyasının sınırlarını zorlayan cevabı içinde saklı bir oyun olmasının yanında, bilmecenin Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde dilbilgisi eğitimi ve öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılmasına yönelik örnekler vererek bilmecenin okullarda kullanılma biçim ve düzeylerini ortaya çıkarmaktır.

Bu temel amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri nedir?
2. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri nedir?
3. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri öğretmenlerin cinsiyetine göre önemli farklar göstermekte midir?

4. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri öğretmenlerin cinsiyetine göre önemli farklar göstermekte midir?

5. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri okul türüne göre önemli farklar göstermekte midir?

6. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri okul türüne göre önemli farklar göstermekte midir?

7. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri öğretmenlerin yaşına göre önemli farklar göstermekte midir?

8. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri öğretmenlerin yaşına göre önemli farklar göstermekte midir?

9. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri öğretmenlerin mesleki deneyimine göre önemli farklar göstermekte midir?

10. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri öğretmenlerin mesleki deneyimine göre önemli farklar göstermekte midir?

11. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma düzeyleri öğretmenlerin ders yüküne göre önemli farklar göstermekte midir?

12. Bilmecelerin dilbilgisi çalışmalarında kullanılma biçimleri öğretmenlerin ders yüküne göre önemli farklar göstermekte midir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Türk halk bilmeceleri, edebiyat alanı içinde incelenmiştir. Fakat bilmecelerin, öğretim metotları kullanılarak farklı öğretim ve edebiyat teorileriyle Türk Dili ve Edebiyatı öğretimindeki yeri ve önemi, zihin ve düşünce sistemlerini geliştirici yönlerini de ortaya çıkartacak bir çalışma olması bu tezin önemini belirtmektedir.

Bu önem birbirine benzeyen ses öbeklerinin tekrarlanmasıyla Türkçe'nin güzel telaffuz edilmesini sağlamaktan, unutulmuş kelimelerin Türkçe'ye tekrar kazandırılmasından dil ile kültür arasında mutlak bağın geliştirilip korunmasına kadar birçok amacı içinde barındırmaktadır.

Bilmeceler, bize bir toplumun yönetim sistemi, eğitim durumu, toplumun hangi aşamalardan geçtiği, tarihi, dili, ne tür bir toplum olduğu (sanayi, tarım, bilgi vb.) sosyolojisi, edebiyatı dili kullanma biçimi ve dilinin zenginliği hakkında, o toplumun eğitimi ve diğer birçok konuda bilgi sağlamaktadır.

Bilmeceler, eğitim ve öğretimde yardımcı materyallerle birlikte kullanılarak kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesinde çocukların ilgisini çekebilecek farklı bir metot geliştirmemizde bize yardımcı olabilecek değerli kaynaklardır.

Özelde halk bilmecelerinin Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi ve öğretimi üzerinde etkisini ve önemini bu tezle ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca bu çalışmanın ileride dilbilgisi öğretiminde hem teorik hem de pratik olarak uygulanabilirliği açısından diğer araştırmacılar için bir kaynak olarak kullanılabilirliği ve çocuk edebiyatına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1.5. Sayıtlılar

1. Öğretmenler verilen ölçeği içtenlikle cevaplamışlardır.
2. Çalışmanın evreni temsil yeterliliği sağlanmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Bu çalışma 2005–2006 öğretim yılında Çanakkale merkez ve ona bağlı Ezine ve Biga ilçelerindeki orta öğretim okullarıyla sınırlıdır.

2. Bu araştırma, veri toplama araçları açısından; problemin ortaya konmasında sorularının hazırlanmasında literatür taraması ve kaynak taraması ve çalışmanın sonunda bilmecelelerin bir öğretim aracı olarak kullanılması ile ilgili öğretmenlerin görüşlerinin alınmasında ise kullanılacak anket ile sınırlıdır.

3. Bilmecelelerin bir öğretim aracı olarak kullanılması Türk Dili ve Edebiyatı dilbilgisi derslerinde ses bilgisi öğretimi konusunda sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Eğitim: Bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürlenme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir (Demirel 2000:5).

Öğretim: Davranış değişikliğinin okulda planlı ve programlı bir şekilde yapılması sürecidir (Demirel 2000:6).

1.8. Dil ve Edebiyat

Dilin tanımını kısaca yapmak gerekirse dil, kişiler arası iletişimi sağlayan bir araçtır. Dil, düşünmeyle birlikte düşünmenin bir ürünü olarak insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliştir. Dil, iletişim için olmazsa olmazlardandır.

Dille ilgili çeşitli düşünürlerin tanımları ise şöyledir:

Ben Johnson diyor ki: “Dil; yaşanan iç ve dış hayatı anlatmak içindir. Hayat ne kadar gelişir, genişlerse, anlatım da o kadar gelişme sağlar.” Dewey’e göre: “Dil; araçların aracıdır. Dil olmadan hiçbir bilgiyi kullanmak, onu başkaları için faydalı kılmak mümkün değildir.”

Schiller ise: “Dil; bir ulusun aynasıdır. Bu aynaya baktığımız zaman orada kendimizin en gerçek yankısını buluruz.”

“Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarıdır. Wittgenstein.” (Karaalioğlu 1980: 68)

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi dilin tanımının temelinde duygu ve düşüncelerimizi iletmemize yarayan bir iletişim aracı olması vardır. Dil ayrıca bir milletin gelişmişlik derecesini, kültürel birikimlerini, yaşama bakışlarını, maddi ve manevi her türlü ürününü ortaya koyan göstergedir.

Dil, insanın üretebildiği her türlü araçtan daha çok gelişmiş, çözülemeyen gizli bir sistemdir. İnsanlar ilkel çağlardan günümüze kadar, duvar resimleri, duman, davul sesleri, ıslık, vb. çeşitli iletişim araçları kullanarak anlaşma zemini bulmaya çalışmışlardır. Ama yazının bulunmasıyla bu yeni iletişim aracı, sesleri karşılayan şekillerle yazı denilen yeni bir sistem meydana getirmiştir.

Dil bir semboller dizisidir. Düşünce ise, bu dilsel semboller kanalıyla şekillenen zihinsel etkinliklerin ürünüdür. Dolayısıyla dil, düşünceyi yapılandırır.

Özbay’a göre (2002: 93) dil hem donanım hem de kazanım ile ilgili bir gelişim alanıdır. Kişinin dile ilişkin doğuştan getirdiği birçok donanımları vardır. Diğer taraftan dil gelişimini tamamen biyolojik donanım olarak açıklamak imkânsızdır. Dil belli evreler veya zamanla kazanılan kurallar bütünüdür.

Aydın (2003: 116) dili yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayırmış ve genellikle yazı dili konuşma dilinden oldukça farklı olduğunu belirtmiştir. Yazı dilinin formel kurgusu, biçimi ve söz dizilişi, konuşma diline oranla daha özenle yapılandırılmıştır. Ayrıca yazı dilinde kullanılan sözcük sayısı konuşma dilinden daha fazladır. Öte yandan konuşma dilinde daha çok tekrar ve vurgu öğeleri yer alırken, yazı dili el, yüz ya da bedenle yapılan jest ve mimikler gibi vurgulardan yoksundur. Dil evrensel kurallar taşımaktadır. Fakat, aynı dili kullanan insanlar arasında bile bazı farklı özellikler bulunmaktadır. Bunun sebebi ise fiziki coğrafya şartları, iklim, yaşam şekilleri, teknolojiyi kullanmadaki olanakları gösterebiliriz.

Aydın (2003: 116) bu farklılıklara rağmen bütün dünya dilleri arasında ortak altı temel özellik bulunduğunu belirterek bunları şu şekilde sıralamıştır:

1. Dil yaratıcıdır.
2. Yapısaldır.
3. Anlamlıdır.
4. Nedensizdir.
5. Kişiler arasındır.
6. Hiyerarşıktır.

Dilbilimcilere göre, her cümlenin iki temel yapısal özelliği vardır. Bunlardan birincisi, yüzeysel yapı (surface structure), ikincisi derin yapı (deep structure) olarak adlandırılır. Yüzeysel yapı dilbilim kurallarına göre oluşturulan yapıdır. Buna göre her cümle belirli bir düşünceyi ya da önermeyi iletmek amacıyla üretilir.

Yüzeysel yapı ise cümle eş anlamlı olsa bile cümlenin derin yapısının farklı olduğu durumu tanımlamaktadır (Aydın 2003:120).

Dil; insanı insan yapan vasıflarından biridir. Biz bu vasfımızı kullanarak yaşamda var olmanın anlamını daha iyi kavrayabiliyoruz. Dil insanın yaşamda ürettiği araçlardan en önemli, en güçlü ayrıca da en tehlikeli olanıdır.

Dil insanların ortak yaşam zorunluluğundan ortaya çıkmıştır. İnsanlar ortak amaçlar çevresinde (beslenme, barınma, korunma vb.) anlaşabilecekleri semboller kullanmışlardır. Bu semboller bazen araç gereçler bazen de anlamsız semboller olmuştur. Zaman içinde insanlığın gelişmesi ile anlaşmak için kullandıkları dil sembolleri de gelişmiş ver sözcükler oluşmuştur. İnsanlar kullandıkları nesnelere görevlerine, cinsine, yapısına, teklik, çokluğuna ya da canlı ve cansız varlık oluşlarına göre isimlendirmişlerdir. Dünyadaki bütün diller arasında kelimelerin görevleri bakımından benzerlikler vardır. Bütün dillerde sıfat görevli zarf görevli kelimeler vardır. Kırmızı ev dediğimizde evi niteleyen kırmızı İngilizcede red house dediğinde de evi nitelemektedir. Yani temelde hangi dilde olursa olsun kelimelerin görevleri ortaktır.

Dilin bir ifade aracı olarak kullanılması sırasında dilin ürettiği istekler, buyruklar kadar ortaya çıkardığı anlamlar da önemlidir. Bundan dolayı dildeki ifadeler ve bu ifadelerin içerdikleri anlamlara da dikkat etmek gerekmektedir.

“Dil, düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.” (Aksan 2003: 55).

Aksan’ın da dilin tanımında belirttiği gibi dil duygu ve isteklerin aktarılmasının yanı sıra çok yönlü gelişmiş bir dizgedir. Bu dizgenin içinde dilin mantıksal yapısıyla birlikte anlamsal olarak zihnimize var olan biçimiyle birlikte toplumsal yapıdan etkilenmiş olması gibi bir durum da söz konusudur.

Dil bize içinde yaşadığımız toplum tarafından hazır olarak sunulduğu için onun meydana gelişinde geçirdiği evreleri bilmeyiz. Bundan dolayı da dili yanlış hatta kötü kullanmaya meyilliyizdir. Kötü kullanılan bir şeyin yeni dahi olsa çabuk yıpranacağı kimse için bir sır değildir. Özellikle bu dil olursa hiç değildir. Nitekim dil de yanlış kullanılma, dışarıdan gelen etkilere karşı korunamama gibi nedenlerle yıpranmaktadır. Bu nedenlerden dolayı dilin bu hassas yapısı içinde onu doğru öğretebilmek ayrıca bir titizlik ve emek gerektirmektedir.

Günümüz eğitim anlayışı, bir birey olarak herkesin anadilini doğru ve anlamlı kullanabilmesini amaçlar. Çünkü günümüz bilgi toplumunda iletişimin önemi buna bağlı olarak da dilin önemi artmıştır. Bundan dolayı anadili eğitiminde, bireylere kendilerini doğru ifade edebilecekleri özellikle yaşamın içinde uygulamaya dönük bir eğitim verilmelidir.

Bu noktada Türk Dili ve Edebiyatı dersleri hem öğrencilerin anadillerini öğrenmeleri ve doğru kullanmaları açısından hem de öğrencilere edebi ve sanatsal zevk aşılması açısından önemlidir. Bundan dolayı edebiyat derslerine karşı öğrencinin olumlu bir tutum geliştirmesi sağlanmalıdır. Bilgegil’e (1989: 1) göre edebiyat kelimesi Arap sözlüğünden alınmıştır, “edb”den gelmektedir. O da, daha uzak bir geçmişte “davet” hususi olarak “yemeğe davet” manasını taşıyan “edb”e bağlanıyor.

Kıbrıs'a (2001: 1) göre ise edebiyat edeb kelimesinden gelmektedir.

Edeb,

1. Halk arasında hüküm süren en güzel ahlak
2. İnsanı fenalıklardan sakındırıp iyiliğe sevk eden meleke

3. Güzel huy ve hayırlı manalarına geliyor. İslamlıktan sonra Araplara has ilimleri içine alan bir terim olarak kullanılmıştır Edebiyat (Literatür), sözlüklerde genellikle yaratıcı ya da eleştirel nitelikte, bilimsel yazılardan ayırt edilen, sürekli bir değere, biçim kusursuzluğuna sahip, güçlü duygusal etki yaratan düşüce, duygu ve imgelerin söz ya da yazıyla anlatılması sanatı (yazın) diye tanımlanmaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi düşünce ve duygularımızın güçlü ve sanatsal bir dille ifade edilmesidir edebiyat.

1.9. Bilmece

Bilmece, bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı bir şekilde söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı, dinleyene veya okuyana bırakan, çoğunlukla tekerleme biçiminde eğlendirici soru (Larousse 1994: 371).

İnsanların, bilme ihtiyacından kaynaklı, insanları araştırmaya iten birçok neden vardır. Bu nedenlerden biri, insanların doğuştan getirdikleri içgüdüsel bir davranış olan merak duygusudur. İnsan aklının ve bu aklın ürettiği yüzlerce aracın karşılayamadığı o kadar çok soru vardır ki; insanoğlu, bu soruları cevaplamaya yüzyıllarını harcamış; fakat dünyanın bu karmaşıklığı ve dünyanın basit bir sistemden meydana gelmeysi, insanı bilgiye karşı doyumsuz hale getirmiştir.

Bu doyumsuzluğun içinde insan kendisi için bilinebilir şeyleri dahi saklayarak, farklı şekillere sokarak bir bilinmezlik yaratıp bu bilinmezliği de zekâ ve dikkat ölçen bir oyun haline getirmiştir. İşte bilmece bir oyun gibi başlar; ama bir oyundan çok daha öteye giderek insan zihninde bir sorgulama ve karmaşaya yol açar.

Daha sonra ise fırtınanın karıştırıp bulanıklaştırdığı bir suyun durulmaya başlaması gibi, bilmece de insan zihnini de durgun hale getirip, bilmeceyi çözenin verdiği sevinçle zihni dinlendirir.

Bilmecelerde, kullanılan mecazla ilgili olarak Aristo şöyle demiştir:

“İyi bilmeceler bize genel olarak doğru mecazlar sağlarlar, iyi bir bilmece güzel bir mecazın oluşmasını yol açabilir.”

Aristo'nun belirttiği bu özellikten hareketle Gaston Paris bilmece için şu tarifi yapmıştır:

“Anlamı açık olmayan ve günlük kullanıma geçmemiş bulunan, mecaz ya da mecazlar topluluğudur.”

Bu tarifin yanı sıra, bilmecenin tabiatını Aristo şöyle belirtir:

“Bilmecenin tabiatı, bir olguyu, sözcükleri imkansız gibi görünen bir biçimde yan yana getirerek tanımlamaktır; bu da eşyayı simgeleyen gerçek isimlerle değil, ancak mecazi anlamıyla yapılabilir.” (Öztürk 1986: 288).

Fakat bilmecelerin özellikleri incelendiğinde mecazlar önemli bir yer tutmakla beraber benzetmelerden de yararlandığı görülür. Bunu sorulan nesneyle ilgili özelliklerden faydalanarak da yapabilir.

Sözgelimi:

Gündüz uyur, gece kalkar, bakar mavi pencereden, farkı yoktur bir gümüşçük yusuvarlak tencereden. (Ay)

Bu bilmecede de ay gümüş tencereye benzetilerek ayın parlaklığıyla yuvarlak gümüş bir tencerenin parlaklığı arasında bağ kurulmuştur. Bazen de sorulmak istenen nesne tasvir edilerek özellikleri verilebilir.

Şimşekli çiçek, şim boylu çiçek, şim karakaşlı, aynalı çiçek. (Ayçiçeği)

Bu bilmecede de görüldüğü gibi çiçek, karakaşlı, aynalı gibi özellikler belirtilerek ayçiçeğinin belirli özellikleri verilmiştir.

Öztürk (1986: 294) mecaz mantığına dayalı bilmecelerde mutlaka iki unsurun yan yana geldiğini ve bu unsurların birinin olumlu birinin olumsuz olduğunu belirtmiştir.

Sözgelimi:

Suya düşer ıslanmaz. (Ay)

Ya da

Parlar ısıtmaz (Ay) (Başgöz, Tietze 1999: 133)

Mecazla kurulu bilmecelerde bu özelliğin geçerli olduğunu söyleyen Öztürk (1986:294) tasvir ve harekete dayalı bilmecelerde bunun geçerli olamayacağını belirterek her bilmecenin kuruluşunda mecazın bulunmadığını ve her bilmecenin olumsuz bir ögeye sahip olmadığını bildirmiştir.

Yeşil iken ağartır, yavaş yavaş sarartır.

Sarardıkça sallanır, sallandıkça ballanır (Kayısı) (Başgöz, Tietze 1999: 399).

Bu bilmecede kayısının zamanla yeşilden sarıya geçmesi sarardıkça ve dalda bekledikçe şekerlenmesi anlatılmıştır ve olumsuz bir öge bulunmamaktadır ve Öztürk'ün belirttiği gibi bir gerçeklik taşımaktadır.

Öztürk (1986: 294) yazılı Edebiyatımızda bilmece ile ilgili ilk kaydı Kaşgarlı Mahmut'un XI. Yüzyılın Türk folklorundan derleyerek sözlüğüne aldığını belirterek o dönemin bilmecelerinden örnekler sunmuştur.

«Ol mene söz tabuzdı » ---O bana bilmece söyledi---

Tabuzg tabızdı » ---bilmece sordu---

Kavram olarak Türk'e 'TAB' (bu) fiil kökünden gelmektedir, Türk dilinin diğer şivelerinde de TAB-bu fiil kökünden gelen ve bugünkü bilmecenin karşılığını veren kavramlar ifade edilmektedir.

Azerbaycan ve Kırım Nogaylarında «TAPMACIK»

Urfa yöresinde «Yomatgar»

Başkırtlarda «Yumak»

Ozbeklerde «Tapışmak »

Altay yöresinde ve teleütlerde «Tabışnak »

Abakan tatarlarında «Tapcan »

Öztürk (1986: 294) Kırgız Kazaklarında ‘Cumbak’ komanca da ‘Tamızlık’ Türkmen dilinde ise ‘Matallar’ kelimesi ile ifade edilen bilmeceler üzerine derleme mahiyetinde olan ilk eserin XIV. yy da Koman şivesi ile yazılmış olan ‘Codex Cumanicus’ adı ile bilinen metin olduğunu belirtmiştir. Koman şivesi ile yazılmış ‘Bu küçük eserde mevcut kırk altı bilmecedan birçoğu, yapı ve kuruluş bakımından, Anadolu bilmeceleri ile olduğu gibi, diğer Türk şivelerinde mevcut bilmecelerle de çok yakın bir benzerlik taşırlar. Bu bilmeceleri ilk defa Geza Kuo 1880 yılında yayınlarak, edebiyat âlemine tanıtmıştır (Öztürk 1986: 294).

Öztürk (1986: 294), İ.Başgöz ve A. Tietze bilmeceleri inceleyerek, cevapları teşkil eden kavramlara göre Türk bilmecelerini dört özelliğe göre değerlendirdiklerini belirtmiştir.

1. Bir kavramı bilinmeyecek şekilde tasvir eden ve umulmayan an, kesin bir cevabı olan bilmeceler,

2. Bir hukuk, aritmetik, v.s. gibi bir problemi koyarak ve doğru cevabı vererek bilgi ve ustalığı sınanan bilmeceler.

3. Belirli bir şeyin kendisini değil de, adını, hece ve harflerinden kurulu bir kelimeyi tasvir eden bilmeceler.

4. Bilmecenin kendisiyle alay eden ve bu yüzden gerçek bir cevabı da olmayan şaka bilmeceleri.

Bilmecelerin kendilerine göre bir şekilleri vardır. Her bilmece soru halinde sorulmasa da soru anlamı taşır.

Başgöz, ve Tietze (1993 3). Bilmeceler için; bilmece geleneksel bir sorudur. Geleneksel olmak demek zaman ve söylenen yerler içinde bir derinliği ve yaygınlığı olmak demektir. Geleneksel demek belli bir grup insan tarafından, bilmece olarak kabul edilmiş olmak demektir; gelenekçe kabul edilen biçimler içinde bulunmak demektir. Bir gösterim çevresinde sorulmak demektir. Gösterim çevresi içinde

sorulmak o kadar önemli ki, geleneksel olmanın öteki boyutları eksik de olsa, bu çerçevede bilmece olarak kabullenilen bir soru bilmecedir. Bilmeceler soru özelliği taşımadan sorulsalar da bilmecenin mantığı gereği onun aslında bize bir şeyleri buldurmaya çalıştığını anlarız.

Birçok bilmecede bilmecenin cevabı olacak ipuçları verilir. Bu onun kullanım yeri olabileceği gibi bir özelliği de olabilir. Bunu yaparken de benzetmelerden ya da zıtlıklardan yararlanır faydalanır.

Gider gider izi yok; yukarıda gözü yok. (Tren)

Bu bilmecede gitmek eylemi ile arkadan iz bırakmak arasında ve görmek eylemi arasında bir bağ kurularak bize nesnenin cansız olduğuna dair ipuçları verilmiştir.

Yüzü kara Arap değil (Turp) (Başgöz, Tietze 1993: 619-621).

Yine bu bilmecede de olumsuzluk ekinden faydalanılarak sorulan nesnenin cansızlığına dikkat çekilmektedir.

Örneklerden de anlaşıldığı gibi, bilmeceleri kuran mantık iki ayrı kaynağa bağlıdır.

- a. Nesnenin kendi özelliğine
- b. Bu özelliklere yakınlığı olan ve kendi dışındaki nesnelere (Öztürk 1986: 298).

Bilmeceler arası, “semboller, ipuçları ve telmihlerle dolu gizli bir dil, Anadolu’daki bütün tarikatlar arası yaygındır; Bu sembol dolu konuşmalar bazen bilmeceye dönüşür”

Bilmeceler, eğlendirici olmalarının yanında edep öğretmek, ders vermek, utanç verici bir durum karşısında kişiyi diğer insanlar içinde rencide etmeden uyarmak için de kullanılmıştır. Bu duruma güzel bir örneği Öztürk (1986: 312) bir

Mevlevi dedesi olan Aşçı Dede İbrahim'in otobiyografisinden, aldığı bir hatırasından bahsederek vermiştir.

“Genç semazenler, bir gün semahanede çok çabuk döner, tennurelerinin etekleri fazla açılır ve yakışsız bir görünüş arz eder, Aşçı Dede onları açıkça ikaz edemez; edebi bir muamma düzenleyip, nasıl hareket ettiklerini bildirir ve davranışlarını düzeltmelerini de ima eder; cevabı bulacak olana da bir gümüş mecdiye vereceğini söyler.

Muamma şöyledir:

*“Aşk rüzgârı öyle hızlı esti ki
Aşk denizinde seyreden
Aşk gemisinin tayfaları şaşırdı
Gemi direkleri çıplak kaldı”*

Dede efendinin söylemek istediğini, dervişlerden birisi anlar, yani bilmece niteliğindeki bu lügazı çözer, dervişler davranışlarını düzelttikleri gibi, bilmeceyi çözen de bir mecdiye bahşış alır.”

Öztürk (1986:312) tarikat ehli arasında bu gibi, bilmece şekline dayanan ikazların çok olduğunu, bunlardan bir kısmının zamanla serbest düşüncede bilmece şeklini aldığını belirterek Alevilerde, Hz. Peygamberle, Hz. Ali üzerine gelişmiş inanca göre, ikisinin ruhu da kaynakta aynı cevherde birleştiğiyle ilgili bir bilmeceyi örnek olarak vermiştir.

*İkisi de bir elmanın yarısı
Biri doğdu, nur indi,
Biri nurun kendisi ---Hz. Peygamber ve Hz. Ali---*

Öztürk (1986:312) bu bilmecenin türeyişi dini bir mantığa bağlandığı gibi, bu mantık içinde, kişinin anlama ve sezme kabiliyeti de değerlendirildiğini belirtmektedir. Aşçı Dedenin kaydına göre, bilmeceyi çözemeyen mürit kabiliyetsiz kabul edilerek dergâhtan çıkarılırdı. Tarikat hayatı ile ilgili bu tip ikaz ya da uyarıya yönelik düzenlemeler; zamanla toplum arasında bilmece özelliği kazanabilirler.

Öztürk (1986:312) bilmecelerin «Tanrısal yargı» niteliğinde görüldüğünü belirterek kişinin yazgısını, kaderini bilmece çözme geleneği bilmecelerin tayin ettiğini söylemiştir. Bilmecelerin bazı toplumlarda ise, tarikat geleneğinde olduğu gibi, bir insanın düşünme sezgi kabiliyetini, kültür gücünü, zekâsını ölçmek için bir vasıta olarak kullanıla geldiğini belirtmiştir.

Öztürk (1986:312) bilmecelerin bir kişilik değerlendirmesi için, araç olarak kullanılmasının, bir zamanlar İstanbul kahvelerinde âşıkların tartışmalarında görülen bir gelenek halinde, karşılıklı maniler söylenirken, çoğu kez cinaslı bir cevabı gerektirecek özellikle şekillendiğini belirtmiştir. Bu manilerden bir kısmının, eski bilmecelerin mani şekline sokulmasına dayandığı gibi; bir kısmının da, söyleyenin buluş gücünden kaynaklanarak türetildiğini, cinaslı olarak, bir cevabı gerektiren bu tür bilmecelerin zamanla türetenin kişiliğini aşarak, bilmece halinde toplumun malı olduğunu belirterek bilmece özelliği taşıyan şu maniyi örnek olarak vermiştir.

*Karşıdan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
Ellere selam verdi
Bizi ağlattı geçti (Ölü)*

Öztürk (1986:312) bazı bilmecelerin ise bir anlık ilhamdan kaynaklandığını, ilhama dayalı bilmecelerin şekillenebilmesi için, itici bir sebep olması gerektiğini belirterek, Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün bir hatırasını örnek olarak vermiştir. “Babası Hasan Başgöz, bir gün ilkokulda ders yaparken, öğrencilerine bilmece anlatırmış, o anda asılı duran tef'e gözü ilişen Hasan Başgöz şu bilmeceyi dile getirmiş:

*Geriye gerilmiş derisi
Dır dır öter gerisi (Te)”*

Bu bilmece hemen yaygınlaşarak öğrencilerin bilmece dağarcığında yer almış. Daha değişik bilmece ise, yine İhsan Başgöz tarafından derlenmiştir, 1956 yılında, Kars'ta, Yılmaz Şenlik (Âşık Şenliğin oğlu) kahvede çay içerken irticaler şu bilmeceyi söylemiştir:

*Bu gün ben bir nesne gördüm,
Bak etrafı kırmızı
Nefesi var canı yok*

Akar kanı kırmızı (Çay)

Bu misallerden anlaşılıyor ki, teşvik edici bir ortamda, daha önce kullanılmış öğeler veya bilmecelerden faydalanılarak yeni yeni bilmeceler türetilmektedir. Bu bahiste ele alınan hayat olayları veya kişisel davranışlar ve bunların üstünde, toplum geleneği ile ilgili anlayışları özetleyerek, değerlendirilmesi bilmecelerin kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkün olur:

1. Dini tutkulara bağlı bazı kavramların sembolize edilmesi.
2. Kişiliklerin, kişinin düşünce gücünün değerlendirilmesini sergileyen görüşler.
3. Bir bilmecenin kalıp veya öğesinin yeniden kullanılması ile türeyenler.
4. İtici veya teşvik edici bir ortamda türetilenler (Öztürk 1986:312)

1.10. Bilmecelerin Kaynağı

Bilmeceler, edebiyatımızda sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde bulunurlar. Bu kaynaklardan birincisi insanların aklıdır. İnsanlar önce akıllarıyla sadece düşünerek merak ettikleri soruların cevaplarını bulmaya çalışmışlardır. Bilmeceler içinde doğduğu toplumun zamanına, geleneğine, yaşadığı mekânına ve yaşama şekillerine bağlı olarak ortaya çıkar ve gelişirler.

Bilmece türü bugünkü oyun halini almadan önce insanlık tarihinde sihire, tabuya, törenlere bağlı ciddi sorular olarak ortaya çıkmıştır (Başgöz, Tietze: 1992).

Bir milletin dilini, tarihini, inançlarını, tabiata, insana ve eşyaya bakışını, yaşam şeklini ve felsefesini bir eğlenceli bir oyun ve hayal dünyasından geçirerek günümüze kadar getiren ise eski sözlükler, halk şairlerinin divanları, masallar, hikâyeler, cönkler, mecmualar, bilmece kitapları, tarihler ve seyahatnameler gibi yazılı eserlerdir.

Elçin (1989:12), Türk dilinde bilmeceler üzerine şimdilik ilk kaydı Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lugait Türk'ünde bulunduğunu belirterek diğer kaynaklarla ilgili olarak aşağıdaki kaynakları sunmuştur: "Kıpçak Türklerinin dil ve halk edebiyatı

örneklerini içine alan Codex Cumanicus daki bilmeceler de eski devri tanımak isteyenler için dikkate değer eserlerdir (14.yy). 14. yüzyıldan bu yana çeşitli eserlerin kenarına, köşesine sıkışmış mahsullerle folklor ve Türklük bilgisi çalışmaları başladıktan sonra Türkiye’de ve dış Türk boylarında yapılmış derlemeler ve araştırmalar belli başlı kaynaklardır.”

1.11. Lügaz

Lügaz, manzum bilmece demektir. Konu edinilen şeyin özelliklerini söyleyerek ne olduğunun bilinmesini istemek amacıyla düzenlenen şiirler bu adla anılır.

Lügazları halk bilmecelerinden ayıran lügazların şairler tarafından oluşturulmuş olmasıdır.

Divan edebiyatının malı olan bilmecelere, Arap ve İran kültüründen alınan iki adla Muamma ve Lügaz denmiştir (Başgöz, Tietze 1993:16).

Lugaz, gerçekte Arap edebiyatının malıdır. Türk edebiyatına XV. yüzyılda İran’dan girmiş ve XVIII. yüzyılda en verimli çağını yaşamıştır. Genellikle kıt’a –i kebire veya küçük mesneviler şeklinde düzenlenir. Daha çok aruzun “failatün failatün failün” kalıbıyla yazılırlar ve divanların son kısımlarında yer alırlar. Eski şairler söz oyunlarına önem vermişler ve hemen hepsi birkaç lügaz denemesi yapmıştır. “Lugat der hakk-1...(hakkında lugaz)” başlığı hakkında sorulan lügazların ilk dizesi “ol nedir ki...” gibi soruyla başlar ve özel bir başlık olmasa da böylece manzumenin lügaz olduğu anlaşılır. Lügazlarda bazen ebcd hesabının yardımına başvurulabilir. Bu durumda harflerin rakamsal karşılıklarıyla aritmetik işlemler yapılarak sonuca ulaşılır. Lügazın konusu daha çok eşya ve somut nesnelere aittir. Ancak eğlendirici ve oyalayıcı lügazlar yanında dini ve fikhî konulara ait didaktik lügazlar da meydana getirilmiştir.

Lügazı halk bilmecelerinden ayıran en önemli özellik, yazarının imzasını taşımasıdır. Bu nedenle lügazlar anonim ürünler arasına karışmaktan kurtulmuş ve herhangi bir değişiklik veya bozulmadan kendilerini kurtarmış olurlar. Buna rağmen

anonim halk şiirine mal olmuş lügazlar ile bir şair tarafından lügazlaştırılmış olan anonim bilmeceler de vardır. Dili genellikle yalın olan lügazlar, vezin ve söyleyiş bakımından bilmecelerden ayrılırlar.

Cemre Hakkında

*Ol nedir kim üç birader her zaman
Birbiri ardınca olmuş revan
Yılda bir kere gelirler âleme
Makdemiyle kesb-i feyz eyler cihan
Kimseler görmüş değildir yüzlerin
İsmi vardır cismi amma ki nihan
Birisi oldu havaya münkalib
Birisi ab içre tutdu aşıyan
Gördü bulmuş her birisi yerlerin
Biri dahi eyledi haki mekan
Serleri üç paları beş onların
Kıl tefekkür eyledim sana beyan
Fıtnat Hanım
(Pala 1992:75)*

*1-Ol nedir hercai simin beden
Mahvolur ellerle ülfet etmeden (Sabun)
2-Bir gümüştan kal'a gödüm haps olunmuş anda ab
Attı zerrin topunu feth etti anı aftar (Buz, güneş)
(Elçin 1989:12)*

Halk bilmecelerinde olduğu gibi hemen her konu üzerinde lügazlar kurulabilir. Bunlar nesnelere, canlılar, soyut ve somut isimler olabilir. Tıpkı halk bilmeceleri gibi yeni konular üzerinde de lügazlar yazılmıştır.

*Kuyruğun Ol nedir kim canı yok hem canı var
kanatların açıp uçar
Burnu hokurdar ve durmaz devreder
Bazı defa arkadan duman saçar
Vakt olur ki zevk ile seyr olunur.
Gâhî ateş püskürür dağ taş yanır
Gâhî dahi hiddetinden top saçar
Saçtığı toplar demirdir arkadaş. (uçak)
Ol nedir ki kuştur ayağı sırtındadır
Rüzgâr estikçe daim zindedir
Gaholur kim bir kanat ile uçar
Gah olur iki kanadın açar.
Kuyruğun destine alsa bir kişi
Akibet hasıl olur onun işi. (yelkenli gemi) (Başgöz, Tietze 1992:17).*

1.12. Muamma

Muamma, sözlükte “gizli, güç anlaşılır söz, bilmece, yanıltmaç” anlamlarına gelir. Edebiyatta bir ad sorulacak şekilde düzenlenmiş manzum bilmeceye denir. Lügazın bir çeşididir.

Muammalar gerçekte Allah’ın 99 adından bir için düzenlendikleri halde sonradan kişi adlarını konu almışlardır. Genellikle beyit, kıta, kıta-ı kebire gibi küçük nazım şekilleriyle yazılırlar. Bazen mesnevi parçalarıyla da yazıldıkları olur. Divanların son kısmında mu-ammeyat başlığı altında sıralanırlar.

Eski şairler muammayı söylemeye ve çözmeye çok önem vermişlerdir. İranlı şair Mir Hüseyin Muammayı ömrü boyunca Muamma ile uğraşmıştır. Türk şairleri içinde Edirneli Emri (öl.1575) alfabetik sıra ile her harften en az bir adet isim olmak üzere 600’de fazla muamma söylemiştir. Türk ve Fars edebiyatlarında muamma risalelerini yazmak bir gelenek halini almıştır

Muammaların başında (Muamma be-nam-ı...(...adı hakkında muamma)” ibaresi ile manzumede sorulan ad yazılır ve okuyucunun bunu rahatlıkla bilmesi sağlanmış olurdu. Muamma yoluyla bir beyit veya dizeden bazen birden fazla isim çıkabilir. Muamma söylenirken ebcet hesabına başvurulabilir ve harflerin rakam karşılıklarıyla aritmetik işlemleri yapılarak sonuca gidilebilir. Bazı muammalar basit bir şekilde düzenlenirse de sonucu çok zor bulunan muammalar oldukça fazladır (Pala 1992: 76).

Divan edebiyatımızda görülen ve aruz vezni ile yazılan muammalar, genellikle tahsilli insanlar arasında daha çok bilinmektedirler. Çünkü ortaya çıktıkları zaman düşünüldüğünde eğitim oranının o dönemde düşük olması muammaların tahsilli insanlar tarafından daha çok bilinmesinin nedenini ortaya koymaktadır.

Elçin (1989:9), muammaların “bazı âşıkların, meddahların, manicilerin, masalcıların, seyyahların, okulların veya ailelerin aracılığı ile anonim eserlere dönüştüğünü belirtmektedir.

Arapça “k rletmek”, “gizli ve g c anlaşılır söz” manalarına gelen muamma, bir isme delalet eden söz, mısra veya beyit demektir. “Remiz,ima, kalb, tashif” gibi edebi sanatlarla yapılır. Muammaların i ve dış olmak üzere iki manası vardır.”

Muammanın düzenlenmesi ve c z mlenmesi ile ilgili çeşitli usuller vardır. Bu usullerle ilgili Elçin (1989: 9) şunu belirtmektedir: “Bu usullerde adı meydana getiren harfler toplanır, ad bulunur ve muamma c z lm ş olur. Muammaların c z lmesi oldukça zordur. Bundan dolayı şairler muammalarının başına hangi manaya geldiklerini, adını kaydederlerdi. Verilecek cevapların ehemmiyeti vardır. Bu cevapların manalı ve konu ile ilgili olmaları şarttır.”

Muammayla ilgili  rnekler

1-Bende yok sabr   sükun sende vefadan zerre

İki yoktan ne çıkar fikr idelim bi kere

2-Sefinenin başı girse limana

O memduhun ismi çıkar meydana

3-“Mim” ile “sat” meşveret ederken “t” girmiş arasına

“F” faziletten gelirken “y” uğramış kavgasına

şair Nabi'nin beytinde görüleceği üzere dış mana açıktır. “İki yok” “na” ve “bi” edatlardır. İki de yok manasına geliyor. Bunlar birleşince Nabi adı çıkmış olur.

İkinci misalde muamma Arap harflerini bilmekle c z l r. “Sefine” kelimesinin başında (S) harfi vardır. “Liman” kelimesinin başında da “T” bulunuyor. “S” ile “T” birleşince “Süleyman” adı meydana çıkar.

“Mustafa” muamması da yukarıdaki esasa dayanmaktadır. “M,s,t,f,y” birleşince “Mustafa” meydana çıkar (Elçin 1989: 9).

Elçin(1989: 9), muammaların Türk Divan edebiyatında kullanılmasının yanında saz şairleri tarafından da taklit edildiklerini ve özellikle aşık kahvelerinde muammaya ayrı bir yer verildiğini belirterek, muammanın kahvelerde c z lmesi ile ilgili usulleri şoyle belirtmiştir: “oğu zaman “Kalem şuarası”ndan birinin düzenlediği muamma kahvenin en münasip bir yerine konmuş süslü bir levhaya “hatt-

ı celi”ile yazılır ve etrafı süslenirdi; muamma, çözülmüncye kadar dururdu; buna “muamma asmak”denirdi. Muammayı düzenleyen işe fesat karışmaması için hal şeklini bir zarfa veya keseye koyup mühürler ve kahveciye teslim ederdi. Kahveci faslın sonuna kadar o zarfı veya keseyi muhafaza etmek mecburiyetinde idi.

Muammanın çözüleceği gece, meraklılar kahveyi doldururdu. Dinleyiciler “muamma tepsisine” para, şal çuha gibi hediyeler bırakırlardı. Âşıklar fasla başlardı. Koşma, semai ve destanlardan sonra sıra muammaya gelirdi.

Muammayı düzenleyen, bir gazeli bir nevi giriş olarak söyledikten sonra nazımla, sorduğunu çözeceklerin bulunup bulunmadığını öğrenmek isterdi. Âşıklardan biri, sorulan muammayı çözünce zarf veya kese içinde önceden çözülmüş şekli ile karşılaştırırlardı. Doğruluğu anlaşılınca muamma indirilmiş olurdu. Buna “muamma indirmek” denirdi. Sonunda biriken “saçı” birlikte paylaşıldı. Muammayı çözen şair saz çalmayı bilmezse, fasla saz bilen biri oturtulur ve cevap ona okutturulurdu Muammayı soran, karşısındakinden cevap alamayınca, çözüm şeklini yine kendisi nazımla söylerdi” Elçin’in de belirttiği gibi muammaların çözümü de bilmecelerin çözümü gibi titizlikle yapılır ve hile karıştırılmamaya dikkat edilirdi.

1.13. Bilmecelerin Sorulması

Bilmecelerin sorulması ile ilgili değişik yöntemler vardır. Bilmeciyi soran kişi karşısındaki kişiye cevabı bulması için belli bir süre vermek zorundadır. Bunun yanı sıra bilmece sorulan kişi cevabı bulmak için bilmecenin cevabı hakkında karşısındakine “canlı mı cansız mı? Yenir mi yenmez mi der.” (Elçin1989:7). Ardından bilmece çözülmüncye kadar bu karşılıklı konuşmalarla devam eder. Bilmeciyi soran kişi cevaplayıcıdan ipuçlarının karşılığında değişik şeyler ister bu bazen bir şehir bazen de bir memleket olabilir. (Elçin 1989: 7).

*İğne gelinin iğnesi,
Küçük gelinin düğmesi,
Bunu bilen bilesi,
Bilmeyen köy veresi. (Kiraz)*

(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 96)

Bilmece soran, ondan bir şehir veya memleket ister; o da, çoğu zaman, değerli bulduğu bir yeri mesela İstanbul'u, İzmir'i, Ankara'yı verdim der. Bunun üzerine birinci şahıs sonucu açıklar; isteğe göre sıra ikinciye gelir. Karşılıklı nezaket ve terbiye ile yoğrulmuş bu edebi zihin sporu boyunca şehir, memleket veya meyvelerden birini en çok kazanan üstün sayılır.

Diğer bilmece türü de manzum bilmecelerdir. Manzum bilmeceler, vezin, kafiye ve nazım şekli ile Türk dilinin geleneksel hece vezninin özelliklerini taşımaktadır. Hece vezni bilmecelerde ve görülmesine rağmen belirli bir düzen göstermezler.

“Duraklı, duraksız; az veya çok heceli muntazam veya gayrı muntazam mısralarla örülen bilmecelerde kafiyeler, Türk halk nazmında görülen “aliterasyon, redif, yarım, tam, cinaslı ve zengin...” gibi kafiyelerdir. Bu kafiyelerin örgüsü aşağıda verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere türlü şekillerde karşımıza çıkıyor. Bazen kafiyesiz bilmeceler de rastlanır.

Bilmecelerde şekil, Türk halk nazmında ölçüye (birim) temel teşkil eden bir mısralık bütünden hareketle genişleyerek iki, üç, dört, beş, altı veya daha çok mısraları içine alan bir kalıptır. Çok yaygın dörtlük- mani veya daha büyük şekillerin zaman içinde ve muhit değiştirdikçe bir takım mısralarının hafızalardan-hususiyle çocuklarda-silinip azaldığı o da bir gerçektir”(Elçin 1989: 2).

Diğer bilmece türü de mensur bilmecelerdir. Mensur bilmeceler düz cümle halindeki bilmecelerdir. Bu bilmeceler manzum bilmecelere benzerler ve bazı durumlarda manzum bilmecelerden ayırmak zor olmaktadır. “Tekerlemeleri andıran ve az da olsa atasözleri ile duygu ve fikir alışverişinde bulunan eserleri de bu grupta toplayabiliriz.

Elçin (1989: 3), mensur bilmeceler vezin ve kafiye gibi özellikleri barındırmadığı için bu tür bilmecelerin hem söyleyiş hem de akılda tutulması zordur.

Bundan dolayı bu tür bilmecelerin sayıları diğer bilmecelere göre daha az olduğunu belirtmiştir.

1.14. Bilmece Şekilleri

Bilmeceler, tabiat ve tabii hadiselerle ilgili olanlar, insan, hayvan, bitki, eşya ile ilgili olanlar, mücerret kavramlar ve dini unsurlarla ilgili olanlar olmak üzere çeşitli alt başlıklara ayrılmışlardır.

1.14.1 Tabiat ve Tabii Hadiselerle İlgili Olan Bilmeceler

*Bir kalbur boncuğum var,
Akşamdan atarım,
Sabahtan toplarım. (Yıldızlar, 7,6,6 heceli)
(Elçin 1989: 3).*

*Elsiz ayaksız kapı açtı
(Öztürk 1986: 301).*

1.14.2. İnsanla İlgili Olan Bilmeceler

*Yedi delikli tokmak,
Bunu bilmeyen ahmak. (Baş, 7 heceli)
(Elçin 1989: 3).*

*Sabah dört ayaklı
Öğle iki ayaklı
Akşam üç ayaklı (İnsan)
(Öztürk 1986: 299).*

1.14.3. Hayvanla İlgili Olan Bilmeceler

*Dağdan gelir dak gibi,
Kolları budak gibi,
Eğilir su içmeğe,
Beğirir oğlak gibi. (Öküz)
Kız Fatma'yı, başına vurmuş allı pullu çatmayı;
A kız annenden mi öğrendin,
Gerdan kırıp göbek atmayı. (Ördek)
(Başgöz 1993: 448)*

*Edem yapar, dedem yapar
Bıçkısı yok, rendesi yok,
Ben de bilmem neden yapar. (Örümcek)*

(Başgöz 1993: 450)

*Yeraltında yağlı kayış. (Yılan)
(Elçin 1989: 4)*

1.14.4. Bitki İle ilgili Olan Bilmeceler

*Yama yama üstüne yamanmış
Hiç iğne batırmadan. (Lahana)
(Başgöz 1993: 381)*

*Alçacık boylu
Kadife donlu (Patl ıcan, 5 heceli)
(Elçin 1989: 4)*

1.14.5. Eşya İle ilgili Olan Bilmeceler

*Su içinde durmak işi,
Başında yanar ateşi;
Ne gömlek giyer, ne aba,
Karnı gayet kaba;
Parasız hamamda her bar yıkanır,
Kirini bir killi tellak çıkarır:
Sözü çoktur. (Nargile)
(Başgöz 1993: 434)*

*Bizim deli var,
Tepesinde gülü var,
Şimdi gelir görürsün,
Güle güle ölürsün. (Kandil)*

*Aktır tarlası, karadır tohumu,
Elle ekilir, dille biçilir. (Mürekkap)*

*Bir kızım var,
Kırk gözüüm var. (Kalbur)*

Bir kızım var, gelenin gidenin elini öper. (Kapı)

*Akordiyona benzer, ses vermez,
Gel desem, çeksem, gelmez.*

*Serttir, çok inatçıdır,
Ama kışın beni ısıtır. (Kalorifer)
(Elçin 1989: 91)*

*Dört ayağım var
Yürüyemem,
Çok eşyam var sürüyemem,
Her odada ayaktayım,
Adımı bil bakayım. (Karyola)
(Çelebio ğlu, Öksüz 1977: 269)*

*Kapkara bir tazım var;
Ne karalı yazı var,
Ne versem yemem demez,
Olmayacak hazmı var. (soba)
(Çelebio ğlu, Öksüz 1977: 278)*

1.14.6. Mücerret kavramlarla ilgili olan bilmeceler

*Üç yüz altmış beş leylek,
Elli iki yuvası,
On iki yumurtası,
İki çıkar yavrusu. (Gün, hafta, ay, iki dini bayram)*

*Yapılamamış duvar üstünde,
Doğmamış oğlan,
Olmamış bostanı,
Koparma diye bağırın. (Yalan)*

*Karada bir gemi,
Başındadır yelkeni;
Nedir o gemi,
Nedir o dümeni;
Bil bunları göreyim seni. (İnsan, akıl)*

1.14.7. Dini unsurlarla ilgili bilmeceler

*Nar tanesi,
Nur tanesi
Bu dünyanın
Bir tanesi. (Kur'an, 4 heceli)*

Anası var babası yok. (İsa Peygamber, 4 heceli)

(Elçin 1989:4)

1.15. Bilmecelerin Çözülmesi

Bilmecelerin çözümlenmesi bilmeceyi çözen kişinin zihinsel yeteneğine, marifetlerine, alışkanlık, ve bilgiyi kullanabilme yeteneğine bağlıdır.

Bilmeceleri, çözümleri kolay ve zor olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz. Zor bilmecelerin önceden öğrenilmesinde fayda vardır. Aksi takdirde karşımızdakinin, aklın kabul edemeyeceği manasız ve zevksiz cevaplarına katlanmak icap eder. Zor bilmeceye birçok Avrupalı yazarlar Sphinx'in Oedipus'a sorduğu bilmeceyi örnek verirler: Sabahları dört, öğleleri iki ve akşamları üç bacak üstünde yürüyen şey nedir? Cevabı şudur: İnsan doğunca emekler, büyüyünce iki ayaküstünde durur. İhtiyarlayınca üçüncü bir ayağın (baston) yardımı ile yürür.

Yukanda verdiğimiz çeşitli örneklerde de görüleceği üzere kolay veya zor bilmecelerin çözülmesi için, mana, duygu, şekil, madde, renk, ses, harf, hece, kelime, kafiye, seci gibi unsurlardan doğan ipuçlarına ihtiyaç vardır. Bu ipuçları, bir bakıma ananevi tabirler, anahtarlardır. Her şeyden önce hiyeroglif mahiyetindeki bu hususi tabirlerin manasını kavramak lazımdır. Bu işte, zeka, muhakeme ve süratli intikal ile umumi bilgi, zevk ve merakın da payı büyüktür.

Halk bilmecelerinin basit şekilleri cinas ve mana ikilikleri, akıl ve mantığa aykırı görünüşleri alışılmış ve tabii bir görünüşten ayırt ederek çözümlerini çoğu zaman imkansız hale getirir. Mantiki bir muhakeme, yerini yukarıda bahis konusu ettiğimiz hiyerogliflerin kullanılmasına bizi zorlar. İlgimizi çekişi de bundandır.

1.16. Bilmecelerin Biçim Özellikleri

Yapı bakımından, en basit bilmece bir öznenen (veya konudan) ve onu tanımlayan en az bir ögeden (veya yorumdan) oluşur.

Dam ardında gümüş çubuk. (Buz)

Bu bilmecede özne gümüş çubuktur, tamamlayıcı öge ise “dam ardında” eklemesidir.

Bilmecelerimizde öznenin adı her zaman açıkça verilmemiştir: “Yeraltında gezer, yeni gelinden güzel” (saban demiri) bilmecesinde özne açıkça ifade edilmemiştir, ama biz onun “ bir şey, bir insan, bir canlı veya başka bir yaratık” olduğunu bilmece geleneğinden anlarız.

Bilmecede özne çoğu zaman bir mecaz olarak kullanılmıştır. “Yedi delikli tokmak, bunu bilmeyen ahmak.” (insan başı) bilmecesinde tokmak gerçek bir tokmak değildir, mecaz olarak kullanılmıştır. “Benim bir kızım var gelenin gidenin elini öper.” (kapı) bilmecesinde de özne mecaz olarak kullanılmıştır; gerçek bir kız söz konusu değildir. Ama öyle bilmecelerimiz var ki, özne onlarda mecaz değil, işaret edilen şeyin veya insanın gerçekten kendisidir. “İçi darı gibi, dışı deri gibi.” (incir) bilmecesinde darı gibi, deri gibi ifadeleri mecaz olarak değil, gerçekten de darıyı ve deriyi anlatmak için kullanılmıştır.

Bilmecede tanımlayıcı öğrenin sayısı birden artık olabilir.

Gök gürler, gödemen çatlar, çplak dana suya atlar. (dolu) Bu bilmecede, “Gök gürler, gödemen çatlar ve suya atlar”, öğeleri “çıplak dana” öznesinin tanımlayıcılarıdır.

Bilmecelerde özne sayısı tektir. Bir bilmecede özne sayısı birden çoksa, orda birden çok cevap söz konusudur. Yani birkaç bilmece bir araya gelmiştir. Böyle bilmecelerde her öznenin en az bir tanımlayıcısı olacaktır. “Suya düşer ıslanmaz, yeraltında paslanmaz, etini kessen seslenmez.” (güneş, altın, ölü) böyle bir bilmecedir.

Bilmecelerdeki bu yapı, çeşitli eklerle biçimsel değişmelere uğrayabilir. Bu değişmeyi gerçekleştiren eklemelerin en belli başlıları şunlardır:

Bilmece yapısının başına, bazen anlamsız, tümünden uyak sağlamak için, bazen bir işlevi olan, söz kalıpları eklenir. “Bir acayip nesne gördüm, aşık der, bilmecemi bil, bilmece söyleyim bil, benim bir matalım var bil, nedir nedir ne nesnedir, bir

hikaye söyleyim bil, bir meselim var bil, mesel mesel ma mesel, mesel mesel man iki, meselmesel met atar, mesel mesel metlenir, mesel mesel met iki, metel metel met atar, masal masal min masal” böyle başlangıç ifadeleridir.

Masal masal maskara, eli yüzü kapkara. (baca)
Ol nedir ki vursan ona b ıçağı, suyu kaçar; yense tutar girtlağı. (ayva)

Bu giriş kalıpları arasında seslerin taklidinden oluşanlar da vardır: Hırtına pırtına, bin ağanın sırtına, (sepet). Helemez melemez, ocak başına gelemez. (yağ)

Bilmece yapısını genişleten öğeler bitiş kalıpları olarak da görünür. Bilmecelerin bitiş söz kalıpları, baştaki kalıplardan daha zengindir. Onlar arasında: “Bunu bil, haydi bunu bil, haydi bunu sen bil, bil nedir, bil bakayım nedir, bilin bakalım bu ne, ille bunu bilmeli, ben söylerim sen bil, bunun manasını bil, söyleyiniz ben neyim, dilerim bulasın bu muammayı, bil bakalım nasıl arkadaş, bunu bilmeyecek ne var, görüm bunu bil, bil bunları göreyim seni” gibi bitişler, bilmeceleşmeye katılanları sadece karşılık bulmaya çağırmaktadır.

Ama öyle bitiş kalıpları da var ki, onlar bilmece çözmenin güçlüğünü vurgular, karşıdakine meydan okur: “Bilmeceler içinde bu en gücü, bin diyesen bilmeyesen, aklın varsa bil, işin yoksa beni ara, bu bilmeceyi bilenin gayet büyük irfanı var, Köroğlu hasta olmuş, bunu bilen usta olmuş, arif isen anla, ahmak isen ara, akıllar akıl töke bulalar, akılsızlar şaşırıp kalalar, bilenin irfanına bilmeyenin turp sıkayım bir yanına.

Az sayıda bilmecenin bitışı bir ödül vaat eder: Kim bilirse bu bilmeceyi, yetmiş bin altın, bir donanmış at müjdesi var. Bunu bil al yüz köyü.”

Bazı bitiş formülleri dinleyene hakaret etmeye ve tehdide kadar varır: “Bilmeyenin yok aklı, bilmeyen ahmak, bunu bilmeyen geveze, bunu bilmeyen maskara, bunu bilmeyenin hiç izanı yok, bilemezsen kıcını kaşı, bunu bilmeyen Urum, bunu bilmeyen iskele köpeği, bunu bilmeyen domuzun enceği, bunu bilmeyen eşek, bunu bilmeyen eşek sıpası, bunu bilmeyen yer kötek, bunu bilmeyen bu sene ölecek, ya bunu bileceksin ya bu gece öleceksin.”

*Sarıdır safran gibi, okunur Kur'an gibi
Ya bunu bilirsin, ya bu gece ölürsün. (altın)*

Başka bir bilmece grubunda bitişler ceza içerir. Bu ceza sembolik olabileceği gibi, gerçekte olabilir:”Bilen bilsin, bilmeyen kırk köy versin, bilen bilmeli bilmeyen şar vermeli, bilen bilesi bilmeyen kırk tarla veresi, ya on köyün camisini ver, ya asıl, On İki İmamı ver kurtul.”

Kertül kürütül, kırk köy ver de kurtul. (testere)

Birkaç bilmece şaka yollu bir yemin ile son buluyor: “Alaca ile ağaca sararım, vallahi yalan billahi yalan.(fasulye) alaca yılan dolan, vallahi yalan, billahi yalan. (bahçe çifti)

Bilmecenin yapısı bazı anlatım kalıplarının içine yerleştirilmiştir. Bunlar şöyle gösterilebilir:

1. Bir + tek heceli bir kelime + iyelik eki +üç heceli bir kelime + var.

Bir atım var, kırk götü var. (kevgir)

Bir kızım var bin gözü var. (kevgir)

2. Bir + iki heceli bir kelime + iyelik eki + var+ hece sayısı değişen kelimeler +bir eylem.

Bir evim var içi keser dolu. (dişler)

Bir eşeğim var anırır, akça sığa doğurur. (çıkırık)

Bir dedem var, kırk kürk giymiş, gene diyor ki üşüyorum. (lahana)

3. Bir + tek heceli bir kelime + iyelik eki + var + ikinci bölüm belli bir yapı düzeni göstermez.

*Bir kuşum var havayı, yüksek yapar yuvayı, değme kuşlar yapamaz,
kuyumcular dökemez. (Örümcek)*

4. Tek heceli bir kelime + “üstünde” s ifatla nitelendirilmiş bir isim.

Yol üstünde küflü koca. (tezek)

Ağaç üstünde kara koç. (zeytin)

Yük üstünde kürklü hoca. (kedi)

4.a. Tek heceli bir kelime “altında” + özne + eylem. (Veya nitelendirilmiş bir isim)

Yer altında gelin gider. (ırmak)
Dam altında şıp şıp. (yağmur)
Yer altında sırlı küpüm. (soğan)

Bilmecelerde bu son ek içinde, ardında, ucunda, başında olarak da karşımıza çıkıyor.

Kapı ardında ir gümüüslü deynek var. (güneş)
Dam ardında teke bağlı, boynuzları köke bağlı. (kabak)
Dam ardında şakıldak. (yağmur)
Dam başında karga, vurdum indirdim harga. (yağmur)

Daha az sayıda bilmece de “dağdan gelir” ve “karşıdan baktım” gibi eylem cümlecığı yapı çerçevesini kuruyor.

Dağdan gelir hız ile yedi bin yıldız ile. (tren)
Dağdan gelir sekerek kuru üzüm dökerek. (keçi)
Dağdan gelir takla makla, aman abla beni sakla. (tüfek)

“Karşıdan baktım” diye başlayan bilmecelerde, bunun ardında gelen bölüm belirtilen nesne veya hayvanla karşıtlık içindedir.

Karşıdan gördüm ev gibi, yanına vardım dev gibi. (tren)
Karşıdan baktım destan gibi
Göverir bostan gibi
Etekleri zil çalar
Kendi gülistan gibi. (deniz) (Başgöz, Tietze 1992:13-14).

Bu kalıpların dışında yinelemeyle oluşturulmuş bilmeceler de bulunmaktadır. Yinelemeler hem anlatıma zenginlik katmakta hem de bilmecenin söylenişyle birlikte akılda kalmasını da kolaylaştırmaktadır.

Bilmecelerimiz çoğunlukla düzyazı şeklindedir, ama manzum şeklinde olan bilmecelerimiz de vardır. Düz yazı biçiminde olan bu bilmecelerimiz kuru bir anlatıma sahip değildir. “Düz yazı biçiminde olan bilmecelerimizde de halk edebiyatımızın öteki örneklerinde görünen süsleme sanatları ile donatılmıştır (Başgöz, Tietze 1992: 15).

Bilmecelerimize baktığımızda bu süsleme sanatlarının çeşitli örnekleriyle karşılaşmaktayız. İlk harf benzeşmesinden meydana gelen aliterasyonu Başgöz, Tietze (1992: 15) aşağıdaki bilmeceyle göstermiştir.

Kıvrım kıvrım karabulak kümesi. (böğürtlen)

Manzum bilmecelerimizin hece vezinleri çeşitlilik göstermektedir. Kimi bilmeceler, “5,7,8,11 heceli kimi bilmecelerimiz ise 4+4, 4+3, 4+4+3, 5+5 ve 7+7 vezinli bilmecelerdir” (Tezel 2000:9).

Bilmeceler, iki dört veya daha fazla dizeden meydana gelebilirler.

İki dizeli bilmecelerimizin uyak düzeni aa dır.

Üstü yeşil düğmeli -a
Dilim dilim dilmeli -a (portakal)
Bak bir sürü çocuk var-a
Peşlerinde kuyruk var-a (üzüm) (Tezel 2000: 45).

1.17. Bilmecelerin Eğlence ve Oyun Yönü

Bilmeceler, bir araya gelmiş insanların sohbet aralarında kullandıkları eğlence aracı değillerdir. Bilmeceler eğlendirmenin yanında zekânın kullanılmasını, düşüncenin geliştirilmesini de sağlayan birer araçtır. Bu araç oyunla birlikte soran ve cevaplayanlar arasında bir yarışa yol açmaktadır.

Bilmecelerin başlama “Bunu bil, haydi bunu bil, haydi bunu sen bil, bil nedir, bil bakayım nedir, bilin bakalım bu ne, ille bunu bilmeli, ben söylerim sen bil, bunun manasını bil, söyleyiniz ben neyim” ve bitiş “Bilmeyenin yok akli, bilmeyen ahmak, bunu bilmeyen geveze, bunu bilmeyen maskara” cümlelerine bakıldığında bunu açıkça görmekteyiz.

Bilmeceler, ilkel kültürlerde aslında bilinmeyen şeylerin bilinmeye çalışılması, ortaya çıkartılabilmesi gibi amaçlarla doğmuş bu amacın gerçekleşmesi sırasında ise insanlar, bu bilinmeyen şeyleri sorarak bilmeceyi ortaya çıkartmaya başlamışlardır.

Öztürk (1986: 312) bilmecelerin hayatta bir eğlence veya zekâ gücünü ölçen kültür vasıtası olarak kabul edilebilir olduğunu ve günümüzde her iki amaca da yönelik kullanılabilen bilmece türüne daima yenileri ilave edildiğini belirterek eski çağlarda, dini davranışlara ve kişisel değerlendirmelere yönelik mantık gücünden kaynaklanan bilmecelerin var olduğundan bahsetmiştir.

Bilmeceler ilk dönemlerden beri oyunla birlikte kullanıla gelmiştir. İnsanlar altından kalkamadıkları olayları birer bilmeceye çevirerek bunun çözümünü kitlelere mal ederek işlerini kolaylaştırmışlardır. İnsanlar bazen açıktan ifade edemedikleri şeyleri oyunla dile getirirler. Hatta işi biraz daha zorlaştırarak bilmece haline getirirler.

Bilmeceyle oyun arasındaki bağ insanların sorulanı bilmek istemeleri ile ilgili bir rekabetten doğmuştur. Huzinga, kültürün oyundan doğmuş olduğunu savunur. Ona göre dil bile oyundan türemiştir (Başgöz, Tietze 1993: 6). Bilgiyi elinde bulunduranlar bu bilgiyi kullanarak her zaman güç elde etmişlerdir. Ve bu gücü de ilkel dönemlerdeki insanlar sihirselsel bir olay sanmışlardır. Başgöz, Tietze (1993: 6) sihirle ilgili olarak da “ Evren düzeninin ayakta kalması, ilkel insana göre ancak bazı törenleri yerine getirmekle olur. Bu iş sihirli bilgi ile gerçekleşebilir. Bu nedenle sihir törenlerinde bir bilgi yarışması yer almıştır diyerek bilmecenin bahsedilen bu sihir törenlerinde bir yarışma olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Bilmeceler, bilgi ve zekâ ya da mantıklı, daha ayrıntılı düşünme yeteneği olarak insanların kendilerini gösterebildikleri bir tür oyun olmuştur. Çünkü bu oyunda bir kazanan vardır. Bilmecenin sorulduğu kişi bilmeceyi çözerek bu oyunu kazanmış olmaktadır.

Bilmece önceleri sihir törenlerinde kullanılan bir yarışma, oyun iken zamanla sadece eğlence ve dinlenme aracına dönüşmüştür.

İlkel devirlerden beri güç sahibi olmak isteyen insanlar devamlı birbirleriyle bir mücadele içine girmişler, bu mücadele ise kimi zaman savaş, kimi zaman kişiler arasında kavga kimi zaman ise aralarında yeteneklerini sergilemek için yaptıkları yarışlar halinde olmuştur.

“Bu yarış, oyun oynayarak, güreşilerek veya bilgi ölçmek yoluyla yapılabilir. Bilmece bu yarışma usullerinde biridir. Yarışma hangi biçimde yapılırsa yapılsın daima bir oyundur.” (Başgöz, Tietze 1992: 6).

Bilmecelerin günümüzdeki kullanımına bakıldığında teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilmecelerin de bu teknolojiye paralel olarak geliştiğini görebiliriz.

Gelişen teknolojiyle birlikte eski sohbetlerin tükendiğinden yakınsak da bir araya gelinen sözlü sohbetlerde bilmeceler yine de en baştaki yerini korur. Çünkü bilmecelerin altında yatan en önemli özellik onların birer zekâ ürünü olmasıdır. İnsanlarda da yukarıda değindiğimiz kendini ispatlama, merak ve bilme duygusu olduğu sürece bilmeceler varlığını koruyacaktır.

Zor bir bilmeceyi bilen bir insanın gözündeki parıltı, onun etrafındaki kişilerden aldığı takdir edilme duygusu; yarışı, bilmeceyi soranla bilen arasında daha da kızıştıracaktır. Bu noktaya gelindiğinde ise bilmece bir eğlence ve oyuna dönüşmektedir.

Bilmeceler halk edebiyatı ürünüdür. Diğer türleri birbirinden bağımsız değerlendiremeyeceğimiz gibi bilmeceleri de diğer halk edebiyatı ürünlerinden ayırıp tek başına değerlendirmemiz mümkün değildir. Bilmeceleri incelediğimizde içinde şiir, mani, fıkra, masal gibi türleri barındırdığını görürüz. Bu saydığımız türlerin hepsi bilmecelerden faydalanmışlardır. Bu türler arasındaki ortaklığa değinen Sabahattin Eyüboğlu'nun "Bilmecelerin Cennetinde" adlı denemesini aşağıda örnek olarak sunulmuştur.

Bizim halk bilmecemiz sihirli bir âlem, bir şiir cenneti imişler meğer fakat ben bu cennete ya çok erken giriyorum, ya çok geç! Çünkü içinde kimseler yok.

Bilmece ile şiirin aynı dili konuştuklarını size, birbirine ikiz ruha benzeyen şu mısralarla göstereceğim. Birisi şiir iddiasıyla öteki bilmece olarak yaratılmış olan bu mısraların ikisi de deniz ve yelkenleri anlatıyorlar.

"Üstünde güvercinler yürüyen bu sakin dam."

Paul Valery

"Mavi tarla üstünde beyaz güvercin yürür." (Bilmece)

Sakin dama benzeyen deniz ve güvercine benzeyen yelkenli, artık tabiata değil, şiir cennetine aittirler. Başka bir bilmecenin, gökten düşen incilere benzettiği yağmur, artık bulutların değil, ruhun yağmurudur:

*“Gökten inciler düşer,
Sana da düşer bana da düşer.”*

Benzetilen şey ister istemez, ruhun süzgecinden geçer ve benimsenir. Ruh kâinatı benzetererek benimser ve benimseyerek sever.

Bilmeceler kâinatı benimsediklerini, gökteki ayı isteyen çocuğun saffetiyile söylüyorlar, her şeye “benim” diyorlar. İşte yıldızların bilmecesi:

*“Benim bir kalbur boncuğum var;
Akşamdan atarım,
Sabahtan toplarım.”*
*Bilmeceler, günleri bir salkım üzümüne benzetiyorlar:
“Benim bir salkım üzümüm var. Yarısı kara yarısı beyaz.”*
(Gündüz ve gece)

Bilmecelerle yaşamak, bir salkım üzüm kadar tatlı ve taze. Yüzlerine bakmadığımız ev eşyasının her birine bilmeceler, seven ve sevinen bir can veriyor: Havlu her sabah bizi kucaklayıp yüzümüzü öpen bir gelin, bardak herkese dudaklarını veren cömert bir kız oluyor. Yemek, içmek, yatmak, kalkmak gibi itiyatlarımız bilmecelerde sevinçli birer oyun halini alıyorlar.

Bilmecelerde birçok varlığın geline benzetilmesi dikkate değerdir. Her nesnede bir gelin görmek, yeryüzüne, sevgilerin en samimisi ile bağlanmaktır. Eşyayı bir gelin kadar ve bir gelin gibi güzel görmek, ruhun kâinatla nişanlanması, dünya sevgisinin bir arzu haline gelmesi demektir. Bilmeceleri bir düğün havası ile dolduran gelin, “dünyevi nimetlerin” sembolü ve yeryüzüne çıkan cennetin sultanıdır (Edebi Metinler 2000: 151).

Her halkın yarattığı kendine özgü değerleri vardır. Bu değerlerin içinde acıya yakılan ağıt, sevgiliye söylenen mani, komik bir olay karşısındaki mizah anlayışımız gibi bütün topluma mal olmuş ürünler bulunmaktadır. Halk bu ürünleri alır ve birbirinin içinde harmanlayarak yep yeni anlayışlar ortaya koyar. Özellikle Anadolu

halkı bunu çok güzel başarmış, kendi hayata bakış açısını eserlerde başarıyla ortaya koymuştur.

Bu anlayışlarından biri olan mizah duygusunu da bilmecelerde göstermiştir. Bilmeceler, düşündürürken aynı zamanda eğlendiren, eğlendirirken de eğiten birer araçtır. Bilmecelerde eğitim ve eğlenceyi bir arada bulmamız da bilmecelerin kültürleşme ve sosyalleşmesindeki önemi de ortaya koymaktadır.

Bilmecelerin, birer şiir, tekerleme, mani, ninni özelliği taşıması bu türlerin her birinden aldığımız zevkin bilmecelerde toplanmış olmasına neden olmaktadır. Bu da bilmecelerden aldığımız tadın artmasına bilmecenin daha eğlendirici bir oyun olmasına yol açmaktadır.

Maniler, söyleyeni bilinmeyen anonim Türk edebiyatının yaygın ve zengin şekillerinden biri olan bir kıta ve dört dizeden oluşan ve genellikle 7'li hece ölçüsüne göre oluşturulmuş dörtlüklerdir.

Başgöz, Tietze(1992: 20), mani biçimindeki bilmecelerle ilgili şu tespitlerde bulunmuşlardır:

Türk bilmecelerinin hemen hepsinin, açık bir soru olmaması manilerle bilmeceler arasında kolay geçişler sağlamıştır.

*Karşıdan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
Ellere selam verdi
Bizi ağılattı geçti.*

Mani türünün bütün özelliklerini içine alan bu örnek bir dosta, tanıdığa veya arkadaşına yabancılaşan bir atlının, geçip gidince bıraktığı üzüntüyü anlatıyor. Bu mani hiç değişikliğe uğramadan bilmece olarak söylenmiş

Anlam bakımından bir bütün olan Maninin en belirgin özelliği duygu ve düşünce yapısı ile kendi kendine yetmesidir.

Anadolu yörelerinde Mani, Azerbaycan'da "bayat ve mahni", Kırım edebiyatında CIR-Yır, Irak Türkleri arasında "Hoyrat" adı ile yaşatılan bu türün

özelliklerine sahip nazım şekline Tarancılarda, Türkistan’da, Karancılar edebiyatında da rastlanır (Öztürk1986:382).

Maninin kafiye düzeni ise A.A.B.A şeklindedir.

Yüzümde çifte benler, - a
Hayran oldu görenler – a
Bilmem nasıl vazgeçe.-b
Sana gönül verenler.- a
Maşrapanın kalayı, -a
Kızlar çeker halayı,-a
Allah için söyleyin,-b
Var mı aşkın kolayı.-a

Dört mısra ile kuruluş manilerin genel düzenidir, bunun yanı sıra üç mısra ile ifade edilen maniler de vardır.

Ok deymiş yaram sızlar-a
Yaralının halinden-b
Ne bilsin yarasızlar-a

Üç mısrayla kurulmuş maniler genellikle cinaslı mani olarak bilinirler.

Bülbül dilin lal değil-a
İnsafsız insafa gel-b
Benim hali hal değil-b

Bu şekillerin dışında, altı mısra ile kurulmuş maniler de görülür.

Ağlarım çağlar gibi-a
Derdim var dağlar gibi, -a
Ciğerden yaralyım-b
Gülerim sağlar gibi-a
Her gelen bir gül ister,-c
Sahipsiz bağlar gibi.-a (Öztürk 1986:383).

Bilmecelerimizde halk edebiyatının ürünlerinden biri olan mani ve ninni örneklerine rastlanmaktadır. Mani ve ninni biçiminde olan bilmecelerimiz dört dizelidir. Bu bilmecelerde düz mani, cinaslı mani, kesik mani gibi mani çeşitlerine rastlarız. “Bu bilmecelerin uyak düzeni aaba dır” (Başgöz, Tietze 1992: 15).

Hacılar hacca gider-a
Cehdeder gece gider-a

*Bir yumurta içinde -b
Yüzlerce cücü gider-a (nar)*

Cinaslı maniye örnek bilmecelerimizden biri aşağıda verilmiştir.

*Hey musuda musuda-a
Yedi can gördüm pusuda-a
Dördü göğe çekildi-b
Üçü galdı pusuda-a (manda)*

Başgöz, Tietze (1992: 20) kesik maniye de semai kahvelerinde söylenen manilerden birini örnek olarak vermiştir.

*Adam aman kaç taştan
Bir nimet kaç buğdaydan, bir minare kaç taştan
Âşıklar sabah atmış dokunmasın kaç taştan.*

Örneklerden de görüldüğü gibi manilerle ve ninnilerle oluşturulmuş bilmecelerimizde hem uyak düzeni hem de hece sayısı değişmektedir. Bu da bilmecelerimize anlatım zenginliğinin yanı sıra bu mani ve ninnilerin kolaylıkla bilmecelere uyarlanılabilmesini ve bilmecelerimizin akılda daha kolay kalmasını sağlamıştır.

Bilmeceler şiirlerimizde de kendini göstererek edebi bir zevk de tattırmaktadırlar. Şiir zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebi anlatım biçimi (TDK 1998: 2094).

Şiirin tanımına baktığımızda halk edebiyatımızda şiirin özelliklerini barındıran birçok bilmecenin var olduğunu görürüz.

Oğuzkan (2001: 248) genel olarak şiir adı verilen eserlerin, hayal gücü, duygusallık, uyum (ahenk) ve ölçü (vezin) gibi bir takım içerik, anlatım ve biçim özellikleriyle öteki tür edebiyat eserlerinden ayrıldığını şiirin, düz yazıya (nesre) göre, daha çok estetik değerler taşıyan ve daha yoğun bir dikkat gerektiren bir yazı türü olduğunu belirtmiştir.

Türk âşıkları ile bir yandan lügaz ve muammalar, bir yandan halk bilmeceleri arasında yakın bir ilişki vardır (Başgöz, Tietze 1999: 32).

Edebiyatın her alanında olduğu gibi şiirlerle bilmeceler arasında da bir etkileşim vardır. Şairlerimiz şiirlerini yaratırken sık sık bilmecelerin özelliklerinden faydalanmışlardır. Daha çok âşık edebiyatında görülen bilmecelerden faydalanma diğer divan şairlerinde de görülür.

*Aşık der nasıl edim
Saz getir fasıl edim
Bir bardakta iki su
Kavuşmaz nasıl edim. (Yumurta)
Benim siyah bir bacım var
Adı Leyla, gözü şehla
Kollarında ellerinde
Pullar, inciler parıldar. (Gece) (Başgöz, Tietze 1999: 34).*

Bu bilmeceyi İlhan Başgöz, Tevfik Fikret'in Şermin adlı kitabındaki "Gece" adlı şiirinden bir parça olarak aldığını belirterek bilmecelerin şiirlerde kullanılmasına güzel bir örnek vermiştir.

Türküler, hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzumelerdir (TDK 1998: 2267). Bilmecelerimizde şiirin yanı sıra türkülere de sıkça rastlanmaktadır.

*Dam ardında takur tukur
Sandım kızlar culfa dokur
Bizim sıçan müezzin olmuş
Camilerde ezan okur. (Yağmur)
Kahve Yemen'den gelir
Bülbül çimenden gelir
Ak topuk beyaz gerdan
Her gün hamamdan gelir. (Yumurta) (Başgöz, Tietze 1999:31).*

Bilmecelerin tekerlemelerde de sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Tekerleme, basma kalıp söz, çoğunlukla masalların başında bulunan kafiyeli giriş sözleri. Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde gibi (TDK 1998: 2071).

*O yalan bu yalan, fili yuttu bir yılan
Eşeğe bindi, deveyi kucağına aldı
Bu da mı yalan (Yalan)
Deniz ortasında bir ağaç dalsız budaksız
Üstüne bir kuş konmuş kolsuz, kanatsız
Ben onu vurdum topsuz tüfeksiz*

*Pişirdim odsuz ocaksız
Ben onu yedim tuzsuz bibersiz. (Hayal, yalan)
Ot yedim etlendim
Su içtim sütlendim
Aç Ayşe Fatma kapıyı ben geldim. (Başgöz, Tietze 1999:31).*

Halk bilmecelelerine masalarda da rastlamaktayız. Masallar genellikle olağanüstü kişilere, olaylara, serüvenlere yer verilen ve ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa aktarılarak geçen hayal ürünü hikayelerdir (Oğuzkan 2001:17).

Bilmecelere Türk masallarının içindedeyer verilmiştir. Bunlardan bir kısmı, geleneksel metinleri olan bilmecelerdir; ötekiler bilmecelere benzer sorulardır. Ancak bu soruşların geleneksel metinleri olmadığı için halk bilmecesi saymamak gerekir. Masal kahramanı ya bazı şeyler gönderip bunların anlamını sorar yahut zor bir durum geliştir ve bu durumun doğru şekilde çözülmesini ister.

Kahramana üç sual sorarlar. Filan çeşmeden şarap akıyordu, şimdi neden akıyor? Filan ağaç eskiden mücevherden meyve verirdi, şimdi neden vermiyor? Filan kayıkçı neden kayığına yapışmıştır? Kahraman elde ettiği tılsımlar sayesinde bunlara cevap verir.

Padişah bey şunların anlamını soruyor, kırk gün müddet veriyor, bilmezse öldürülecek. Sorular;

Altın aba, gümüş kafa, bakır bukur, çakır çukur, bunlar ne demektir? Beyin küçük kızı çözüyor: altın aba padişah, gümüş kafa vezirler, çakır çukur yoksul halk.

Kız kendisiyle evlenmek isteyenlere bilmeceler sorar, bilemeyenlerin kellesini kestirir. Yemen padişahının oğlu bu kıza âşık olur; bir kaz çobanı kılığında kızın memleketine varır; adının Geçen Dost olduğunu söyler. Kız sorar:

*Geçen Dost, Geçen Dost,
Yumurtadan ömrün az .
Bizim evde nuh kuyu
Bilir misin Geçen Dost?
İçindeki nur suyu
Ortasında akrepçik
Tepesinde gevhercik
Bilir misin Geçen Dost?*

Alır Geçen Dost:
Sensin hasaların hası
Ne var onu bilmesi
Ne dersen de bilirim
Sultan seni sararım.
Sizin evde nuh kuyu
O da lambanız m'ola?
İçindeki nur suyu
O da yağınız m' ola
Ortasında akrepçik
O da fıtılınız m'ola
Tepesinde gevhercik
O da şavkınız m'ola

Alır kız:
Geçen Dost, Geçen Dost,
Yumurtadan ömrün az .
Bilir misin Geçen Dost?
Bizim evde yürümez
Kuyruğu var örülmez
Bilir misin Geçen Dost?

Oğlan alır:
Sensin hasaların hası
Ne var onu bilmesi
Ne dersen de bilirim
Sultan seni sararım.
Sizin evde yürümez
O da sayacağınız m'ola
Kuyruğu var örülmez
O da katırınız m'ola

Kız bir daha sorar:
Ey Geçen Dost, Geçen Dost,
Yumurtadan ömrün az .
Bizim evde gül çubuk
Bilir misin Geçen Dost
Etrafında filizcik
Bilir misin Geçen Dost?

Oğlan cevap verir:
Sensin hasaların hası
Ne var onu bilmesi
Ne dersen de bilirim
Sultan seni sararım.
Sizin evde gül çubuk
O da sen sultan m'ola
Etrafında filizcik
O da cariyen m'ola

Oğlan padişah oğlu olduğu için meydana çıkar ve evlenirler (Başgöz, Tietze 1999: 20).

Bilmecelere atasözlerinde de rastlanılır. Atasözleri, bizden önceki nesillerin, yaşamlarını gözlemleyerek, bu gözlemlerden çıkarttıkları dersleri, öğütleri, eleştirileri kurallaştırarak oluşturdukları günümüze kadar gelmiş kısa ve özlü sözlerdir.

Atasözleri, bize ders ve öğüt vermenin dışında aynı zamanda tarafsız sözlerdir. Atasözleri, içinden çıktığı toplumun gelenek ve göreneklerini, halkın değer ve inanışlarını da yansıtır, buna bağlı olarak atasözlerinde de diğer edebi türlerde olduğu gibi mecazlı ve sanatlı anlatımın yanı sıra eleştiri, yergi ve alay da vardır.

Atasözlerini “Tarih seyri içinde, nesillerin yaşantısına dayanan kültür birikiminin oluşturduğu değişik safhalardaki hayat görüşünü, değişmez şekil ve anlayışla bir kavram halinde sergileyen anonim tür” olarak ifade edebiliriz (Öztürk 1986: 258).

Atasözünü söyleyen, geçmişin değerli aslolan bir yargısını tekrar ederek, görüşünü kuvvetlendirir. O deneyden faydalanılmasını ister (Başgöz 1999: 60).

Türler arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimi bir maninin bilmeceye dönüşmesinde ya da hayatımızdaki günlük olayların fıkraya dönüşmesi gibi bir fıkra atasözüne ya da bir atasözü bir fıkraya kaynaklık etmektedir (Başgöz, Tietze 1999: 28).

Başgöz, Tietze (1999: 28) Afrika’da hem atasözü hem bilmece olarak kullanılan bir halk edebiyatı türü var” diyerek Türk folklorunda böyle bir türün olmadığını belirtmiştir. Fakat burada önemli olan bu türlerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları ve bir türün öğretimini gerçekleştirirken diğer türlerden de faydalandığımızdır. Çünkü halk edebiyatı ürünleri birbirine kaynaklık etmektedirler. “Bir hikâyede sık sık tekrar edilen bir kalıp-söz zamanla atasözü haline gelebiliyor; aynı şekilde bir atasözü de hikâye anlatımına karışarak onun bir parçası olabiliyor. Fıkralara da, asıl etkiyi yapan bitiş cümlesinin hikâyeden koparak bir atasözü halinde

yaşadığı görülüyor.” (Başgöz 1999: 60). Bu duruma en güzel örnekleri Nasreddin Hoca fıkraları barındırmaktadır.

*Yorgan gitti kavga bitti.
Dağ yürümezse aptal yürür.
Al abdestini ver pabucumu.
Kız oğlan kız altı aylık gebe
Hocaya sorarlar ‘ ‘ Yemeği niçin beş parmağınla yiyorsun?’’
Hoca karşılık verir ‘ ‘altıparmağım olmadığı için’’*

Bir adam hocaya der ki ‘‘Hoca Efendi, avucumdakini bilersen sana ondan bir kaygana yapacağım.’’ Hoca ‘‘Bir ipucu ver bakalım’’ deyince adam ‘‘Dışı beyaz içi kırmızı’’ der. Hoca da ‘‘Bildim bildim, şalgamı oymuşlar içine havucu koymuşlar’’ diye cevap verir. (yumurta) .

Bir gün hoca köy meydanına çıkıp, keramet ehli olduğunu, isterlerse keramet göstereceğini söyler. Köylü toplanır , ‘‘Haydi Hoca, şu dağı yürüt görelim’’ derler. Hoca ‘‘Ey mübarek dağ yürü!’’ diye üç kez bağırır. Elbet dağ yürümez. O vakit Hoca ‘‘Dağ yürümezse aptal yürür’’ diyerek dağa doğru yürümeye başlar. (Başgöz 1999: 61).

*Haneye hatın aldık, belayı satın aldık. (nezle)
Senseni bil sen seni, sen seni bilmez isen patlatırlar enseni. (çivi ve keser)
Şık şık eden nalçadır, işi bitiren akçadır. (para)
Heleceoğlu'nun katırı, ne yüklemem götürü. (köprü)
Beş kuruşluk nişadır, dört köşeyi kuşatır. (mum ve lamba)
Eğri ağaçta kar durmaz. (keçinin boynuzu)*

Bu örneklerde de görüldüğü gibi atasözleri bilmece olarak kullanılmıştır.

1.18. Bilmecelelerin Eğitimde Kullanılmasının Önemi

Eğitimde öğrenmeyle, öğrenciyle ve öğrenciye verilecek bilgiyle ilgili birçok sorun mevcuttur. Günümüzde her alanda meydana gelen hızlı değişimler bu soruları daha da önemli bir hale getirmektedir. Çünkü bu değişimle dün doğru kabul edilen doğrular bugün geçerliliğini yitirmektedir. Bundan dolayı da eğitimde var olan

yöntem ve tekniklerle birlikte öğrenciye bakış açımız ve eğitim anlayışımız da değişmek zorundadır.

Günümüz eğitim anlayışında öğrenci merkeze alınarak öğrenciye göre eğitim anlayışı savunulmaktadır. Özellikle Piaget'in "yapılandırmacı" eğitim anlayışında öğretmen rehber konumunda öğrenci ise bilgiyi, bulan, keşfeden konumdadır. Yani öğrenci bilgiyi kendisi yapılandırmakta dolayısıyla da daha aktif konuma geçmektedir.

Öğretim etkinliğinin amacı dersin hedeflerine ulaşmaktır. Bu durumda ders de öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmalıdır. Dersin içeriği ve sunumu öğrencilerin beklentilerini ne kadar karşılıyorsa öğrenme de o kadar yüksek düzeyde gerçekleşecektir. Bunun için de öğretmenin öğrenme ortamını daha çeşitli hale getirmesi, öğrencilerin dünyalarına hitap etmesi gerekir.

Senemoğlu (2007: 284) anlamlı bir şekilde öğrenilen bilgi anlamsız olarak öğrenilen bilgiden daha kolay geri getirilebilir, daha kalıcıdır ve genellenilebilir özelliğe sahiptir." diyerek Mayer'in (1984) ve bir çok bilişsel psikologun dersteki bilginin anlamlı bir şekilde öğrenilebilmesi için, bilginin seçilmesi, örgütlenmesi ve bütünleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu amaçla öğrencilere verilecek öğrenme materyali öğrencinin;

- a. Bilginin temel çerçevesini görmesine
- b. Önemli bilgiyi önemsiz bilgiden ayırt etmesine
- c. Bilgiyi yeniden örgütlemesine, bütünleştirmesine olanak verecek şekilde düzenlenmelidir.

Senemoğlu ve diğer psikologların görüşlerinden hareketle öğrencide anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirebilmek için öğrencinin hoşlanabileceği etkinlikleri ders sırasında kullanmak gerekir diyebiliriz. Bu etkinliklere ve tezimizin de konusu olan dil bilgisi öğretimi için uygun bir araç olarak bilmeceyi önerebiliriz.

Piaget'ye göre geleneksel eğitim ve eğitimcilerin görevleri çocukların zihinsel yapılarına uygun değildir; çocuğu sınırlandırıcıdır. Öğretmen etkin, çocuk ise

edilgendir. Öğretmen, bir merkezde hazırlanan programdakileri çocuklara aktarmaya çalışmaktadır. Oysa Piaget'ye göre eğitimin görevi, bireyin sosyal çevresine uyumunu sağlamaktır. Bu görevi yerine getirmesi için eğitim, çocuğun katılımı getirdiklerini, bilişsel gelişimine uygun etkinliklerle desteklemelidir (Senemoğlu 2005: 50).

Bilmecelerin eğitimde kullanımıyla ilgili olarak Öztürk (1986: 307). şu tespitte bulunmuştur:

“Günümüzde, eğitici zihin faaliyetlerinde etkili ve eğlenceli niteliğinde olan davranışlar içinde sergilenen bilmecenin de; bu gün için, önemini kaybetmiş, fakat eski ve ilkel çağlarda, ferdi ve topluma dayalı davranışlarda etkili olan anlayışlardan kaynaklandığını kabul edenler çoğunluktadır. Kaynakta, bu günden daha etkili bir işlevi olan bilmece, insanın kişiliğine yön verebilecek bir değerlendirme vasıtası olduğuna dair ipuçları vardır. Bunun yanı sıra, kültür değişimleri ile anlam değişikliğine uğrayan, ilkel bazı dini kavramlara bağlı anlayışların da bilmecenin türemesine kaynaklık yaptığı anlaşılıyor .”

Bruner ve Vygotsky de eğitimin öğrenciye göre olmasını belirterek aşağıdaki görüşlere yer vermişlerdir.

1.Çocuklar yetişkinler gibi düşünemezler. Bu nedenle eğitimciler öncelikle çocukların nasıl bilişsel işlem yaptıklarını problemlere, olaylara nasıl baktıklarını diğer bir deyişle bilişsel gelişim düzeylerini tanımalıdırlar bu tür bilişsel empati kurmak kolay olmamakla birlikte, çocukların öğrenmesini sağlamak için onların bilişsel süreçlerini anlamak temel ilkedir (Dönmezer 2000: 121).

Çocuğun bilişsel yapısını bilmek çocuğa göre eğitimin önemli bir parçasıdır. Çocuğun bilişsel seviyesine uygun olmadıktan sonra bir konu ne kadar iyi anlatılırsa anlatılsın çocuk bu konuyu anlayamaz.

2. Çocukların öğrenmesini sağlamak için özellikle okul öncesi ve ilköğretimin ilk yıllarında somut nesnelere, materyallerle, olaylarla çalışması sağlanmalıdır. Sözcükler ve diğer semboller çocukların anlamasını sağlamada çok az etkilidir.

Çocuğun nesnelere tutması, hissetmesi, sıralaması onlarla işlemler yapması kavramları kazanmasına yardım edecek ve çocuk soyut düşünmeye de kolaylıkla geçecektir. Piaget ve Bruner çocuğun öğretme -öğrenme ortamında daha çok kendi buluşlarıyla öğrenmesini önermektedir (Dönmezer 2000: 121).

Burada sözü edilen çocuğa eğitimde somut yaşantılar sunulmasıdır. Özellikle soyut işlemler düzeyine ulaşmamış çocuklara uygulanacak eğitimde çocuğun bilişsel seviyesine uygun bol materyal kullanılmalı, çocuğa teorik bilgilerin aktarılması yerine yaparak ve yaşayarak öğretim sunulmalıdır. Çocuğa sunulan materyaller onların görsel, işitsel, dokunsal, tatsal, koklama gibi beş duyusuna da hitap ederek, çocuğun bilişsel seviyesinin zamanla soyut işlemleri yapabilecek hale gelmesine de yardımcı olacaktır. Çocukta öğrenilen bilginin daha kalıcı olması için ise var olan bilgiye çocuğun kendisinin ulaşması, keşfetmesi gerekir. Bilgiye ulaşmak için gittiği, denediği her yol çocuğun öğrendiği bilginin hem daha kalıcı olmasını hem de yeni karşılaştığı durumlarda bu bilgiyi kullanmasını sağlar.

3. Öğretim bilişsel süreçlerin aşamalarına uygun olarak gerçekleştirilir bu aşamalılık öğretim dönemleri için olduğu gibi küçük bir ünite içinde söz konusudur. Öğretimde birinci aşama eylemsel temsili sağlanmalıdır (Dönmezer 2000: 121).

Öğrencinin, bilişsel seviyesine uygun olarak kullanılacak yöntem ve teknikler belirlenerek kolaydan zora, biatten karmaşığa, yakından uzağa gibi ilkelere dikkat edilerek aşamalılık ilkesine göre dersler sunulmalıdır.

4. Öğretimde yakından uzağa ilkesi kullanılmalıdır. Yaşadığı şehrin haritasını öğrenmeden önce mahallesinin krokisini; kuğuları öğrenmeden önce çevresinde kolayca görebileceği kaz v.b. hayvanları inceleyebilir (Dönmezer 2000: 121).

Öğrenciye sunulan bilgiler önce ona somut yaşantılar sağlayabilecek şekilde verilmelidir. Çocuk ilk olarak nasıl ailesindeki insanları tanımaya başlıyorsa anne, baba gibi sonradan da diğer aile fertlerini öğreniyorsa amca, dayı, teyze vs. eğitimde de önce bilinen yakın çevre sonra da uzak çevreye doğru bir öğretim basamağı izlenmek zorundadır.

5. Piaget ve Bruner'e göre çocuğun kazanacağı yeni yaşantılar, eski yaşantılarına uygun olmalıdır (Dönmezer 2000: 121).

Temeli olmayan hiçbir bilginin sağlıklı ve kalıcı öğrenilmesi mümkün değildir. Her bilgi belli bir aşamalılık üzerine kuruludur. Toplama ve çıkarmayı öğrenmeden bir öğrencinin bölmeyi öğrenmesi zordur. Çocuk ilk defa karşılaştığı bir durumda zihninde önceden var olan şemaları harekete geçirir. Bu onun karşılaştığı yeni bir bilgiyi anlamlandırmasında ona yardımcı olur. Eğer çocuğun bu karşılaştığı yeni durumla ilgili önceden zihninde şema yok ise bu bilgiyi öğrenmede ya da sorunu çözmede yetersiz kalacaktır.

6. Çocukların kendi hızlarıyla öğrenmelerine olanak verilmelidir (Dönmezer 2000: 121).

Her çocuğun bilişsel seviyesi farklı olduğundan öğrenme ve anlama seviyeleri de farklı olacaktır. Bu yüzden onlar için ortak bir öğretim zamanı ayarlamak da zordur. Bundan dolayı bireysel eğitime de önem verilmelidir.

Bilmeceler, öğretmen ve öğrencinin derse, birlikte aktif olarak katılabilecekleri bir etkinlik olarak kullanılabilir. Bu durumda çocuğun hem sosyalleşmesi hem de derse olan güdüsünün artması sağlanabilir. Derse karşı güdüsü artacağı için de o dersten daha başarılı olabilecektir.

Bilmeceler, hem eğlence hem de iletim araçlarıdır. Çocukların kendi aralarında kuracakları diyalogda, sordukları bilmeceler diyalogun gelişmesinin sağlarken, oyun içinde dil gelişimlerini arttıracak, onları düşünmeye sevk ettiği için problem çözme yeteneklerini geliştirecektir (Özatalay 1985: 32).

Zihinsel yapı, düşüncelerin paylaşılması ile oluşturulan sosyal etkileşimi etkiler. Çocuğun başkaları ile anlaşabilmesi için düşüncelerini anlaşılır bir dille açıklayabilmesi; kendine anlatılanları anlayabilmesi için de zihinsel yönden gelişmiş olması gerekir (Dönmezer 2000: 121).

Bilmeceler öncelikle sorulduğu kişinin cevabı bulabilmek için daha dikkatli dinlemesine, düşünmeye başlamasına, muhakeme yeteneğini geliştirmesine ve

bilmecenin içinde verilen ipuçlarını değerlendirerek tümevarım tekniğini kullanarak problem çözümede bilimsel bir tutum geliştirmesine, deneme ve yanılma yoluyla sonunda doğru cevabı bulmasına yardım edecektir.

Öğrenci cevabı bulmaya çalışırken sorulan nesne ile ilgili bilişsel haritasında yer alan şemaları harekete geçirerek önceki bilgileri ile yeni edindiği bilgileri karşılaştırma, gerekli olanları alma, gereksiz olanları atma, benzerlerinden yararlanma, gibi zihinsel işlemlerde bulunacaktır.

Bu sayede öğrenci bilgiyi doğru kullanmayı öğrenecek, sözcük dağarcığına yeni kelimeler ekleyecek, farklı çözüm yolları geliştirmeyi öğrenecek, bu sorunlara çözüm yolu ararken de hayal dünyasını kullanacağı için aynı zamanda yaratıcı zekâsı da gelişmiş olacaktır.

Öğrenci bu işlemleri yaparken de nesnelere benzer olanlarını bir tarafa farklı olanlarını bir tarafa koyarak kümeleme yapmayı öğrenecektir. Bilmecelerin cevaplanması için verilen süre hızlı düşünmeyi gerektirmektedir. Bu sayede de öğrencinin hızlı düşünme, çabuk ve doğru karar verebilme yeteneği gelişecektir.

Verilen bilgilerle, çocuk zihinsel açıdan gelişirken sosyal açıdan da gelişiyor mu buna da eğitim ve öğretimde dikkat etmek gerekmektedir. Bu noktada zihinsel olarak çocuğun gelişimini sağlarken aynı zamanda grupla yapılabilen bir etkinlik olması dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesinde de bilmecelerin payı büyüktür. Başkalarıyla iletişim problemi yaşayan öğrenciler derslerde bilmecelerin kullanılmasıyla cevabı bulabilmek için tatlı bir rekabete girerek iletişim sorunlarını da bir anlamda aşmaya başlarlar.

Verilen bilgilerin üzerine her gün yenisi ekleyerek öğrencinin kafasını içi gerekli gereksiz bilgi dolu birer balon haline mi getiriyoruz yoksa öğrenciye bu bilgilerden işine yarayanı kullanmayı gereksiz olanları ise temizlemeyi mi öğretiyoruz. Eğer eğitimin amacı sadece bilgiyi öğretmek ise bu bilgiyi kullanmayı ve yeni bilgiler üretmeyi öğrenci nerden ve kimden öğrenecek. Bu noktada bilginin değeri ve öğrenmeyi öğretme ile ilgili sorunumuzla ilgili Özden (2005: 7) şunu belirtmektedir: “Eğer, bilginin geçici olduğu, ansiklopedik bilgidен çok olayları

derinliğine kavrama, eleştirel düşünme yetenekleri ile öğrenmenin vurgulandığı; öğrenmede öğrenci-öğretmen etkileşimine önem verildiği ve çok yönlü zihinsel gelişimin hedeflendiği çağdaş eğitim anlayışı, eğitim sistemini iyileştirme çalışmalarına egemen olursa, sistem yeniden yapılandırılabilir. Böyle bir yaklaşım öğretimin özüne ilişkin yeniden yapılanmanın esaslarını ortaya koyacak ve öğrencilere potansiyellerini maksimum düzeyde geliştirebilme olanağı sunabilecektir. Öğrencinin sadece bilgiyi alması ve bunu depolamasıyla ilgili uğraşlar yerine öğrencinin çok yönlü düşünebilmesi ve değerlendirebilmesi, bilgiyi analiz edebilmesi, eleştirebilmesi ve bu bilgiden mantıksal sonuçlar çıkartabilmesi için bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma ve bilgiyi yapılandırması öğretilmelidir. Bunları gerçekleştirebilen bir öğrenci karşılaştığı yeni durumlara kolayca uyum sağlayabilir ve problem çözebilir hale gelecektir.

Problem çözme becerisini kazanan öğrencide de doğal olarak benlik kavramı diğer öğrencilere göre daha güçlü olacaktır. Benlik kavramı kişinin kendisini nasıl algıladığı ile ilgilidir. Kişi kendini başarısız, işe yaramaz ya da hiçbir şeyi başaramayan biri olarak algılıyorsa bu onun bedensel, zihinsel, duygusal bütün faaliyetlerini olumsuz etkileyecektir. Yine öğrencinin kendisini algılayış biçimini olumlu ya da olumsuz hale getirmek öğrenciye verilecek olan eğitim anlayışıyla ilgilidir. “Bir kişiye kırk kere deli dersin deli olur” sözü de benlik kavramının oluşumunda öğrenciye verilecek eğitimin ve öğretilecek bilginin önemini ortaya koymaktadır. Öğrenciye verilecek her türlü bilgi onun benlik kavramını etkileyebilecek türdendir. Sayısal zekâsı güçlü olan bir öğrenciye ısrarla sözel bilgiler verilmesi ve onun sayısal zekâsına hitap etmeyecek şekilde bir dersin işlenmesi öğrencinin başarılı olmayla ilgili benlik kavramını olumsuz etkileyecektir.

Bu durumda derste değişik zekâ türlerine sahip bütün öğrencilerin katılabileceği bir etkinlik yapılması dersi daha etkili ve çekici bir hale getirebilir. Öğretmenlere, dersin hem daha kalıcı ve verimli olması açısından hem de öğrenciler için ortak bir öğrenim etkinliği geliştirmek için bilmecelelerin derste kullanılmasını önerebiliriz. Bilmeceleler, biçimsel ve anlam özellikleriyle de şiir, mani, ninni, fıkra

gibi diğerk edebiyat ürünleriyle ilişkisinden dolayı öğrencilerde diğerk türlere karşıda ilgi ve sevginin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

1.19. Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanımı

Dildeki seslerin özelliklerini inceleyen bilim ses bilim denir. Sesbilim seslerin oluşumunu, seslerin çıkış yerlerini ve seslerle ilgili olan tüm kuralları inceler (Hengirmen 2002: 51).

Halk bilmeceleri çocuklara hem dili doğru ve güzel konuşma becerisini kazandırmak hem de ana dillerinin yapısının öğrenirken en çok zorlandıkları dilbilgisini sevdirmek için birçok güzel örnek barındırmaktadır. Bu bilmecelerin dilbilgisi konularında kullanılması hem sözlü edebiyat geleneğinin yaşatılmasına hem de bilmecelerimizin öğretim aracı olarak kullanılarak da dilbilgisi öğretimini zevkli hale getirilmesinde de faydalı olacaktır.

Her bilmece, bir nesneyi tanıtan, özellikleri içinde tasavvur eden bir değerlendirme şeklidir. Bu sebeptendir ki bilmeceyi edebi bir birim olarak değerlendirmemiz gerekir, çünkü ‘ bilmecenin yapı taşları edebi öğelerdir. Bu edebi öğeler ise, hayatımıza değer ve anlam katan canlı ve cansız varlıkların, bir bakıma kendi özellikleri içinde değerlendirilmesinin sembolize edilmesidir (Öztürk 1986: 291).

Bilmeceler, Öztürk’ün de belirttiği gibi yapı taşları edebi öğeler olan bir türdür. Bu türün öğrenciye sevdirmesi ve özellikle de dilbilgisi konularına örnek olabilecek onlarca örnek barındırması; dolayısıyla dilbilgisi derslerinde kullanılması bilmecelerin sadece eğlence aracı olarak görülmesi gibi bir eksik düşünceyi de değiştirmeye yardım edecektir.

Bilme süreci, akılda önceden var olan biçimlenmiş kavramların hatırlanması veya tanımlanmasından başka bir şey değildir. Hatırlama yoluyla insan aklı kendisinden önce var olan büyük evrensel aklın düşüncelerine ulaşabilir. Sezgi, iç gözlem ve kavrayış ile kişiler akıllarının mutlak aklın bir kopyasından ibaret

olduğunu kavrarlar. Böylelikle bilme, temelde, zihninde yatan önceden var olan düşüncelerin kavranması, yeniden hatırlanması ve yeniden düşünülmesi süreci haline gelir. Bilinen şey zaten zihinde var olan şeydir. Eğitim ve öğrenme önceden var olan bu bilgilerin bilinçli hale getirilmesidir (Cemiloğlu 2003: 106).

Cemiloğlu'nun yukarıda aktardığı gibi bilme süreci insanın bilişsel şemasında önceden var olan bilginin, düşüncenin yeniden hatırlanması, kavranması ve düşünülmesi sürecidir. İşte bilmeceler de bize önceden bildiğimiz bilgilerin bize değişik bir yöntemle tekrar sorularak kavratılmaya çalışılmasıdır.

Bilmecelerden, dil öğretiminde faydalanmak için öncelikle bilmecelerin dil özelliklerini bilmek gerekir. Bilmeceler, içinde birçok ses olayını barındıran anonim halk edebiyatımızın hazinesi gibidir. Dil derslerinde dersi ilgi çekici hale getirmek ve öğrenci katılımını arttırmak için bilmecelerden faydalanılabilir. Ayrıca ses olaylarının yanı sıra mecaz anlamlı, soyut ve somut anlamlı birçok kelimeyi de içinde barındıran bilmeceler dilbilgisi konuları için kullanılacak birer örnek teşkil etmektedir.

Aşağıda ses bilgisi konusunun kapsamına uygun olarak ses olaylarıyla ilgili konu başlıkları ve bu başlıklara uygun örnekler sunulmuştur.

1. Ses türemesi öğretiminde;

a) Bilmecelerin, ünsüz türemesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

b) Bilmecelerin, ünlü türemesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

2. Ses düşmesi öğretiminde;

a) Bilmecelerin, ünlü düşmesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

b) Bilmecelerin, ünsüz düşmesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

3. Ses benzeşmesi öğretiminde;

a) Bilmecelerin, sert ünsüzlerin benzeşmesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

b) Bilmecelerin, dudak ünsüzlerinin benzeşmesi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

c) Bilmecelerin, sert ünsüzlerin yumuşaması öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

4. Bilmecelerin ünlü daralması öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

5. Türkçe sözcüklerin yapısı ile ilgili ses uyumlarında;

a) Bilmecelerin, büyük ünlü uyumu öğretilmesinde öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

b) Bilmecelerin, küçük ünlü uyumu öğretilmesinde öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

6. Bilmecelerin ünlü- ünsüz uyumu öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

7. Bilmecelerin ünsüz uyumu öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

8. Vurgu öğretiminde;

a) Bilmecelerin, sözcük vurgusu öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

b) Bilmecelerin, öbek vurgusu öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

c) Bilmecelerin cümle vurgusu öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılması nasıl gerçekleşmektedir?

Bilmeceleri konu başlıklarına uygun olarak aşağıda vermiş bulunuyoruz.

1.19.1. Bilmecelerin, Ünsüz Türemesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması.

1.19.1.1. Ünsüz Türemesi: Türkçe sözcüklerde ünsüz türemesi yaygın değildir. Sözcük başında ve sözcük içinde ünsüz türemesi çok az sayıda görülür. Türkçe’de üç türlü ünsüz türemesi vardır (Hengirmen 2002: 82).

1.19.1.2. Ön Seste Ünsüz Türemesi

*Dağdan gelir hız ile
Yedi bin yıldız ile. (Tren)
(Başgöz, Tietze 1999:618)
Alaca yılan bahçeyi dolan (Uçkur)
(Başgöz, Tietze 1999:624)*

*Dağdan gelir dağ gibi
Omuz vurdum kav gibi (Davul)
(Başgöz, Tietze 1999:229)*

*Değnek ucunda yemiş
Güç üzen onu yemiş
İramazanda yemiş
Orucu bozulmamış (Dayak)
(Başgöz, Tietze 1999:231)*

Yukarıdaki bilmecelerde yer alan yıldız, yılan, vurdum, İramazan sözcükleri ön seste ünlü türemesine birer örnektir.

Urmak – vurmak

İlan – yılan

İldız – yıldız

1.19.1.3. İç Seste Ünsüz Türemesi: Türkçede iki ünlü yan yana gelemeyeceği için araya bir sessiz harf alır.

*Mavi atlas,
Arşın yetmez,
Makas kesmez,
İğne batmaz,
Terzi biçmez, (Gökyüzü)
(Elçin 1989: 3)*

*Bir acayip nesne gördüm; canı yoktur
Seslenir, ne yerededir ne göydedir
Set yüzüne yaslanır
Gıralardan haraç alır
Padişahdan da alır
Yetmiş iki buçuk millet
Hep ona möhdaç kalır. (Değirmen)
(Başgöz, Tietze 1999: 235)*

*Bir kuşum var havayı, altıdır ayağı
Ortası avrat pazarı
Arkası bedesten
Öldüm bu sestem
Her gün düğün, her gün hamam
Her gün gezer eğlenir
Haftada bir gün dinlenir. (Gemi)
(Başgöz, Tietze 1999:294)*

Mai-mavi

Acaip-acayip

Fiat-fiyat

Zaif-zayıf

Yukarıdaki kelimelerde görüldüğü gibi Türkçede iki ünlünün yan yana gelmemesi nedeniyle bu kelimeler araya bir sessiz harf alarak iç seste ünsüz türemesine uygun birer örnek oluşturmuşlardır.

1.19.1.4. Son Seste Ünsüz Türemesi: Bazı Arapça sözcüklerin sonunda çift ünsüz bulunduğu halde, Türkçede bu sözcükler tek ünsüzle yazılır. Ancak bunlar ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman, sözcük sonundaki ikinci ünlü yeniden ortaya çıkar (Hengirmen 2002: 82).

*Çayır mıdır çimen midir ol ciğerler pasesi
Kadife midir, keman mıdır etrafının lalesi
Bahtiyar bir çeşme yaratmış
Taşı yoktur suyu var,
Bak şu hakkın hikmetine,
Başı yoktur, saçı var. (Kürk)*
(Başgöz, Tietze 1999: 451)

Hak kelimesi son seste ünsüz türemesine örnek olacak şekilde hakkı haline gelmiştir.

1.19.2. Bilmecelerin, Ünlü Türemesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

1.19.2.1. Ünlü Türemesi: Türkçe sözcüklerin başında iki ünlü yan yana bulunmaz. Bu nedenle yabancı dillerden Türkçeye geçen ve iki ünsüzle başlayan sözcüklerin başına ya da iki ünsüzün arasına bir ünlü gelir. Türkçede iki türlü ünlü türemesi vardır (Hengirmen 2002: 76).

1.19.2.2. Ön Seste Ünlü Türemesi: Yabancı sözcüklerin bazılarının başınca ünlü türemesi meydana gelir çünkü Türkçede sözcük başlarında iki ünsüz yan yana gelmez.

*İleğene un bastım
Ortasına ben bastım (Kalp)*
(Başgöz, Tietze 1999: 309)
*Urumu Hint'ten geldi çıhtı bir Arap,
Başı birdir, dili iki
Ne acep ahdeniz üzre gezer (Divit)*
(Başgöz, Tietze 1999: 255)

*Elle beni belle beni
İskelede bekle beni
Ben bir toto kuşuyum
Şekerle besle beni (Çilek)*
(Başgöz, Tietze 1999: 216)

Bu bilmecelerde yer alan ileğen, urum, iskele sözcüklerinin başındaki ünlüler türetilmiştir. Yabancı kökenli bu sözcükler halk dilinde Türkçe söyleyişe uydurulmuştur.

1.19.2.3. İç Seste Ünlü Türemesi: İki ünsüzle başlayan bazı yabancı kökenli sözcüklerde ünsüzlerin arasında bir ünlü türer. Ancak bu durum konuşma dilinde görülür. Bu durumda görülen ünlü türemesi genellikle yazı dilinde gösterilmez (Hengirmen 2002: 76-77).

*Sıra sıra dervişler
Hak yoluna girmişler
Vakit gelmiş ermişler
Her sararıp solmuşlar. (Buğday)*
(Başgöz, Tietze 1999: 178)

*Geriden baktım emir, semir
Yanına vardım kitli demir
Açtım baktım iki tek katlı
Ağzıma aldım; şekerden tatlı (Ceviz)*
(Başgöz, Tietze 1999: 192)

*Âşık olmuş gencesine
Kökün kurmuş kıl üstüne
Salıvermiş su üstüne (Bülbül)*
(Başgöz, Tietze 1999: 184)

*İlim ilim ilmesi
İlim kadın güğmesi
Bunu bilen bileşi
Bilmeyen otuz köy veresi (Çiğdem)*
(Başgöz, Tietze 1999: 215)

*İçi yeşil, dışı göher daneler
Akıllılar, fikirliler bileler
Akılsızlar tur evinde kalalar (Çam fıstığı)*
(Başgöz, Tietze 1999: 286)

*Bir nakışım var
Beyaz ile başladım
Yeşil ile işledim
Al ile bitirdim (Vişne)*
(Öztürk 1986: 313)

Arapçadan dilimize geçmiş olan bu sözcüklerde içseslerde iki ünsüz arasında bir ünlü bitmiştir.

Vakt – vakit

Emr – emir

Aşk – âşık

İlm – ilim

Akl – akıl

Fıkr – fikir

Nakş – nakış

1.19.3. Bilmecelerin, Ünlü ve Ünsüz Düşmesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

1.19.3.1. Ünlü Düşmesi: Sözcüklere çekim ve yapım eklerinin gelmesi ve bileşik sözcüklerin yapımı sırasında bir ünlünün kaybolmasına ünlü düşmesi denir (Hengirmen 2002: 74).

*Bir oğlu var iki üç yaşında,
Kızıl yakut tacı var başında,
Uyur pirinç görür düşünde (Horoz)*
(Başgöz, Tietze 1999: 332)

*Karşıdan baktım kare kare,
Yanına vardım pare pare,
Elime aldım kan gibi,
Ağzıma attım bal gibi. (Karadut)*
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 99)

*Alaca bulaca bir kaz
Boynu bir karıştan az
Annenin önüne korsan
Hem tambura çalar hem saz (Çıkrık)*
(Başgöz, Tietze 1999: 212)

*Ha benim şahbaz atım
Göğsü sudan kalkmaz atım
Akşam olur kişnemez
Arpa saman istemez (Gemi)*
(Başgöz, Tietze 1999: 295)

Bir öküzüm vardır, böğründen işer (Fıçı)
(Başgöz, Tietze 1999: 283)

*Akbak yumurta mısın
Çom çom çukurda mısın
Alem düğüne gitti*

Sen daha burda mısın? (Kar)
(Başgöz, Tietze 1999: 378)

İçersi kızıl, yazısı yeşil laleler
Akıllılar akıl döker bulalar
Akılsızlar düşünürler. (Karpuz)
(Başgöz, Tietze 1999: 388)

Yukarıdaki bilmecelerde koyu renkle gösterilen sözcüklerde “u, ü, ı, i, a, ” sesli harfleri düşerek aşağıdaki hali almışlardır.

Oğul – oğlu

Ağız – ağızı

Boyun – boynu

Göğüs – göğsü

Burada – burada

Böğür – böğrü

İçerisi – içersi

1.19.3.2. Ünsüz Düşmesi: Sözcüklerde bazı sözcüklerin kaybolmasına ünsüz düşmesi denir (Hengirmen 2002: 81).

Bir karı ile bir koca mır mır eder her gece
Karı der ki”Hey koca, acap İstanbul nice?
“İstanbul bucak bucak çevresi mermer ocak
İçinde bir sandıcak, içi dolu boncucak.” (Nar)
(Başgöz, Tietze 1999: 501)

Alçacık Esmâ Hanım,
Çingilli yosma hanım (Biber)
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 114–115)

Bu bilmecelerdeki küçük, alçak kelimelerindeki “k” ünsüzü düşerek ünsüz düşmesine uygun birer örnek oluşturmuşlardır.

1.19.4. Ses Benzeşmesi

Sözcükte bir sesin başka bir sesi kendisine benzetmesine ses benzeşmesi denir. Küçük ünlü uyumu, büyük ünlü uyumu, ünsüz benzeşmesi, ünlülerin ünsüzlere

etkisi, ünsüzlerin ünlülere etkisi gibi ses olayları ses benzeşmesi sonucu ortaya çıkan ses kurlarıdır. Ses benzeşmeleri söyleyişi kolaylaştırma eğiliminden kaynaklanır. Söyleyişi kolaylaştırma ve sesleri birbiri ardı sıra daha rahat çıkarabilme eğilimine en az çaba yasası adı verilir. Bu nedenle bütün ses benzeşmelerini oluşturan kuralların temelinde en az çaba yasaının önemli bir etkisi vardır (Hengirmen 2002: 89).

1.19.4.1. Ünsüz Benzeşmesi: Sert ünsüzle biten bir sözcükten sonra b,c,d,g yumuşak ünsüzleri ile başlayan eklerin sertleşmesine ünsüz benzeşmesi denir (Hengirmen 2002: 534).

Kapattım rafa tatlı koca yemişi,
Bakma maymun suratlı bu da Allah'ın işi. (Hindistan cevizi)
(Başgöz, Tietze 1999: 332)
Yeni ağaçta
Kırmızı boncuk (kiraz)
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 96)

Sever dağı ormanı,
Şişmana çıkmış adı,
Kışın uyuştı kanı,
Yazın ahlat düşmanı. (Ayı)
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 173)

Eştım eştım kum çıktı
Kumdan minare çıktı
Bildırki yetim oğlan
Yine meydana çıktı (Çiğdem)
(Başgöz, Tietze 1999: 214)

Yular taktım sıpaya
Seğirttim çıktım tepeye. (Çuvaldız)
(Başgöz, Tietze 1999: 228)

1.19.4.2. Bilmecelerin, Dudak Ünsüzlerinin Benzeşmesi Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

Çift dudak ünsüzleri arka arkaya bulunmaz. “b” çift dudak ünsüzü kendisinden önceki “m” dudak ünsüzünü geriye çeker ve “m” ünsüzünün yerine “n” ünsüzü gelir.

Türkçede b'den önce n bulunmaz; **n** gibi söylenenlerde **m** ile yazılır (Gencan 2001: 74).

Dalda canbaz, elime düştü kuyruklu yombaz. (Armut).
(Başgöz, Tietze 1999: 125)

Bu bilmecedeki canbaz kelimesi Türkçenin söyleniş özelliğinden dolayı cambaz olarak söylenmiştir.

*Koca deve çöküp durur,
Sümbülleri döküp durur (Çam ağacı)*
(Başgöz, Tietze 1999: 204).

Bu bilmecedeki sümbül kelimesi de Türkçedeki kolay söyleme kanunu gereğince sünbülden sümbüle dönüşmüştür.

*On iki gözlü fener
Kırtıklisi fır fır döner
Lale sünbül hanıma
Ferli efendi diner (Dikiş makinesi)*
(Başgöz, Tietze 1999: 245).

*Çıktım şu ağacın başına
Mail oldum makasına
Penbe şalvar giyinmiş
Ağzını açmış: Merhaba (Gül)*
(Başgöz, Tietze 1999: 311).

Bu bilmece de Türkçedeki kurala uygun olmayan penbe kelimesini görmekteyiz. Penbe kelimesi de Türkçe söylenişe uygun olarak pembe olarak ifade edilmektedir.

1.19.5. Bilmecelelerin, Sert Ünsüzlerin Yumuşaması Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

Türkçe sözcüklerin sonunda bulunan p,ç,t,k ünsüzleri iki ünlü arasında yumuşayarak b,c,d, ğ'ye dönüşür (Hengirmen 2002: 83).

*İki dilber kol kola
Reva mıdır birbirinden fark ola?
Kırılınca sine be sine görürü
Pir olanlar onun kadrini bilir*

*Kırma onun kalbini
Görünmez cismine cihan. (Gözlük)
(Başgöz, Tietze 1999: 311)*

*Yoldan gider yolcu değil,
Ağaca çıkar, insan değil
Semeri var eşek değil. (Salyangoz)
(Başgöz, Tietze 1999: 555)*

*Dünyanın dörtte üçü
Bir ucundan bir ucu
Bilmeceler içinde bu bilmece en gücü (Deniz)
(Başgöz, Tietze:1999: 241)*

*Yükünü arkasına vurmuş bir adem
Gezer dünyayı, seyreyler de madem,
Ayağı yok vekaletin boynuzu var
Ve her nerede gider ise izi var. (Salyangoz)
(Başgöz, Tietze 1999: 556).*

*Kanadı var kuş değil,
Boynuzu var koç değil (Sinek)
(Başgöz, Tietze 1999: 574).*

*Bir kutum var,
Kutucular yapamaz, içindeki kâğıdı
Kâğıtçılar yapamaz, kâğıttaki mercanı,
Mercancılar yapamaz, değme sarraf dizemez. (Nar)
(Başgöz, Tietze 1999: 504).*

p-b:	Kalp – kalbi
ç-c:	ağaç – ağaca güç – gücü
t-d:	kanat – kanadı
k-ğ:	Ayak – ayağı ka ğıt – ka ğıdı

Örneklerde görüldüğü gibi p, ç, t, k sert ünsüzleri ünlüyle başlayan bir ek aldıkları için yumuşayarak b, c, d ve ğ ünsüzlerine dönüşmüştür.

1.19.6. Bilmecelerin Ünlü Daralması Öğretiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

1.19.6.1. Ünlü Daralması: Daralma; benzeşme, daraltıcı ünsüzlerin etkisi kapalı é nin /i/ ye gelişmesi vb. seslik nedenlerle, geniş ünlülerin dar ünlü haline gelmesidir (Eker 2003: 236).

*Bir dev gelmiş,
Otuz arşın külahı var;
Gece Müslümanları yiyor
Gündüz gavurları. (Oruç)*
(Başgöz, Tietze 1999: 513)

*Otuz atlı geliyor; gece adam yiyor,
Gündüz hayvan yiyor. (Ramazan)*
(Başgöz, Tietze 1999: 516)

*Bacadan baktım,
Annen top oynuyor. (Hamur)*
(Başgöz, Tietze 1999: 324)

*Geliyordum ketten
Çağırıldı beni bentten
Sakalı etten
Boynuzu kemikten (Horoz)*
(Başgöz, Tietze 1999: 333)

Yukarıdaki bilmecelerde ünlü daralması kuralı gereği “a,e” geniş ünlülerinden biriyle biten:

Ye-yor – yiyor

Gele-yor – geliyor

Oyna-yor – oynuyor

Yiyor, geliyor, oynuyor kelimelerinde “yor” eki getirilerek geniş ünlüler daralmıştır.

1.19.7. Bilmecelerin, Büyük Ünlü Uyumu ve Küçük Ünlü Uyumu Öğretiminde Öğretim Aracı Olarak Kullanılması

1.19.7.1. Büyük Ünlü Uyumu: Türkçe bir sözcükte kalın ünlülerden sonra kalın, ince ünlülerden sonra ince ünlülerin gelmesine büyük ünlü uyumu denir (Hengirmen 2002: 71).

a,ı,o,u	a,ı,o,u,
e,i,ö,ü	e,i,ö,ü

*Tap nedir tapık nedir
İlkbaharda gümüş nedir
Ne yerdedir ne göktedir
Cümle âlem içindedir. (Ayna)
(Öztürk1986: 312)*

*Bat batar, yak yakar
Çit dibinde bak bakar;
Eldivenle topladık torba torba
Tencerede haşladık yaptık bir güzel çorba (Isırgan)
(Başgöz, Tietze 1999: 337)*

Yakar, bakar, topladık sözcükleri hem küçük ünlü uyumuna hem de büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

*Beyaz beyaz minikler
Uzak yoldan gelmişler
Oynamışlar, gülmüşler
Yere düşüp ölmüşler (Kar)
(Başgöz, Tietze 1999: 378)*

Minikler, uzak, gelmişler, oynamışlar, gülmüşler, düşüp ve ölmüşler sözcükleri hem küçük ünlü uyumuna hem de büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

*Ayakları kürektir
Gagasıyla bir renktir
Tıslar yanına varsan
Hele biraz korkarsan
Gelir, ısırır bile;
Kırda gezer sürüyle*

Kalın harflerle gösterilen sözcükler her iki ses uyumuna da uymaktadır.

*Sakalı var, sözü geçmez
Pek uzağı gözü seçmez;
Kara nohut eker gider
Taştan taşa seker gider;
Akça suyu içerler,
Şeytan deyip geçerler. (Keçi)
(Başgöz, Tietze 1999: 401)*

Koyu harflerle belirtilen sözcükler büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

İçerler ve deyip sözcükleri hem küçük ünlü uyumuna hem de büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

*Trabzondan sandık gelir,
İçi dolu fındık gelir;
Arif isen ağlatma
Kancağızı damlatma (Nar)
(Başgöz, Tietze 1999: 498)*

Kalın harflerle belirtilmiş sözcüklerin hepsi hem küçük ünlü uyumuna hem de büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

1.19.7.2. Küçük Ünlü Uyumu: Türkçe bir sözcükte düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra dar yuvarlak ya da geniş düz ünlülerin gelmesine küçük ünlü uyumu denir (Hengirmen 2002: 73).

a	a,ı	o	a,u
e	e,i	ö	e,ü
ı	a,ı	u	a,u
i	e,i	ü	e,ü

Bu duruma göre Türkçe sözcüklerde o,ö sesleri yalnızca birinci hecede bulunur. Birinci heceden sonra o,ö sesleri bulunan sözcükler, Türkçeye yabancı dilden giren sözcüklerdir.

*Ne alınır, ne
Ne görülür, ne tutulur satılır
Ona derler küçük ölüm*

O gelince yatılır. (Uyku)
(Başgöz, Tietze 1999: 628)

Bir gelinim var
Yeşil tuvaletler giymiş
Balkona çıkmış
Gelene geçene el sallar (Yaprak)
(Başgöz, Tietze 1999: 639)

Küçük küçük toplar
Yerlerde hoplar
Topraklara kan döker
Gelen giden onu öper (Yağmur)
(Başgöz, Tietze 1999: 638)

Ah benim güzellerim
Sere serpe gezenlerim
İnci boncuk dizenlerim (Yaz)
(Başgöz, Tietze 1999: 646)

Yolda bir hokka buldum
Yarısı altın, yarısı mücevher
Hastaya versem kanlanır
Arzu etsem canlanır. (Yumurta)
(Başgöz, Tietze 1999: 646).

Kahve yemenden gelir
Bülbül çimenden gelir
Ak gerdan beyaz topuk
Her gün hamamdan gelir (Yumurta)
(Başgöz, Tietze 1999: 662).

Felek kabzylemiş altın şamdani
Gümüş pervaneler tutmuş cihanı(Güneş, yıldız,ay)
(Başgöz, Tietze 1999: 676).

Kırmızı bir sultan yeşil koltuğa oturmuş
Yanında yavruları baş eğiyor (Gül, yaprak,tomurcuk)
(Başgöz, Tietze 1999: 684)

İki dilber yolda gider
Birbirine nisbet eder
Aman yolcu, kuzum yolcu
Ben mi güzel, o mu güzel?
Ben bir yolcuyum
Dar defter dizerim
İkinizi can ü yürekten severim
Sen de güzel o da güzel (Kirazla vişne)

(Başgöz, Tietze 1999: 687).

1.19.8. Bilmecelerin Vurgu Öğretiminde Kullanılması

Vurgu: Bir sözcükte bulunan hecelerden birinin diğer hecelere göre daha belirgin ve daha baskılı söylenmesine vurgu denir (Hengirmen 2002:97).

1.19.8.1. Sözcük Vurgusu: Sözcükte vurgu, sözcüklerin durumuna göre değişir. Türkçede tek heceli sözcüklerde vurgu yoktur. Sözcük vurgusunda vurgu hecenin üzerindedir (Hengirmen 2002: 98).

*Zar gibidir gömleği,
Şenlendirir çömleği,
Kışın elliye alma,
Yazın uzat çeyreği (Soğan)*
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 121)

Bu bilmecede sözcük vurgusunun gömlek ve çömlek sözcüğündeki “k” harfinin yumuşayarak “ğ” ye dönüşmesi sonucu vurgu “göm” ve çöm hecelerinin üzerindedir.

Şenlendirir, yazın ve kışın kelimelerinde ise hece kapalı olduğu için vurgu son hece üzerindedir.

*Bir oğlu var iki üç yaşında,
Kızıl yakut tacı var başında,
Uyur pirinç görür düşünde (Horoz)*
(Başgöz, Tietze 1999: 332)

Yukarıdaki bilmece üzerinde yaşında, başında ve düşünde kelimeleri açık hece olduğu için vurgu orta hece üzerindedir. Kızıl ve yakut kelimeleri de kapalı hece ile bittiği için sözcüklerin vurgusu son hecededir.

*Karşıdan baktım kare kare,
Yanına vardım pare pare,
Elime aldım kan gibi,
Ağzıma attım bal gibi. (Karadut)*
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 99)

Koyu renkle gösterilen sözcüklerin hepsi kapalı hece olduğu için bu sözcüklerin vurgusu son hece üzerindedir.

*Sular har harı gider,
Toprağa sızar gider,
Anası toprak içinde,
Oğlu pazara gider (Sebze)*

Bu bilmecede de gider, sızar ve toprak kelimeleri kapalı hece ile bittiği için vurgu son hece üzerindedir.

1.19.8.2. Öbek Vurgusu: Kelimeler söz içinde öbikleştikçe yeni bir vurgu rejimine girerler. İki, bazen daha ziyade kelimenin vurguları bayağı ortadan kalkar veya pek zayıflar, onların yerine yeğlinliği fazla bir vurgu öbeğe hâkim olur buna öbek vurgusu denir (Banguoğlu 2000: 119).

*Yeşil servi değılem
Her gelene eğilem
Var git paçacılar köpeği
Ben hercai değılem (Sarımsak)*

Vurgu birinci, ikinci ve dördüncü dizelerde sözcük ve sözcük öbeği üzerindedir. Üçüncü cümle de devrik cümle olduğu için vurgu yüklem üzerindedir.

*Karşıda kartal oturur,
Kanadını tartar oturur,
Her kanadın üstünde,
Yüz yumurta götürür. (Ceviz ağacı)
(Çelebioğlu, Öksüz:1977: 108)*

Birinci ve ikinci cümleler kurallı cümle olup vurgu yüklemden önceki sözcük üzerindedir. Üçüncü dize dördüncü dizenin devamı olduğu için vurgu yüklemden önceki tamlama üzerindedir.

*Yeşil bir taht üstüne oturmuş bir peri
Yanakları kızarmış olmuş leblebi
Bir tane alayım dedim elime battı hançeri (Gül)
(Başgöz, Tietze 1999: 312)*

Birinci cümlelerin vurgusu “yeşil bir taht üstüne” sözcük grubu üzerindedir. İkinci cümle sıralı cümledir, birinci cümlelerin vurgusu “yanakları” sözcüğü üzerindedir. İkinci cümlelerin vurgusu devrik cümle olduğu için “olmuş” yüklem üzerindedir. Üçüncü dize de sıralı cümledir; birinci cümlelerin vurgusu “alayım”, ikinci cümlelerin vurgusu ise “battı” sözcüğü üzerindedir.

*Gökten düştü on iki elma,
On birini yeduk
Birini yemeduk (Ramazan)
(Başgöz, Tietze 1999: 516)*

Birinci cümle devrik cümle olup vurgu yüklem üzerindedir. İkinci ve üçüncü cümleler ise kurallı olup cümle vurgusu yüklemden önceki sözcükler üzerindedir.

*Suda olur bir gemi
Buldun mu bilmecemi
Elbisesi bembeyaz (Kaz)
(Başgöz, Tietze 1999: 399)*

İlk cümle devrik olduğu için vurgu yüklem üzerindedir. İkinci cümlede vurgu yüklem olan buldun mu sözcüğü üzerindedir. Üçüncü cümlede ise vurgu yüklem olan bembeyaz sözcüğü üzerindedir. Bembeyaz sözcüğündeki “dır” bildirme eki düşmüştür.

1.19.8.3. Cümle Vurgusu: Konuşma sırasında cümlenin anlamına göre önemi belirtilmek istenen sözcüğün daha belirgin ve baskılı biçimde söylenmesine ya da cümle içinde yerinin değiştirilmesine cümle vurgusu denir (Hengirmen 2002: 102).

*Bir çuval unum var;
Değirmen görmemiş,
Bir direğim var,
Çivi görmemiş. (İğde)
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 110)*

*Sehere gelmiş bir şah,
Askeri çok padişah,
Yine geldi bir gayri şah
Ol şahı gördüler, şaştılar,
Askeri meydanda koyup kaçtılar. (Güneş, ay, yıldızlar)
(Çelebioğlu, Öksüz 1977: 63)*

Birinci ve üçüncü cümle devrik cümle olduğu için vurgu yüklem üzerindedir. İkinci cümledeki yüklem bildirme eki düşmüştür. Dördüncü dizede sıralı iki cümle vardır. Cümlenin vurgusu yüklemden önceki “şahı” sözcüğü üzerindedir. Vurgu “padişah” kelimesi üzerindedir. Kurallı cümle olduğu için vurgu, yüklemden önceki sözcük grubu üzerindedir.

*Bir ufacık al yastık,
Biz içine un bastık (İğde)*
(Başgöz, Tietze 1999: 144)

Bu bilmecede de vurgu yüklemden önceki un kelimesi üzerindedir.

*Yere vurdum baltayı
Kesti kızıl altayı:
Yerden bir oğlan çıktı,
Yerin göğün sultanı (Güneş)*
(Başgöz, Tietze 1999: 315)

Birinci ve ikinci cümleler devrik cümle oldukları için vurgu yüklem üzerindedir.

Üçüncü cümle ise kurallı bir cümle olduğu için cümle vurgusu yüklemden önceki sözcük üzerindedir.

Türkçedeki ses olaylarıyla ilgili bilmeceleri kullanarak verdiğimiz bu örneklerden de anlaşılmaktadır ki bilmeceler Türkçedeki ses olaylarına uygun zengin örnekler barındırmaktadır. Bu sonuçtan yola çıkarak bilmecelerin dilbilgisi derslerinde bir öğretim aracı olarak kullanılmasına yönelik fikirler araştırmanın sonunda öneri olarak sunulacaktır.

Araştırmamızın kapsadığı dokuzuncu sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim dönemini ve bu dönemin özelliklerini aşağıda sunmuş bulunmaktayız.

1.20. Bilişsel Gelişim

Çocukla yetişkin arasındaki en büyük fark farklı bilişsel şemalara sahip olmalarıdır. Çocuktaki bilişsel şemalar yetişkinlerinki kadar dolu olmadığı için dünyayı algılamaları ve olayları değerlendirmeleri tamamen zihinlerinde var olan şemalarla ilgilidir. Bu şemalar yaşantılara bağlı olarak gelişir ve değişirler.

Piaget, çocukların ve yetişkinlerin dünyalarının birbirinden farklı olduğunu belirterek bunları bilişsel süreçlerle açıklamıştır. Oyunların temelinde de çocukların

büyüklerin dünyasını taklit ederek onlar gibi olma isteği yatmaktadır. Çocuk mantığı ve yetişkin mantığı arasındaki farkı anlayabilmek için öncelikle bilişsel gelişimi ve bu bilişsel gelişimin basamaklarını bilmek gerekmektedir.

Bilişsel gelişim basamakları belirli bir sıra izler ve herkeste hayat boyu devam eder.

Gelişimin ilkeleri şunlardır:

1. Gelişim sürekli ve aşamalı bir süreçtir.
2. Gelişme hızı her dönemde aynı değildir.
3. Gelişim belli bir sıra izler ve gelişim aşamaları basitten karmaşığa doğru bir yönelim gösterir.
4. Gelişimde belli yönelimler vardır.
5. Gelişimin çeşitli yönleri bir etkileşim içindedir.
6. Gelişim kalıtım ve çevrenin ürünüdür ve gelişimde bireysel farklılıklar vardır (Dönmezer 2000: 21-25).

Gelişimin ilkelerine bakıldığında bir birinden bağımsız olmadığı ama farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Bu farklılığın sebebi ise her organizmanın farklı olmasıdır.

Gelişimin sürekli olası ömür boyu devam etmesinin sonucudur. Gelişimin aşamalı olması ise her gelişim aşamasının yeni bir dönem için bir basamak olmasıdır.

Gelişim hızı en fazla doğum öncesinde gerçekleşir. Daha sonra ise gelişim hızı belirli dönemlerde söz gelimi ergenlikte artar.

Gelişimin belirli bir sırası vardır. Söz gelimi çocuk önce oturmayı, sonra emeklemeyi, sonra ise yürümeyi öğrenir. Bu sıra çocuğun bilişsel gelişimiyle ilgili olup çocuğun psiko-motor hareketlerinin oluşması ve gelişimi için önemlidir.

Gelişimde belirli yönelimler olması, gelişmenin en az üç temel ilkeye göre oluştuğudur. Bu ilkeler:

1. Bedensel ve devimsel büyüme ve gelişme baştan ayağa doğru olur. Çocuğun önce başı, sonra kolları ve gövdesi, en sonunda da bacakları gelişir.

2. Gelişim merkezden çevreye, içten dışa doğrudur.

3. Doğumu izleyen ilk aylarda hareketler genel ve refleks nitelikli yani düzensizdir ve aralarında bir farklılaşma yoktur (Dönmezer 2000: 24).

Gelişmenin çeşitli yönlerinin bir etkileşim içinde olması gerek zihinsel, duygusal gelişimin gerekse de bedensel gelişiminin bir birinden bağımsız gerçekleşmemesidir. Çünkü gelişim her yönüyle bir bütündür. Bundan dolayı bu gelişim alanlarının birinde oluşacak olan sorun diğer gelişim alanlarını da olumsuz etkileyecektir.

Gelişim kalıtım ve çevrenin ürünüdür. Çünkü insan kalıtımla getirdiği özellikleri taşır. Bu özellikleri ise çevre olumlu ya da olumsuz destekleyerek kişinin yaşamında belirleyici bir rol oynar.

Piaget'nin bilişsel gelişim basamaklarına baktığımızda ise çocuk düşüncesinin yetişkin düşüncesinin gelişiminde bir basamak olduğunu görmekteyiz.

Özbay'a göre (2002: 42) bilişsel gelişim yaşla bağlantılı olarak ortaya çıkan aktivitelerden olan düşünme, bellek, algı, dikkat ve dildeki değişimler bilişsel gelişim olarak bilinir

Bilişsel gelişim, bireylerdeki düşünme, akıl yürütme, bellek ve kavrama sitemlerinde meydana gelen değişimlerdir. Bu gelişim bebeklikten ölüme kadar devam eden sürekli bir gelişmedir ve belirli aşamalarda deva eder, aynı sırayı izler, fakat herkeste aynı değildir.

Bunun nedeni ise gelişimde meydana gelen bireysel farklılıklardır. Bu bireysel farklılığın temelinde ise hiçbir organizmanın bir birinin aynısı olmaması vardır. Bundan dolayı bilişsel gelişim her insanda aynı dönemde ve düzeyde gerçekleşmemektedir.

Bilişsel gelişimin özellikleri şunlardır:

1. Dönemleri birbirinden ayıran özellikler niteliğe ilişkin özelliklerdir. Her dönem belli davranışı daha ileri düzeye götürür ve yeni yeni nitelikler kazanmasını sağlar.

2. Çocuklar bu dönemlerden farklı hız ve yaşlarda geçebilirler. Bununla birlikte, dönemler belli bir sıra izler, her çocuk bu dönemlerden geçmek zorundadır; onların yeri değiştirilemez, yani evrensel bir özellik taşırlar.

3. Her dönem kendi içinde yapısal bir bütünlük oluşturur. Aynı dönemde kazanılan ve çoğu zaman ilişkili oldukları açıkça görülmeyen birçok davranış ve düşünce bu yapının özelliklerini taşır ve onunla açıklanır.

4. Her dönem bir önceki dönemin yapıları üzerine kurulur ve onları da kapsar. Bu ardışık dönemler arasında bir bütünleme (İntegration) vardır. Ancak bu bütünleme daha ileri düzeyde bir örgütlenmeden oluşur.

5. Her gelişim dönemi, bu bütünlemeyi bozmayan, biri hazırlık, diğeri de tamamlanma olmak üzere iki evreyi içerir. Hazırlık evresinde o dönemi belirleyen yapılar biçimlenir ve örgütlenir; geçici ve kararsız bir durum söz konusudur. Tamamlama evresinde ise, yapısal bütünlük oluşur, bir dengelenme sağlanır.

6. Gelişim süreci içerisinde bazı kavramların kazanılmasında gecikme ya da zaman farklılıkları olabilir. Bu tür zaman farklılıkları aynı dönemde olduğunda yatay, farklı dönemde olduğunda ise dikey gecikmeden söz edilir (Dönmezer 2000: 76).

Bilişsel gelişimle ilgili bilim adamlarının ortaya attıkları çeşitli teoriler vardır. Bunlardan ilk olarak Piaget'nin bilisel gelişimle ilgili teorisini ele alacağız.

Piaget, bilişsel gelişimi belirli evrelere ayırarak bu evrelerin özelliklerini de çocuğun içinde bulunduğu yaş dilimine göre belirlemiştir. Bu her evrenin kendine özgü özellikleri bulunmakla birlikte evreler aşamalar halinde gerçekleşmekte ve her aşama kendisinden sonra gelen aşama için basamak oluşturmaktadır. Çocuğun bu gelişim aşamalarında bilgiyi yapılandırırken, çevreden de önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymuştur.

Piaget'nin teorisinde organizasyon, adaptasyon, uyumsama, özümseme, şema gibi kavramlar önemli yer tutar. Bu kavramlar piaget'nin ortaya koyduğu teorileri daha iyi anlamamız açısından önemlidir.

Organizasyon: Dış dünyaya ait algılamaların sistematize edilmesi ve tutarlı bütünler haline dönüştürülmesi eğilimidir (Özbay 2002: 80).

Adaptasyon: Çevreye uyum sürecidir. Zeki insanların yeni bir olay ya da durum karşısında daha kolay uyum gösterdikleri belirtilmiştir. Gözümüze bir toz girdiğinde gözlerimizin yaşarması ya da soğuk havada titrememiz, sıcak havada terlememiz vücudun yeni karşılaştığı bir duruma adaptasyonuna örnektir. Bilişsel olarak da yeni bir durum karşısında adaptasyon gerçekleştiren organizma kendinde bir denge sağlar.

Şema: Organize olmuş davranış kalıplarıdır. Yeni öğrenilen her türlü bilgi önceden zihinde var olan şemalara yerleştirilir.

Şema, kişinin dış dünyayı zihninde nasıl organize ettiğini gösteren bilgi yapılarıdır. Bu yapılar yeni bilginin kazanımına rehberlik eder (Özbay 2002: 87).

Sözgelimi yeni doğmuş bir bebekte emme şeması vardır. İleride bu şemaya yakalama, tutma, bırakma gibi yeni şemalar da eklenecektir.

Özümlenme (assimilation): Yeni karşılaşılan bir durum ya da nesnenin var olan şemaya yerleştirmedir.

Sözgelimi zihninde köpek kavramı olan bir çocuk dört ayaklı, tüylü yeni bir hayvanla karşılaştığında zihninde önceden köpek şeması olduğu için bu yeni hayvanı zihninde anlamlandırması daha kolay olacaktır.

Uyumsama: Yeni bir durum karşısında var olan şemasında değişiklik yaparak yeni şemalar yaratma.

Sözgelimi karşılaştığı dört ayaklı, tüylü hayvanı önce köpek zanneden çocuk kedinin miyavlaması karşısında onun köpekten farklı bir hayvan olduğunu anlayarak bu hayvanla ilgili yeni bir şema yaratır.

1.20.1 Soyut işlemler Dönemi (11 Yaş ve üstü)

Bu dönem de öğrenci için kritik dönemlerden biridir. Çünkü soyut işlemler dönemine geçen biri aynı zamanda ergenliğe de adım atmış olmaktadır. Bu dönemin özelliklerini ergenlik döneminin özelliklerinden ayrı düşünemeyiz.

Soyut kavramlar üzerinde herhangi bir yaşantı ve gerçekliğe bağlı kalmaksızın işlem yapabilme yeteneği bu evrede gerçekleşmektedir. Hayali ve irrasyonel düşünceler de bu dönemin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşünce en gelişmiş ve dengeli yapılara kavuşarak sistemli, düzenli, soyut ve bilimsel bir nitelik kazanır (Dönmezer 2000: 82).

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri öğrencinin tümdengelim ve tümevarım gibi bilimsel yöntemleri kullanmaya başlamasıdır. Bu dönem olmuşlardan çok olabilecekler üzerinde yoğunlaşılan yani varsayımların daha çok yapılabildiği bir dönemdir. Varsayımlardan hareketle doğru bilgiye ulaşmaya çalışan bu dönemde öğrenci, karşılaşılan sorun üzerinde deneceler oluşturarak soruna birçok yönden bakılabilir ve sorunun çözümü için birden fazla seçenek oluşturabilir. Bu seçeneklerin içinde kendine en uygununu seçerek çözüme ulaşabilir. Elde edeceği iyi ya da kötü sonuçlar ergenin benlik algısında da bir takım düşüncelere yönelterek kendi hakkında başarılı ya da başarısız bir kimlik geliştirme ve bunu kabullenme doğrultusunda bir etki bırakır.

Mantık yürütme gelişmiştir. Soyut işlemler dönemindeki bir öğrenci toplamının tersi olan çıkarma işlemini yaparak bu soruyu kolayca çözebilir.

9. Sınıf çocuklarının gelişimi ergenlik dönemi dediğimiz çocuklar ve aileleri için çok hassas bir döneme denk gelmektedir. Ergenlik dönemi, çocuğun, bilişsel, bedensel, sosyal ve psikolojik olarak yetişkinliğe geçmek için bir bütün halinde hazırlandığı bir dönemdir.

Ergenliği, bir adımı çocuklukta kalmış bir adımı da yetişkinliğe atılmış bir olay olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde birey çocuksu düşünmeden kaynaklı tutum ve davranışları bırakarak yetişkinliğe doğru yola çıkar. Bu dönemde ergen kendine yeni bir kimlik arayışına girerek, kendisi için doğru kimliği bulmaya çalışır. Bu yüzden de sürekli kendisine, oluşturacağı kimliğe yönelik ben kimim, ne yapabilirim, gelecekte ne olacağım gibi sorular sorar. Bu dönem çocuğunun hedefi yetişkinler tarafından tanınmak ve kabul edilmektir. Bu noktada onların ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkartacak, onlara geleceğe dönük planları doğrultusunda yol gösterecek rehber ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı ergenlere bilgiye ulaşma yolları öğretilerek, bilgiye ulaşamadıkları noktada yardımcı olunması gerekmektedir. Burada da ilk önce aileye sonra da öğretmenlere görev düşmektedir. Bu dönemde verilen eğitimin etkili olabilmesi ergenlik döneminin sağlıklı ve en az sorunla geçirilebilmesine bağlıdır. Eğer ergen bu kriz dönemini sağlıklı atlatabilirse, hayatının bir sonraki döneminde bu krizin etkileri devam eder ve sağlıklı bir gelecek kurması zorlaşır.

Eğer bu soruların karşılığını bulamaz ise Erikson'un kimlik – rol karmaşası diye nitelendirdiği krize girer.

Marcia (1966-1980) Erikson'un ergende kimlik krizi analizini biraz daha genişleterek bu dönemi üç kısma ayırmıştır. “ (1) mesleki kimlik, (2) cinsel kimlik, (3) ideolojik kimlik (Özbay:2002: 60).

“Ergen” sözcüğu, Batı literatüründeki “adolescent”ın karşılığı olarak kullanılmıştır. Latince büyüme, olgunlaşmak anlamında kullanılan “adolescere” fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir; günümüzde, bireylerde gözlenebilen, sürekli ve hızlı bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir (Yavuzer 2002: 262).

İklim, beslenme şartları, sosyal ve ekonomik düzey de bir ülkedeki ergenliğe giriş ve ergenliğin bitişi, kız ve erkek çocuklarında farklı yaşlarda görülmekte ve farklı yaşlarda son bulmaktadır. Ülkemizde ergenlik dönemi kızlarda 11–20, erkeklerde ise 13–20 yaş arası görülmektedir.

Ergenlik dönemindeki bedensel değişimlerle birlikte ergen kişinin bilişsel yapısı da değişmeye başlar. Bu değişimin temelinde rol oynayan faktörlerden biri de cinsel salgı bezlerinin artmaya başlaması ergenin bir kadın ya da erkek yetişkin rolünü almaya başlamasıdır. Buna bağlı olarak da ilgilendiği konular ve hayatı yorumlamaları değişir. Ergenler, kendilerine özgü bir ahlak sistemi geliştirerek, cinsellik, insani değerler, inançlar vb. kavramlarla daha çok ilgilenmeye başlarlar. Böylece ergendeki düşünme sisteminin mantıksal düşünmenin yetişkinlerin seviyesine ulaşmasıyla soyut işlemler dönemine de girmiş olurlar.

Somut işlemler dönemindeki çocuklarla soyut işlemler dönemindeki ergenler arasındaki temel fark, ergenlerin bir olayın çok değişik yönlerini görebilmeleri ve bilgiyi soyut olarak üretebilmeleridir. Ayrıca dil gelişimi bakımından kavramların, atasözlerinin, deyimlerin anlaşılmasında artık problemleri yoktur. Ayrıca yazılı dili de bir yetişkin kadar etkili olarak kullanabilirler (Senemoğlu 2005: 50).

Bu dönemdeki ergen, soyut düşünmenin gerektirdiği varsayımlarla ilgilenir. Geleceğe dönük planlarda ve bu planlarla ilgili varsayımsal çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlarla ilgili olası denenceleri geliştirir. Daha sonra da bu denenceleri sırasıyla test eder. Uygun olan çözüm yollarını kullanırken uygun olmayanları eler ve çözüme ulaşmaya çalışır. Ergen tümevarım ve tümdengelim gibi akıl yürütme yollarını bu dönemde kullanmaya başlar.

Ergenlik döneminde bilişsel gelişim yetişkinlerin düzeyine ulaşmış; çocuk, somut düşünme biçiminden sıyrılarak soyut düşünebilir hale gelmiştir. Soyut düşünceye ulaşılan bu döneme “Formel-Soyut İşlemler Dönemi” denir (Yavuzer 2002: 267).

Çocuk bu döneme ulaşmadan önce yer aldığı somut işlemler döneminde arkadaş grupları içinde oynadığı oyunlar ile sosyal gelişimi içinde bilişsel gelişimini de sürdürür.

Bu süreçte arkadaş grubuna dâhil olmak, gruptan dışlanmamak için grubun kurallarına uymaya özen gösterir. Bu dönemde çocuğun kendi düşünceleri, isteği, kuralları değil, arkadaş grubununkiler geçerlidir. Olayları değerlendirmesi sadece

kendi penceresinden olmakta duygudaşlık geliştirememektedir. Soyut işlemler dönemine gelindiğinde ise empatik düşünce başlar, çocuk olaylara başkasının gözünden de bakabilir hale gelir. Kendi değerler sistemini oluşturur. Aileden ve arkadaş grubundan ayrılma, bağımsızlaşma çabaları gösterir. Aynı zamanda da sürekli gelişen ve değişen bedenine ve var olan çevresindeki birçok değerlerle de çatışma içine girmiş olmasından dolayı bu dönem çocuklarında ergenlik dönemi sorunları denilen çeşitli duygusal sorunlar oluşmaya başlar.

Bu duygusal sorunların başında da hızlı bedensel büyümenin sonucu meydana gelen kas ve iskelet sistemindeki değişmelere çocuğun bilişsel olarak uyum sağlayamaması sonucu ortaya çıkan estetik kaygılar gelir. Bu dönem çocuğu vaktinin büyük bir kısmını ayna karşısında geçirerek bu kaygısından kurtulmaya çalışır. Piaget’den sonra bilişsel gelişimi inceleyen önemli bilim adamlarından biri de Bruner’dir.

Bruner, bilişsel gelişimin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu belirtmiştir (Aydın 2003 :44). Bruner’e göre bilişsel gelişim, tepkilerin uyarıcıdan bağımsız hale gelmesiyle oluşur.

Sözgelimi, uzaktan ayna tutan birini ve bu aynanın ışığını yakalamaya çalışan bir çocuk düşünelim. Biz aynayı ne tarafa hareket ettirirsek ışık o tarafa yansıtacak böylece çocuğun hareketleri de o tarafa yönlenecektir. Çocuklar aynanın yansıttığı ışığın uyarıcı etkisi altında sürekli davranış gösterirler bu davranışı ise tuttuğumuz aynanın ışığı yönlendirir. Yani çocuk uyarıcının etkisi altındadır. Çocuğun hareketlerini bu dışarıdan gelen uyarıcılar yönlendirir. Fakat bilişsel gelişimle birlikte çocuğun davranışları uyarıcıdan bağımsız hale gelir. Yani o artık bizim tuttuğumuz aynanın ışığını kovalamamaktadır.

Uyarıcılardan bağımsız olarak hareket etmeye başlayan çocuğun derse karşı tutumu da elbette değişecektir. Sınıfta daha hareketli olmak isteyecektir. Bu da sınıfta disiplin sorunlarının doğmasına neden olacaktır. Bu disiplin sorunlarının önüne geçmek ve öğrenciyi derse aktif olarak katmak için de derslerin öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik olarak işlenmesi daha uygun olacaktır. Öğrenmeyi öğrenci için

daha eğlenceli hale getirmenin yanında bilmeceler, unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş Türkçe sözcükleri içlerinde barındırdıkları için bu sözcüklerin yeni kuşaklara öğretilerek kaybolmasının önüne geçmekte faydalı olacaktır. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılmasına yönelik Türkçedeki ses olayları, bilmecelerde gösterilerek aşağıda sunulmuştur.

BÖLÜM II

Bu bölümde araştırma konumuzla ilgili daha önceden yapılmış araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir.

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırma konusu ülkemizde yapılan dilbilgisi ve bilmecelerle ilgili yapılan araştırmalar şeklinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Bu araştırmaların içeriklerine ve sonuçlarına bakarak bilmecelerin, eğitimde kullanılmasına yönelik bir araştırma ve bu araştırmanın alana getireceği yenilikler düşünülerek “Bilmecelerin Türk Dili ve Edebiyatı Derslerinde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılma Biçim ve Düzeyleri” ne yönelik bir araştırma yapmaya teşvik etti. Bu araştırmamızın bu ve buna benzer başka araştırmalara da örnek olması dileğiyle eğitimcilerimizin araştırma alanlarına sunmuş bulunmaktayız.

2.1. Dilbilgisi İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Eroğlu (1990) *Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Programlı Öğretim Yönteminin Etkililiği* ile ilgili araştırma yapmıştır. Bu araştırmada programlı öğretimin dilbilgisi öğretiminde kullanılmasıyla ilgili deneysel bir araştırma yapmış ve bu araştırmaya bağlı olarak, Türkçe dilbilgisi öğretiminde, programlanabilecek ünitelerin öğretiminde programlı öğretimden yararlanılabileceği, uzaktan öğretim gören öğrencilere programlı öğretim yöntemi ilkeleri uygulanarak hazırlanan ders kitapları ile sağlanması gerektiği, programlı öğretimin öğretmen yetiştirilen tüm yüksek öğretim kurumlarındaki öğretmen adaylarına ders olarak okutulması gerektiği ve

programlı öğretim yöntemleri ilkelerine göre öğretim materyali hazırlanması için Milli Eğitim Bakanlığında çalışma grupları oluşturulması gerektiği sonucuna varmıştır.

Bada (1999), “*Türkmen Matalları (Bilmeceleri)’nin Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi İncelemesi – Metin ve Çeviri*” ile ilgili araştırma yapmıştır. Araştırma, *Bilmecelerin “Ses Bilgisi”, “Şekil Bilgisi”, “Anlam ve Görev Bakımından Kelimeler” ve “Metin”* olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Matallar (Bilmeceler) bölümünde yer alan 1134 bilmeceyi Kiril harflerinden Latin kaynaklı Türk Alfabesine çevirmiş daha sonra Türkiye Türkçesiyle anlamlandırarak kelimeleri fişleyip köklerine ayırmış, bu kelimeleri tasnif ettikten sonra ses bilgisi ve şekil bilgisi bakımından değerlendirip incelemiş ve metin gramerini oluşturmuştur. İlk üç bölümde fişlenen kelimeleri eski Türkçedeki özelliklerle karşılaştırmış karşılaştırma sonucu Türkmençeyle olan farklılık ve benzerlikleri belirtmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda Türkmen bilmeceleri ile Türk bilmecelerinin anlam olarak birbirine yakın olduğu görülmüştür.

2.2. Bilmecelerle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Mıdık (1989), “*Türk ve Alman Bilmecelerindeki İmajlar*” adlı karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada anlambilimindeki imajlar, benzetmeler, semboller konularını bilmecelere uyarlamış, böylece teorik bilgileri uygulamalarla pekiştirmişlerdir.

Çalışmanın sonunda, Alman bilmeceleri ile Türk bilmeceleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuş böylece toplumlara, birbirine kültürel, geleneksel ve ananevi yönden değerleri tanıtmaya ve yaklaştırmaya katkıda bulunulmuştur.

Ekner (1996), “*Türklerde Hayvan Kültü ve Bilmecelere Yansıması*” ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada milletlerin yaşadıkları coğrafyanın şartlarına göre, kendilerine has bir kültür oluşturduklarından bahsedilerek bozkır şartlarında

yaşayan Eski Türklerin meydana getirdikleri atlı-göçebe kültüründen bahsedilmiş, hayvanların hem maddi hem de manevi yaşamda Türkler için çok önemli olduğuna değinilmiştir. Türklerde, tarih içinde hayvanlar bakımından en kuvvetli kültün “at kültü” olduğu belirtilerek destan kahramanlarının kardeş olarak gördükleri ve erle özdeşleştirdikleri atın, vefakâr hayvanların başında geldiğini kahramanlar için bir mevki, itibar, saldırı ve müdafaa unsuru olduğuna değinilmiştir. Tespit edilen 155 bilmede atın anılmasının bu değerin korunduğunun ifadesi olduğunu ayrıca, bilmeceelerde atın kültlük özelliğini koruyarak geldiğini belirtmiştir.

Türklerde attan sonra en çok değer verilen ikinci hayvan olan kurdun Ulu-ana veya ulu ata sayıldığı, önder ve kılavuz kabul edildiği belirtilmiştir. Bozkırların korkulu hayvanı oluşu ve tahakküm kabul etmeyişi Türklerde sembol olarak kullanılmasına yol açmış; çeşitli inançlara ve söz değerlerine de mal olduğu belirtilmiştir. İslamiyet’in kabulünden sonra kurdun büyük ölçüde önemini kaybettiği bunun sonucunda tespit edilen 36 bilmede kült özellikleriyle değil, vahşiliği ve yırtıcılığıyla konu olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada belirtilen diğer bir hayvan olan koyunun ekonomik fayda ve kurbanlık oluşu nedeniyle İslamiyet’ten sonra bu özellikleriyle 50 bilmede tespit edildiğini belirtilmiştir.

Araştırmada yer alan diğer bir hayvan olan köpek, Eski Türklerde hayvan sürülerinin savunmasında ve korumasında kullanılan önemli bir hayvandır. Buna rağmen bazen de hor görülen bir hayvandır. Tespit edilen 41 bilmede kültlük özelliğinin yanında bu özelliğini de korumuştur.

Araştırmada bahsedilen bilmeceelere konu olmuş diğer bir hayvan ise geyiktir. Geyik bazen ulu-ana ve kılavuz olarak görülmesine rağmen çok az bilmeceye kültlük özelliklerini yitirerek konu olmuştur.

Çalışmanın sonunda Eski Türklerde kült olan hayvanlardan bilmeceelere konu olanların kültlük özelliklerine değinilerek at, aslan, koyun, köpek, geyik gibi hayvanların sonraki dönemlerde kültlük özelliğini kaybettiklerini bunun sebebinin ise Türklerin İslamiyet’e girmeleri ve yerleşik hayata geçmeleri olduğu belirtilmiştir.

Parlan (2004), KKTC’de derlenen bilmeceler üzerine bir araştırma yapmıştır.

Bu araştırmada Kıbrıs bilmeceleri yapı bakımından incelenerek mensur ve manzum bilmeceler olarak ikiye ayrılmıştır. Mensur bilmecelerin düz koşma şeklinde olup, bunların bazılarının tek cümleden, bazılarının ise birden fazla cümleden olduğu belirtilmiştir. Manzum bilmecelere de değinilerek bu bilmecelerin, hece sayısı, durak yapısı, kafiyeye, redif ve mısra yapısıyla şiir özelliği gösterdiğini belirtmiştir. En çok, nazım şekli olarak beyit ve mani biçiminin görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Kıbrıs Türk bilmecelerinin dil özelliklerinden yola çıkarak Kıbrıs Türk köylerindeki insanların Anadolu’nun hangi bölgelerinden geldiklerini belirlemenin de mümkün olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs Türk bilmecelerinin gerek Anadolu Türk bilmeceleri gerekse Türk boylarının bilmeceleri ile büyük benzerlikler gösterdiğine değinmiş bunun sebebinin ise Kıbrıs Türklerinin adaya Anadolu’dan gelmiş olmaları ve kendi kültürlerini muhafaza etmeleri sonucu gerçekleştiğini belirtmiştir.

BÖLÜM III

Bu bölümde araştırma kullanılan yöntemden, araştırma modelinden, katılımcılardan, veri toplama araçlarından ve veri çözümleme tekniklerinden bahsedilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde 2005-2006 öğretim yılında Çanakkale merkez, Çanakkale'nin ilçeleri Biga ve Ezine'de MEB'e bağlı resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine uygulanmış olan anket çalışması ve bu çalışmada izlenen yol ve veri çözümleme teknikleri açıklanmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Survey (Tarama) modelinde yapılan araştırmada veriler anketle toplanmıştır. Araştırmanın evrenini ilgili literatür ve 2005–2006 öğretim yılında Çanakkale merkez, Çanakkale'nin ilçeleri Biga ve Ezine'de MEB'e bağlı resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan 67 Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni oluşturmaktadır. Tez konusu bilmeceler ve dilbilgisi olduğu için diğer branşlardan öğretmenlere uygulanmamıştır. Çanakkale ili genelinde toplam 105 öğretmen olmasına rağmen tüm evrene ulaşmak hem zaman hem de maddi olanakların yeterli olmaması nedeniyle Çanakkale merkez, Biga ve Ezine ilçelerinde görev yapmakta olan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri seçilmiştir.

Toplam 65 maddeden oluşan ölçek “Çok, Orta, Kısmen, Az, Hiç” seçenekleri olan beşli likert tipi maddeler içermektedir.

3.2. Katılımcılar

Bu araştırmaya 2005-2006 öğretim yılında Çanakkale merkez, Çanakkale'nin ilçeleri Biga ve Ezine'de MEB'e bağlı resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan altmış yedi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni katılmıştır.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin sayıları ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

1. Tablo Öğretmenlerin Gruplara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Öğretmen Grubu
Bayan	35
Erkek	32
Toplam	67

Tabloda da görüldüğü gibi çalışmaya otuz beşi bayan, otuz yedisi erkek olmak üzere toplam altmış yedi öğretmen katılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Bilmecelelerin Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde kullanılma biçim ve özelliğiyle ilgili Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine uygulanan anket ile toplanmıştır. Bu ölçekler araştırmacı tarafından geliştirilmiş olup ölçekler ile ilgili ayrıntılı bilgi aşağıda verilmiştir.

Ölçeğin geliştirilmesi için öncelikle ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Ayrıca ölçek maddelerine temel oluşturmak üzere ölçekle ilgili bir program geliştirmeci ve beş öğretmenden uzman görüşleri alınmış, daha sonra ilgili tez danışmanının görüş ve önerilerine sunulmuştur. Bilmecelelerin dil bilgisi derslerinde kullanılmasıyla ilgili olarak tutum ölçeği için 55 (10 madde bilmeceleleri kullanma biçimleri 45 madde bilmeceleleri kullanma düzeylerine yönelik) maddelik deneme formu hazırlanmıştır. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra ölçeğin ön denemesi Çanakkale İli, Biga ve Ezine ilçelerinde çeşitli orta öğretim okullarındaki öğretmenlere uygulanmıştır.

Bu uygulama sonucu verilerin faktör analizi yapılmış, Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin boyutlarının güvenilirlik çalışmasının yüksek olduğu görülmektedir.

Ölçek için yapılan faktör çözümlemesi sonucu ölçekteki maddelerin iki faktörde toplandığı görülmüştür

Ölçeğin Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı.78 olarak hesaplanmıştır. Faktörlerin oluşturduğu boyutların güvenilirlik katsayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1.1. Ölçeğin Boyutlarının Güvenirlik Çalışması Sonuçları

Boyutlar	Madde Sayısı	Madde Ölçek En Düşük	Korelasyonu En Yüksek	Cronbach's Alpha
Kullanma biçimleri	10	0.43	0.58	0.72
Kullanma düzeyleri	48	0.47	0.65	0.70

3.4. Veri Çözümleme Teknikleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verileri SPSS 11.0 İstatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir.

Verilerin çözümlenmesi amacıyla aşağıdaki istatistiksel teknikler kullanılmış, her birinin kullanıldığı yerler ilgili bulgular ele alınırken açıklanmıştır.

1. Aritmetik Ortalama
2. Standart Sapma
3. t-Testi
4. Varyans Analizi
5. Scheffe Testi

BÖLÜM IV

Bu bölümde bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde önceki bölümde açıklanan yöntemle toplanan verilerin, her bir alt problemle ilgili olarak istatistik tekniklerle yapılan çözümlenmeleri sonucu elde edilen bulgulara ve bulgularla ilgili yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri

Araştırmanın birinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Madde	\bar{X}	SS
1.Öğrencilerin bilmecelere olan ilgisi Dil ve Anlatım derslerinde kullanılabilir.	4,34	0,73
2.Bilmeceler sadece eğlence aracı olarak kullanılabilir.	2,60	1,37
3.Halk edebiyatı ürünü olan bilmeceleri dil bilgisi derslerinde örnek olarak kullanırım.	4,16	0,85
4.Bilmecelerin anlam özelliklerine bakılmalıdır.	4,42	0,76
5.Bilmeceler halk edebiyatında Türkçenin ses özelliklerine uygun zengin örnekler barındırmaktadır.	4,69	0,58

6.Bilmecelerde zengin bir ses örüntüsü vardır.	4,67	0,57
7.Bilmeceler kısa metinler olduğu için dilbilgisi çalışmalarında iyi örnekler oluşturur.	4,35	0,73
8.Bilmecelerde ses uyumları tesadüfü değildir.	4,63	0,67
9.Dilbilgisi dersi kavramların öğretilmesi şeklinde olduğu için öğrencileri sıkıyor.	3,11	1,31
10.Dinleme öğretimi için bilmeceler Dil ve Anlatım derslerinde kullanılabilir.	4,40	0,65
11.Doğru ve eksiksiz bir okuma için bilmeceler bir araç olarak kullanılabilir.	4,16	0,77
12.Düzgün ve anlaşılır bir konuşma öğretimi için bilmeceler tekerlemelerle birlikte kullanılabilir.	4,51	0,82
13.Dilbilgisi yaşamdan kopuk işleniyor.	3,07	1,36
14. Dilbilgisi yaşamdan kopuk işlenmemelidir.	4,76	0,61
15.Günlük yaşamda birçok ses olayını fark etmeden gerçekleştiriyoruz.	4,78	0,52
16.Bilmecelerde ses özelliklerine bakılmalıdır.	4,49	0,68
17.Bilmeceler dilbilgisi derslerinde ders aracı olarak kullanılabilir.	4,37	0,78
18.Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor	2,16	1,17
19. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses türemeleri açısından uygun birer örnek oluşturuyor	4,30	0,70
20. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,29	0,65
21. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses yumuşaması açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,31	0,66
22. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ünsüz düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,36	0,64
23. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,31	0,61
24. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü değişmesi açısından uygun	4,33	0,64

birer örnek oluşturuyor.		
25. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ünlü birleşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,19	0,70
26. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim seslerin yer değiştirmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,04	0,71
27. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim başta ünsüz türemesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,03	0,72
28. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ünsüz ikizleşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,15	0,61
29. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	3,97	0,72
30. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim sesleşme benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,03	0,80
31. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim boğumlama benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor	3,94	0,83
32. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim temas benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor	4,06	0,78
33. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim düzlük ve yuvarlaklık benzeşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor	4,11	0,72
34. Bilmeceler öğrencilerin konuşma eksikliklerini belirlemede uygun bir araçtır.	3,99	0,79
35. Bilmeceler öğrencinin konuşmalarında vurgu ve tonlamayı doğru yerde kullanması için uygun bir araçtır.	3,98	0,71
36. Bilmeceler, öğrenciye konuşma beceri ve ustalığı kazandırmada uygun bir araçtır.	4,08	0,82
37. Bilmeceler, öğrencinin konuşmayı etkili kılması, jest ve mimiklerini kullanarak beden dilini geliştirmesi için uygun bir araçtır.	4,24	0,84
38. Bilmeceler, öğrencinin topluluk karşısında konuşabilme yeterliliklerini geliştirebilmesi için uygun bir araçtır.	4,45	0,70
39. Bilmeceler, öğrencinin dinlemeye hazırlıklı olmasını sağlamada uygun bir araçtır.	4,44	0,76
40. Bilmeceler, öğrencinin dinlemeye istekli olmasını sağlamada uygun bir araçtır.	4,54	0,70

41. Bilmeceler, öğrencinin dinlerken nelere dikkat etmesi gerektiğini sağlayan uygun bir araçtır.	4,48	0,68
42.Bilmeceler, doğru dinleme için öğrencinin not alma ve dikkat etme gibi beceriler geliştirmesi için uygun bir araçtır.	4,49	0,73
43.Bilmeceler öğrencinin okuduğunu anlama ve yorumlama becerilerini geliştirmede uygun araçlardır.	4,46	0,72
44.Bilmeceler, seslerin doğru telaffuz edilmesinde ve kullanılmasında uygun araçlardır.	4,33	0,81
45.Bilmeceler öğrencilerin okuma alışkanlıklarını artırmada uygun araçlardır.	4,12	0,93

Tablo 2.1 Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanılma Biçimleriyle İlgili En Yüksek Beş Madde

Madde	\bar{X}	SS
2.Bilmeceler sadece eğlence aracı olarak kullanılabilir.	2,6	1,37
13.Dilbilgisi yaşamdan kopuk işleniyor.	3,07	1,36
9.Dilbilgisi dersi kavramların öğretilmesi şeklinde olduğu için öğrencileri sıkıyor.	3,11	1,31
18.Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	2,16	1,17
3.Halk edebiyatı ürünü olan bilmeceleri dil bilgisi derslerinde örnek olarak kullanırım.	4,16	0,85

Bilmecelerin kullanılma biçimleriyle ilgili aritmetik ortalama ve standart sapma sonuçlarına göre en yüksek beş maddeye bakıldığında en düşük $\bar{X} = 2,6$ ile ikinci maddede öğretmenlerin bilmeceleri sadece eğlence aracı olarak kullanım ifadesine az katıldıkları gözlemlenmiş bilmecelerin eğitim aracı olarak kullanılmasına yönelik görüş ifade etmişleridir.

Üçüncü maddede en yüksek ortalamaya sahip olup $\bar{X} = 4,16$ öğretmenler bilmeceleri dil bilgisi derslerinde örnek olarak kullanırım ifadesine katıldıklarını belirtmişleridir. Bu da bize dil bilgisi derslerinde şiir ya da şarkı gibi metinlerin yanında bilmecelerin de bir örnek olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

ss sonucu en yüksek madde ikinci madde olup $ss = 1,37$ bu soruya verilen cevaplarda öğretmenler arasında bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

ss sonucu en düşük madde ise üçüncü madde olup $ss = 0,85$ bu maddeye verilen cevaplar açısından farklılaşmanın az olduğu ve öğretmenlerin bilmecelerin dil bilgisi erlerinde örnek olarak kullanılabilceğine katıldıkları görülmektedir.

Tablo 2.2 Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanılma Biçimleriyle İlgili En Düşük Beş Madde

Madde	\bar{X}	SS
15. Günlük yaşamda birçok ses olayını fark etmeden gerçekleştiriyoruz.	4,78	0,52
6. Bilmecelerde zengin bir ses örüntüsü vardır.	4,67	0,57
5. Bilmeceler halk edebiyatında Türkçenin ses özelliklerine uygun zengin örnekler barındırmaktadır.	4,69	0,58
14. Dil bilgisi yaşamdan kopuk işlenmemelidir.	4,76	0,61
23. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturuyor.	4,31	0,61

Bilmecelerin kullanılma biçimleriyle ilgili aritmetik ortalama ve standart sapma sonuçlarına göre bilmecelerin ses bilgisinde kullanılmasına yönelik en yüksek $\bar{X} = 4,78$ ile on beşinci madde olup bu maddeye cevap veren öğretmenlerin günlük yaşamda bir çok ses olayını fark etmeden gerçekleştiriyoruz ifadesine katıldıkları belirlenmiştir.

En düşük ortalamaya sahip olan madde ise $\bar{X} = 4,31$ ile yirmi üçüncü madde olup bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü düşmesi açısından uygun birer örnek oluşturur ifadesidir. Bu ifadeye verilen cevabın düşük çıkmasının sebebi

olarak bilmecelerin ses olaylarıyla ilgili daha önce bir çalışma yapılmamış olması olabileceğini düşünmekteyiz.

ss sonucu en yüksek madde olarak on dördüncü ve yirmi üçüncü maddeleri görmekteyiz bu maddelere verilen cevaplar açısından öğretmenler arasında fazla bir farklılaşma görülmemiştir.

ss sonucu en düşük madde ise on beşinci madde olup bu maddeye verilen cevaplar açısından öğretmenler arasında farklılaşma azdır.

4.2. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri

Araştırmanın ikinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve sonuçlar Tablo 2.3'te sunulmuştur.

Tablo 2.3 Bilmecelerin Türk Dili Dersinde Kullanılma Düzeyleri Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Madde	\bar{X}	ss
1. Bilmeceleri dersin girişinde “konuya dikkat çekmek” için kullanırım.	2,84	1,05
2. Bilmeceleri öğrencilerin derse “güdüleme-istekli kılma” aşamasında kullanırım.	3,15	1,10
3. Bilmeceleri dersin konuları “gözden geçirme” aşamasında kullanırım.	2,45	0,99
4. Bilmeceleri dersin “hedef davranışı söyleme” aşamasında kullanırım.	2,40	1,03
5. Bilmeceleri dersin “geçiş-açıklama” aşamasında kullanırım.	2,41	0,89
6. Bilmeceleri dersin “geliştirme-sunu” aşamasında kullanırım.	2,36	0,88
7. Bilmeceleri dersin “özetleme” aşamasında kullanırım.	2,25	1,06
8. Bilmeceleri dersin “ödev verme” aşamasında kullanırım.	2,34	1,17
9. Bilmeceleri dersin “tekrar güdüleme” aşamasında kullanırım.	3,02	1,12
10. Bilmeceleri dersin “kapanış” aşamasında kullanırım.	2,65	1,14

Tablo 2.4 Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanılma Düzeyleri İlgili En Yüksek Beş Madde

Madde	\bar{X}	SS
8. Bilmeceleri dersin “ödev verme” aşamasında kullanırım.	2,34	1,17
10. Bilmeceleri dersin “kapanış” aşamasında kullanırım.	2,65	1,14
9. Bilmeceleri dersin “tekrar güdüleme” aşamasında kullanırım.	3,02	1,12
2.Bilmeceleri öğrencilerin derse “güdüleme-istekli kılma” aşamasında kullanırım.	3,15	1,10
7. Bilmeceleri dersin “özetleme” aşamasında kullanırım.	2,25	1,06

Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyine yönelik en yüksek değer $\bar{X} = 3,15$ ile ikinci maddede olup öğretmenlerin, bilmeceleri dersin güdüleme, istekli kılma aşamasında kullanırım ifadesidir. Bu ifadenin yüksek oranda çıkması bize bilmecelerin dersin güdüleme aşamasında öğrencinin derse dikkatini çekmek ve derse olan ilgisini artırmak için kullanıldığını göstermektedir.

ss oranı en yüksek çıkan madde ise ss=1,17 ile sekizinci madde olup bu sonuç bize bilmecenin dersin ödev verme aşamasında kullanılmasına yönelik öğretmenlerin vermiş oldukla cevaplarda çeşitlilik olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.5 Bilmecelerin Ses Bilgisinde Kullanılma Düzeyleri İlgili En Düşük Beş Madde

Madde	\bar{X}	SS
6. Bilmeceleri dersin “geliştirme-sunu” aşamasında kullanırım.	2,36	0,88
5. Bilmeceleri dersin “geçiş-açıklama” aşamasında kullanırım.	2,41	0,89
3.Bilmeceleri dersin konuları “gözden geçirme” aşamasında kullanırım.	2,45	0,99
4. Bilmeceleri dersin “hedef davranışı söyleme” aşamasında kullanırım.	2,40	1,03
1.Bilmeceleri dersin girişinde “konuya dikkat çekmek” için kullanırım.	2,84	1,05

Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılmasına yönelik en düşük $\bar{X} = 2,40$ ile dördüncü madde olup öğretmenlerin ses bilgisi öğretimi sırasında bilmeceleri dersin hedef davranışını söyleme aşamasında az kullandıklarını göstermektedir.

ss oran 1 en yüksek çıkan madde ise birinci madde olup bu soruyu cevaplayan öğretmenler arasında bilmeceleri dersin girişinde konuya dikkat çekmek için kullanmaya yönelik farklılıklar gözlemlenmektedir.

4.3. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Cinsiyet

Araştırmanın üçüncü alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların cinsiyete göre önemli olup olmadığı sınıanmıştır.

Bu amaçla öğretmenler görüşlerinin Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları hesaplanmış ve t testi yapılmıştır.

Tablo 2.5 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri Bayan Erkek Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	\bar{X}	SS	sd	t değeri	P
Bayan	5	25,51	6,62	65	0,45	Fark Önemsiz
Erkek	2	26,28	7,34			

Öğretmenlerin bilmecelerin kullanım düzeyleri ile ilgili görüşlerinde bayan ve erkekler arasındaki fark önemsizdir.

4.4. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Cinsiyet

Araştırmanın dördüncü alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların cinsiyete göre önemli olup olmadığı sınıanmıştır.

Bu amaçla öğretmenler görüşlerinin Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları hesaplanmış ve t testi yapılmıştır.

Tablo 2.6 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Bayan Erkek Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	\bar{X}	SS	Sd	T değeri	P
Bayan	5	196,86	20,61	65	1,66	Fark Önemsiz
Erkek	32	204,78	18,25			

Öğretmenlerin bilmecelerin kullanılma biçimleri ile ilgili görüşlerinde bayan ve erkekler arasındaki fark önemsizdir. Bu da bilmecelerin kullanılma biçimleriyle cinsiyet arasında önemli bir farkın olmadığını göstermektedir.

4.5. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Okul Türü

Araştırmanın beşinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların okul türüne göre önemli olup olmadığı sınıanmıştır.

Tablo 2.7 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
Meslek Lisesi	30	27,97	7,47
Lise	27	24,52	5,99
Anadolu Lisesi	10	23,30	6,42

Tablo 2.7 incelendiğinde, bilmecelerin okul türüne göre kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamanın meslek lisesindeki öğretmenlere, en düşük ortalamanın ise Anadolu lisesindeki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Okul türü ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.8'de verilmiştir.

Tablo 2.8 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	247,24	123,62	2,70	Fark Önemsiz
Gİ	64	2925,81	45,72		
GENEL	66	3173,05			

Tablo 2.8’de yer alan Varyans Çözümlemesi sonuçları incelendiğinde okul türüne göre öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır.

4.6. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Okul Türü

Araştırmanın altıncı alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki farklılıkların okul türüne göre önemli olup olmadığı sınımlanmıştır.

Tablo 2.9. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
Meslek Lisesi	30	108,90	13,69
Lise	27	92,96	23,94
Anadolu Lisesi	10	96,60	13,69

Tablo 2.9 incelendiğinde, bilmecelerin okul türüne göre kullanılma biçimlerine ait en yüksek ortalamaların meslek lisesindeki öğretmenlere, en düşük ortalamaların ise lisedeki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Okul türü ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.10’da verilmiştir.

Tablo 2.10. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	3801,34	1900,67	5,52	Fark Önemli
Gİ	64	4,06	344,13		P<0,05
GENEL	66	25825,40			

Varyans Çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffé testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.11’de verilmiştir.

Tablo 2.11 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Okul Türü Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları

Gruplar	Meslek Lisesi	Lise	Anadolu Lisesi
Meslek Lisesi			
Lise	Fark Önemli*		
Anadolu Lisesi			

* p<0,05

Tablo 2.11’deki sonuçlara göre lisedeki öğretmenler ile meslek lisesindeki öğretmenler arasında bilmecelerin kullanılma biçimleri açısından farkın önemli olduğu görülmektedir.

4.7. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Yaş

Araştırmanın yedinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların yaşa göre önemli olup olmadığı sınanmıştır.

Tablo 2.12 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Yaş Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
20-30 yaş	14	25,21	5,79
31-40 yaş	30	25,33	6,88
41-50 yaş	23	27,00	7,74

Tablo 2.12 incelendiğinde, bilmecelerin yaş ölçümlerine göre kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamanın 41-50 yaş grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamanın ise 20-30 yaş grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Yaş ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.13’de verilmiştir.

Tablo 2.13 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Yaş Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	44,02	22,01	0,45	Fark Önemsiz
Gİ	64	3129,02	48,89		
GENEL	66	3173,05			

Tablo 2.13’te yer alan Varyans Çözümlemesi sonuçları incelendiğinde yaşa göre öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır.

4.8. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Yaş

Araştırmanın sekizinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki farklılıkların yaşa göre önemli olup olmadığı sınıanmıştır.

Tablo 2.14 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
20-30 yaş	14	109,21	13,23
31-40 yaş	30	94,37	20,97
41-50 yaş	23	103,61	19,53

Tablo 2.14 incelendiğinde, bilmecelerin yaş ölçümlerine yönelik kullanılma biçimlerine ait en yüksek ortalamaların 20-30 yaş grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamaların ise 31-40 yaş grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Yaş ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.15'te verilmiştir.

Tablo 2.15. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	2412,60	1206,30	3,30	Fark Önemli
Gİ	64	23412,80	365,83		p<0,05
GENEL	66	25825,40			

Varyans Çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffé testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.16'da verilmiştir.

Tablo 2.16 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Yaş Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları

Gruplar	20-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş
20-30 yaş			
31-40 yaş	Fark Önemli*		
41-50 yaş			

* p<0,05

Tablo 2.16'daki sonuçlara göre 20-30yaş grubundaki öğretmenler ile 31-40 yaş grubu öğretmenler arasında bilmecelerin kullanılma biçimleri açısından farkın önemli olduğu görülmektedir.

4.9. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Mesleki Deneyim

Araştırmanın dokuzuncu alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların mesleki deneyime göre önemli olup olmadığı sınıanmıştır.

Tablo 2.17 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
1-10 yıl	21	24,24	5,60
11-20 yıl	35	25,71	7,86
21-30 yıl	11	29,55	4,88

Tablo 2.17 incelendiğinde, bilmecelerin mesleki deneyime göre kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamanın 21-30 yıl grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamanın ise 1-10 yıl grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Mesleki deneyim ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.18'de verilmiştir.

Tablo 2.18. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	205,37	102,68	2,21	Fark Önemsiz
Gİ	64	2967,68	46,37		
GENEL	66	3173,05			

Tablo 2.18’de yer alan Varyans Çözümlemesi sonuçları incelendiğinde mesleki deneyime göre öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır.

4.10. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Mesleki Deneyim

Araştırmanın onuncu alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki farklılıkların mesleki deneyime göre önemli olup olmadığı sınanmıştır.

Tablo 2.19. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
1-10 yıl	21	106,24	13,82
11-20 yıl	35	99,17	21,63
21-30 yıl	11	94,64	22,29

Tablo 2.19 incelendiğinde, bilmecelerin mesleki deneyime göre kullanılma biçimlerine ait en yüksek ortalamaların 1-10 yıl grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamaların ise 21-30 yıl grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Mesleki deneyim ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.20’de verilmiştir.

Tablo 2.20 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Mesleki Deneyim Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	1130,08	565,04	1,46	Fark Önemsiz
Gİ	64	24695,33	385,86		
GENEL	66	25825,40			

Tablo 2.20’de yer alan Varyans Çözümlemesi sonuçları incelendiğinde mesleki deneyime göre öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır.

4.11. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeyleri ve Ders Yükü

Araştırmanın on birinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma düzeylerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki farklılıkların ders yüküne göre önemli olup olmadığı sınanmıştır.

Tablo 2.21. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
15-20 saat	18	26,50	7,93
20-25 saat	28	25,86	6,64
26 ve üstü saat	18	25,39	6,92

Tablo 2.21 incelendiğinde, bilmecelerin ders yüküne göre kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamaların 15-20 saat grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamaların ise 26 ve üstü saat grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Ders yükü ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.22’de verilmiştir.

Tablo 2.22 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Düzeylerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	Sd	KT	KO	F	P
GA	2	11,23	5,62	0,11	Fark Önemsiz
Gİ	64	3072,21	50,36		
GENEL	66	3083,44			

Tablo 2.22’de yer alan Varyans Çözümlemesi sonuçları incelendiğinde ders yüküne göre öğretmenlerin bilmece kullanma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır.

4.12. Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimleri ve Ders Yükü

Araştırmanın on ikinci alt problemine yanıt verebilmek için Türk Dili dersini okutan öğretmenlerin bilmeceleri kullanma biçimlerine bakılmış ve bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki farklılıkların ders yüküne göre önemli olup olmadığı sınanmıştır.

Tablo 2.23 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları

Gruplar	N	\bar{X}	SS
15-20 saat	18	105,72	14,44
20-25 saat	28	92,18	23,95
26 ve üstü saat 18		106,67	11,79

Tablo 2.23 incelendiğinde, bilmecelerin okul türüne göre kullanılma biçimlerine ait en yüksek ortalamaların 26 ve üstü saat grubundaki öğretmenlere, en düşük ortalamaların ise 20–25 saat grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Ders yükü ölçümlerine göre grupların ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığını anlamak için Varyans Çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.24’de verilmiştir.

Tablo 2.24 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Varyans Çözümlemesi Sonuçları

VK	d	KT	KO	F	P
GA	2	3102,03	1551,02	4,42	Fark Önemli
Gİ	64	21389,72	350,65		p<0,05
GENEL	66	24491,75			

Varyans Çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffé testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2.25’te verilmiştir.

Tablo 2.25 Bilmecelerin Ses Bilgisi Öğretiminde Kullanılma Biçimlerinin Ders Yükü Ölçümlerine Göre Scheffé Testi Sonuçları

Gruplar	15-20 saat	20-25 saat	26 ve üstü saat
15-20 saat			
20-25 saat			
26 ve üstü saat		Fark Önemli*	

* $p < 0,05$

Tablo 2.25'teki sonuçlara göre 20-25 saat grubundaki öğretmenler ile 26 ve üstü saat grubu öğretmenler arasında bilmecelerin kullanılma biçimleri açısından farkın önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde önceki bölümde yer alan bulgular ve yorumlara dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlarla ilgili önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar

Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçim ve düzeyleriyle ilgili bu çalışma ilk defa tarafımızdan yapılmış olup çalışmamıza örnek oluşturacak konumuzla ilgili başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bilmecelerin kullanılma biçim ve düzeylerine yönelik ölçeğin güvenilirliğini test etmek için faktör analizi yapılmış ve Cronbach Alpha Güvenirlik katsayıları hesaplanmış, hesaplama sonucunda bu güvenirlik katsayılarının yüksek olduğu görülerek öğretmenlere uygulanmasına karar verilmiştir.

1. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde biçim ve düzeyleriyle ilgili yapılan ölçümlerde bilmecelerin kullanılma düzeyleri ve cinsiyet arasında bilmecelerin en fazla erkek öğretmenler arasında en az ise bayan öğretmenler arasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Standart sapma sonuçlarına göre ise maddelere verilen cevaplar açısından erkek ve bayan öğretmenler arasında farklılaşmanın fazla olmadığı görülmüştür. Bu sonuç bize bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılmasına yönelik anket sorularındaki maddelere verilen cevapların dağılımlarının farklılığının cinsiyet farkına göre az olduğunu göstermektedir.

2. Bilmecelerin ses bilgisinde kullanılma biçimleri ve cinsiyet arasındaki farkla ilgili yaptığımız ölçümler sonucu bilmecelerin kullanılma biçimlerine yönelik en yüksek ortalamanın erkek öğretmenlere en düşük ortalamanın ise bayan

öğretmenlere ait olduğu görülmüştür. Standart sapma sonuçlarına bakıldığında ise bilmecelerin kullanılma biçimlerine yönelik farklılaşmanın bayan öğretmenler arasında daha fazla olduğu görülmüştür.

Varyans çözümlemesi sonucuna göre bilmecelerin ses bilgisinde kullanımı ile cinsiyet arasındaki yapılan önem denetiminde farklılaşma önemsiz bulunmuştur.

3. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyleri ve okul türü ile ilgili yaptığımız ölçümlerde bilmecenin ses bilgisinde kullanılmasına yönelik en yüksek ortalamanın meslek lisesindeki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise Anadolu Lisesindeki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür. Standart sapma sonuçlarına baktığımızda ise maddelere verilen cevapların dağılımında okul türleri arasında farklılaşmanın fazla olmadığı görülmüş ve varyans çözümlemesi sonucu yapılan önem denetiminde okul türlerine göre bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyleri arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

4. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçimi ve okul türü ile ilgili yaptığımız ölçümlerin aritmetik ortalama, standart sapma ve t-Testi sonuçlarına göre meslek lisesi ile Anadolu Lisesi arasında ölçek maddelerine verilen cevaplar açısından farklılaşmanın az olduğu fakat bu iki lise türü ile düz lise arasında maddelere verilen cevaplar açısından farklılaşmanın fazla olduğu görülmüştür. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçimlerine yönelik en yüksek en yüksek ortalamanın meslek lisesindeki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise düz lisedeki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür. Varyans çözümlemesi sonucunda yapılan önem denetiminde bu üç lise arasındaki ölçeklere verilen cevaplar açısından farkın önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

5. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyleri ve yaş ile ilgili yaptığımız ölçümlerde bilmecelerin kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamanın 41-50 yaş grubundaki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 20-30 yaş arasındaki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür. Standart sapma sonuçlarına bakıldığında maddelere verilen cevaplar açısından farklılaşmanın az olduğu görülmüş ve yapılan

varyans çözümlemesi sonucu önem denetiminde bilmecelerin kullanılma düzeyleri ve yaş arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

6. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçimleri ve yaş ile yaptığımız ölçümlerde bilmecenin kullanılma biçimine ait en yüksek ortalamanın 20-30 yaş arasındaki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 31-40 yaş arasındaki öğretmenlere yönelik olduğu görülmüştür. Standart sapma sonuçlarına bakıldığında maddelere verilen cevaplardaki farklılaşmanın 20-30 yaş grubundaki öğretmenler ile 41-50 yaş grubundaki öğretmenler arasında yüksek olduğu görülmüş ve yapılan varyans çözümlemesi sonucu önem denetiminde bilmecelerin kullanılma biçimlerinin 20-30 yaş öğretmenler ile 31-40 yaş arasındaki öğretmenler arasında önemli bir fark olduğu sonucuna varılmıştır.

7. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyleri ve öğretmenlerin mesleki deneyimi ile ilgili yaptığımız ölçümlerde mesleki deneyim düzeyine göre en yüksek ortalamanın 21-30 yıl grubundaki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 1-10 yıl grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür.

Standart sapma sonuçlarına bakıldığında mesleki deneyimlerine göre 1-10, 11-20 ve 21-30 yıl arasındaki gruplandırmamızda farklılaşmanın en çok 11-20 yıl arası deneyime sahip öğretmenlerde olduğu görülmüştür. Varyans çözümlemesi sonuçlarına göre ise önem denetiminde mesleki deneyim ile bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasında önemli bir fark bulunmamıştır.

8. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçimleri ve mesleki deneyim ile ilgili yaptığımız ölçümlerde öğretmenlerin mesleki deneyimine göre en yüksek ortalamanın 1-10 yıl arası öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 21-30 yıl arası öğretmenlere ait olduğu görülmüştür.

Standart sapma sonuçlarına baktığımızda maddelere verilen cevaplar açısından farklılaşmanın en çok 1-10 yıl grubundaki öğretmenlerle 21-30 yıl grubundaki öğretmenler arasında olduğu görülmüştür. Varyans çözümlemesi sonuçlarına göre ise önem denetiminde mesleki deneyim ile bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

9. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma düzeyleri ve öğretmenlerin ders yükü ile yaptığımız ölçümlerde bilmecelerin ders yüküne göre ses bilgisinde kullanılma düzeylerine ait en yüksek ortalamanın 15-20 saat grubundaki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 26 ve üstü saat grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür.

Standart sapma sonuçlarına baktığımızda maddelere verilen cevaplar açısından 15-20 saat grubundaki öğretmenlerle 26 ve üstü öğretmenler arasında farklılaşma olduğu görülmüştür. Varyans çözümlemesi sonuçlarına göre ise önem denetiminde ders yükü ile bilmecelerin kullanılma düzeyleri arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

10. Bilmecelerin ses bilgisi öğretiminde kullanılma biçimleri ve öğretmenlerin ders yükü ile yaptığımız ölçümlerde bilmecelerin ders yüküne göre kullanılma biçimlerine ait en yüksek ortalamanın 26 ve üstü saat grubundaki öğretmenlere en düşük ortalamanın ise 20-25 saat grubundaki öğretmenlere ait olduğu görülmüştür.

Standart sapma sonuçlarına baktığımızda maddelere verilen cevaplar açısından her bir grup arasında farklılaşma olduğu görülmüştür. Varyans çözümlemesi sonuçlarına göre ise önem denetiminde ders yükü ile bilmecelerin kullanılma biçimleri arasındaki fark önemli bulunmuştur.

5.2. Öneriler

1. Bilmeceler, Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında diğer edebi türler gibi önemli bir konu olarak yer almalıdır.
2. Bilmeceler, ses bilgisi öğretiminde bir öğretim aracı olarak kullanılmalıdır.
3. Bilmeceler, sadece birer eğlence aracı olarak değil, ayrıca öğrencilerin bilimsel bir tutum kazanmalarını sağlamak amacıyla da kullanılmalıdır.
4. Diğer kültürlerin tanıtımında ortak bir edebi zevkin varlığını öğretmek için diğer edebi türlerden faydalandığı gibi bilmecelerden de faydalanılmalıdır.

5. Bilmeceler, unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş kelimelerin dilimize tekrar kazandırılması için bir araç olarak kullanılmalıdır.

6. Bilmeceler, eğitimde kullanılabilecekleri başka alanlar için de incelenmeli ve bu inceleme sonuçları öğretmenlere sunulurken, öğretmenlerin bu sonuçlardan faydalanabilmeleri sağlanmalıdır.

7. Bilmeceler, sadece edebiyat derslerinde değil, diğer derslerde de öğrencinin dikkatini çekmek ve öğrenciyi öğrenilecek konuya güdülemek için kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan
2003 Dil, Şu Büyülu Düzen
Ankara Bilgi Yayın Evi
- AYDIN, Ayhan
2003 Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi 4.baskı
Alfa Yayınları İstanbul
- BADA, Gülten
1999 “Yedigenim Yedi Yıldız” Kitabında Yer Alan “Matallar”
(Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi İncelemesi- Metin ve Çeviri)
Yüksek Lisans Tezi T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- BANGUOĞLU, Tahsin
2000 Türkçenin Grameri
Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları
Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 6.Baskı
- BAŞGÖZ, İlhan
1999 Türk Bilmeceleri II
Angora Yayıncılık Ankara
- BAŞGÖZ, İlhan
1999 Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca
İndiana Üniversitesi ve Pan Yayıncılık İstanbul
- BİLGEGİL, M. Kaya
1989 Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)
Enderun Kitabevi
- CEMİLOĞLU, Mustafa
2003 Türk Dili Ve Edebiyat ı Öğretimi
Alfa Yayıncılık İstanbul 1. Baskı
- DEMİREL, Özcan
200 Planlamadan Uygulamaya Öğretme Sanatı
Pegem Yayıncılık Ankara 2.Baskı
- DÖNMEZER, İbrahim
200 Eğitim Psikolojisi (Gelişim ve Öğrenme)

Ege Üniversitesi Basımevi İzmir 3. Baskı

EKER, Süer
2003 Ça ğdaş Türk Dili
Grafiker yayınları Ankara 2. Baskı

EKİNEKER, Orhan
1996 Türklerde Hayvan Kültü ve Bilmecelere Yans ıması
Yüksek Lisans Tezi
T.C Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

EROĞLU (AŞKIN), Gülsun
1990 Türkçe Dilbilgisi Ö ğretiminde Programlı Öğretim Yönteminin
Etkililiği
Yüksek Lisans Tezi
T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ELÇİN, Şükrü
1989 Türk Bilmeceleri
Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara

GENCAN, Tahir Nejat
2000 Dilbilgisi
Ayraç Yayınevi Ankara

HENGİRMEN, Mehmet
2000 Türkçe Dilbilgisi
Engin Yayınevi Ankara 4. Baskı

KARAALİOĞLU, S.Kemal
1980 Edebiyat Sanat 1
İnkılâp ve Aka Kitapevleri İstanbul 2. Baskı

KIBRIS, İbrahim
2000 Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyat ı Yeni Türk Edebiyatı
Anı Yayıncılık Ankara 1. Baskı

M.E.B
2000 Edebi Metinler Ders Kitabı Anakara

MIDIK, Nilüfer
1989 Türk ve Alman Bilmecelerindeki İmajlar
Yüksek Lisans Tezi
T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

OĞUZKAN, Ferhan
2001 Çocuk Edebiyat 1

Anı Yayıncılık Ankara 7. Baskı

ÖZATALAY, Engin, Hüsniye
1985 Tekerleme, Bilmece, Şiir
Yapa Yayın Pazarlama İstanbul

ÖZDEN, Yüksel
2005 Öğrenme ve öğretme
Pegem Yayıncılık 7. Baskı

ÖZTÜRK, Ali
1986 Türk Anonim Edebiyat 1
Bayrak Yayıncılık İstanbul 2. Baskı

PALA, İskender
1992 Divan Edebiyat 1
Ötüken Yayınları

PARLAN, Naciye
2000 KKTC’de Derlenen Bilmeceler Üzerine Bir İnceleme
Yüksek Lisans Tezi
T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

SENEMOĞLU, Nuray
2005 Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya
Gazi Kitabevi 12. Baskı
Yorum Matbaası

TDK
1998 Türkçe Sözlük 1. ve 2. Cilt
Türk Dil Kurumu Yayınları
Türk Tarih Kurumu Basım Evi Ankara 8. Baskı

TEZEL, Naki
1969 Türk Halk Bilmeceleri
Milli Folklor Enstitüsü Yayınları:2
Mili Eğitim Basımevi Ankara

Tablo: Örnekleme Alınan Okulların Adları

No	Bulundu ğu İlçe	Okul Adı
1.	Çanakkale Merkez	Avukat İbrahim Mutlu Lisesi
2.	Çanakkale Merkez	Nedime Hanım Kız Meslek Lisesi
3.	Çanakkale Merkez	Çanakkale Fen Lisesi
4.	Çanakkale Merkez	Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi
5.	Çanakkale Merkez	Çanakkale İbrahim Bodur Lisesi
6.	Çanakkale Merkez	Çanakkale Milli Piyango Anadolu Lisesi
7.	Çanakkale Merkez	Hüseyin Akif Terzioğlu Anadolu Güzel San. Li
8.	Çanakkale Merkez	İMBK Lisesi
9.	Çanakkale Merkez	Çanakkale Sağlık Meslek Lisesi
10.	Çanakkale Merkez	And. Tek. Lis. A.M.L.T.L ve End. Meslek Lis.
11.	Çanakkale Merkez	Hasan Ali Yücel Lisesi
12.	Biga	Biga Atatürk Anadolu Lisesi
13.	Biga	Biga Sağlık Meslek Lisesi
14.	Biga	Biga Anadolu Lisesi
15.	Biga	Biga Kız Meslek Lisesi
16.	Biga	Biga Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi
17.	Biga	Hamdi Bey Ticaret Meslek Lisesi
18.	Biga	Mehmet Akif Ersoy Lisesi
19.	Biga	İmam Hatip Lisesi ve Anadolu İ.H.L
20.	Biga	Biga Balıklıçeşme Çok Programlı Lisesi
21.	Biga	Karabiga Lisesi
22.	Ezine	Ezine Çok Programlı Lise
23.	Ezine	Meslek Lisesi

Sayın Öğretmenim,

Bu anket çalışmamızın amacı **Bilmecelerin Türk Dili ve Edebiyatı 9.sınıf Türk D** derlerinde kullanılma biçim ve düzeylerini belirlemektir. Anket verileri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Eğitimi Yüksek Lisans çalışmasında kullanılacaktır.

Bu nedenle soruları dikkatle okuyarak size en uygun gelen ifadeyi işaretleyiniz. Doldurulan anketlerin kime ait olduğu önemli değildir. Bu nedenle isminizi yazmaya gerekmemektedir. Lütfen hiçbir soruya cevapsız bırakmayınız.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. Uygun olan yerlere (x) işaretini koyunuz.

Teşekkürler,
Mehrap Keleş

Demografik Bilgiler :

1. Okulunuzun adı:		
2. Yaşınız:		
3. Cinsiyetiniz:	1. K ()	2. E ()
4. Meslekteki deneyiminiz (Yıl olarak):		
5. Mezun olduğunuz yüksek öğrenim programı:		
6. Branşınız:		
7. Haftada ortalama kaç saat derse giriyorsunuz?		
8. Kadrosunda bulunduğunuz okul dışında başka okulda da göreviniz var mı?	1. Evet ()	2. Hayır ()
9. Şu an görev yapmakta olduğunuz bu okuldaki göreviniz tam gün mü, yarım gün mü?	1. Tam ()	2. Yarım ()

a. Aşağıda "Bilmecelerin Türk Dili ve Edebiyatı Derlerinde Kullanılma Düzeyleri" ile ilgili sorular bulunmaktadır. Her soruda belirtilen hangi düşünceye sahipseniz o soruyla ilgili yeri aşağıda verdiğimiz numaralara göre işaretleyiniz.

5=Çok 4=Orta 3=Kısmen 2=Az 1=Hiç	Çok	Orta	Kısmen	Az	Hiç
1. Bilmeceleri dersin girişinde "konuya dikkat" çekmek için kullanırım.					
2. Bilmeceleri öğrencilerin derse "güdülenme istekli kalma" aşamasında kullanırım.					
3. Bilmeceleri dersin konular "gözden geçirme" aşamasında kullanırım.					
4. Bilmeceleri dersin "hedef davranış söyleme" aşamasında kullanırım.					
5. Bilmeceleri dersin "geçiş-açıklama" aşamasında kullanırım.					
6. Bilmeceleri dersin "geliştirme-sunma" aşamasında kullanırım.					
7. Bilmeceleri dersin "vizüelleme" aşamasında kullanırım.					
8. Bilmeceleri dersin "ödev verme" aşamasında kullanırım.					
9. Bilmeceleri dersin "tekrar güdülenme" aşamasında kullanırım.					
10. Bilmeceleri dersin "kapanış" aşamasında kullanırım.					

b. Bu bölümde "Bilmecelerin Dilbilgisi Çalışmalarında Kullanılma Biçimleri" ile ilgili bulunmaktadır. Her soruda belirtilen hangi düşünceye sahipseniz o soruyla ilgili yeri as verdiğiniz numaralara göre işaretleyiniz.

5= Tamamen Katılıyorum 4= Kısmen Katılıyorum 3= Kararsızım 2= Katılmıyorum 1= Hiç Katılmıyorum	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1. Öğrencilerin bilmecelere olan ilgisi Dil ve Anlatım derslerinde kullanılabilir.					
2. Bilmeceler sadece eğlence aracı olarak kullanılabilir.					
3. Halk edebiyatı ürünü olan bilmeceleri dilbilgisi derslerinde örnek olarak kullanırım.					
4. Bilmecede anlam özelliklerine bakılmalıdır.					
5. Bilmeceler halk edebiyatında Türkçe'nin ses özelliklerine uygun zengin özellikler barındırmaktadır.					
6. Bilmecelerde zengin bir ses örüntüsü vardır.					
7. Bilmeceler kısa metinler olduğu için dilbilgisi çalışmalarında iyi örnekler oluşturur.					
8. Bilmecelerde ses uyumları tesadüfî değildir.					
9. Dil bilgisi dersi kavramların öğretilmesi şeklinde olduğu için öğrencileri sıkıyor.					
10. Dilleme öğretimi için bilmeceler Dil ve Anlatım derslerinde kullanılabilir.					
11. Doğru ve eksiksiz bir okuma için bilmeceler bir araç olarak kullanılabilir.					
12. Düzgün ve anlaşılır bir konuşma öğretimi için tekerleme ile birlikte bilmeceler de kullanılabilir.					
13. Dilbilgisi yaşamdan kopuk işleniyor.					
14. Dilbilgisi yaşamdan kopuk işlenmemelidir.					
15. Günlük yaşamda birçok ses olayını fark etmeden geçiriyoruz.					
16. Bilmecelerde ses özelliklerine bakılmalıdır.					
17. Bilmeceler dilbilgisi derslerinde ders aracı olarak kullanılabilir.					
18. Bilmecelerde ses uyumları tesadüfîdir.					
16. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses düşmeleri açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
19. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses türemeleri açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
20. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
21. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses yumuşaması açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
22. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses türemesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
23. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ünsüz düşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					
24. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü düşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.					

25. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim orta hecede ünlü değişmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
26. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim unlu birleşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
26. Bilmeceler halk dilinde aldığı biçim seslerin yer değiştirmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
27. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim başta ünsüz türemesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
28. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim başta ünlü türemesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
29. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ünsüz ikizleşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
30. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim ses benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
31. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim sesleşme benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
32. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim boğumlama benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
33. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim temas derecesi benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır.				
34. Bilmecelerin halk dilinde aldığı biçim düzlük yuvarlaklık benzeşmesi açısından iyi bir örnek oluşturuyor.				
35. Bilmeceler, öğrencinin konuşma eksikliklerini belirlemede uygun bir araçtır.				
36. Bilmeceler, öğrencinin konuşmalarında vurgu ve tonları aynı doğru yerde kullanması için uygun bir araçtır.				
37. Bilmeceler, öğrencinin konuşma beceri ve ustalığı kazandırmada uygun bir araçtır.				
38. Bilmeceler, öğrencinin konuşmayı etkili kıması ve jest ve mimiklerini kullanarak beden dilini geliştirmesi için uygun araçlardır.				
39. Bilmeceler, öğrencinin topluluk karşısında konuşabilme yeterliliklerini geliştirebilmesi için uygun araçlardır.				
40. Bilmeceler, öğrencinin dinlemeye hazırlıklı olmasını sağlamada uygun araçlardır.				
41. Bilmeceler, öğrencinin dinlemeye isteğini olmasını sağlamada uygun araçlardır.				
42. Bilmeceler, öğrencinin dinlerken nelere dikkat etmesi gerektiğini sağlayan uygun araçlardır.				
43. Bilmeceler, doğru dinleme için öğrencinin not alma ve dikkat etme gibi becerileri geliştirmesinde uygun araçlardır.				
44. Bilmeceler, öğrencinin okuduğunu anlamaya ve yorumlamasında uygun araçlardır.				
45. Bilmeceler, seslerin doğru telaffuz edilmesinde ve kullanılmasında uygun araçlardır.				
46. Bilmeceler, öğrencilerin okuma alışkanlıklarını arttırmada uygun araçlardır.				

Anketimiz sona ermiştir. Bu çalışmada yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI

Sayı : B.30.2.0/AÜ.0.70.72.00-²⁹⁰⁻²⁹⁷ 83573
 Konu : Araştırma izni

24 Kasım 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Üniversitemiz Ortadoğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni/öğ. Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet KELEŞ'in "Ortadoğretim Türk Dili ve Edebiyatı Derslerinde Bilimcelerin Öğretim Aracı Olarak Kullanılma Biçim ve Düzeyleri" konulu araştırma talebinin uygun görüldüğü ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığının 08/05/2006 tarih ve ...311 605/1930 sayılı yazısı yazımız ekinde gönderilmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

T.C.	
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ	
GÖNDERENİN ADI	TARİHİ
866	24.05.2006
MARUZ	Kul

Prof. Dr. ÜRKÜ ALTINOĞLU
 Rektör Yardımcısı

PK: Yazı (1 sayfa)